SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

SİVAS MEKTEB-İ İDADİSİ: KURULUŞU VE TARİHİ GELİŞİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Nuri KARATAŞ

Sivas

Nisan 2021

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı

SİVAS MEKTEB-İ İDADİSİ: KURULUŞU VE TARİHİ GELİŞİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Nuri KARATAŞ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL

Sivas
Nisan 2021

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;

2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;

3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;

4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

Nuri KARATAŞ

ÖN SÖZ

Tez konusunun tespiti ve yol haritasının çizilmesi her zaman sancılı olmuştur. Hele konuyu tespit edip, çalışmaya başladığınızda aslında o konunun çalışılıyor ve bitmek üzere olduğunu görmeniz sizi büyük bir hayal kırıklığına uğratır. Baştan söylemekte fayda var ki; ilk belirlenen tez konusunun yukarıdaki nedenden dolayı bırakılmak zorunda kalınması büyük bir psikolojik baskı ve umutsuzluğa sebep olmuştu.

Bu olumsuz durumun aşılması danışman hocam Doç. Dr. Ahmet Yüksel'in yeni bir bakış açısı sunması vesilesi ile olmuştur. Bu doğrultuda artık Sivas Mekteb-i İdadisini, mektebin kuruluşunu ve gelişimini çalışacaktık. Dolayısıyla konunun tespitinden, tezin nihayetine kadar her daim destek ve rehberliğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Ahmet Yüksel'e teşekkürlerimi sunarım.

Çalışma esnasında Sivas Valisi Halil Rıfat Paşaya, Memduh Paşaya, Reşit Paşaya, Mektep Müdürü Ahmet Hulusi Efendiye ve diğer birçok ecdadımıza misafir olabilmemiz, onları, yazdıklarını, imzaladıklarını anlayabilmemiz tamamen başta Prof. Dr. Ömer DEMİREL olmak üzere, Prof. Dr. Hasan YÜKSEL ve Doç. Dr. Zafer KARADEMİR hocalarımın eseridir. Onlara teşekkür ve şükranlarımı arz ederim.

Tezin her safhasında, noktasında, virgülünde desteğini ve yardımını esirgemeyen Araştırma Görevlisi Okan GÜVEN'e teşekkür ederim.

Nuri KARATAŞ

19 Nisan 2021, Sivas

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **i**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **iii**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **v**

ÖZET ..... **ix**

ABSTRACT ..... **xi**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM **7**

1. 19. YÜZYIL OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİ **7**

1.1. Eğitimde Modernleşme Çalışmaları 7

1.2. İdadiler 14

İKİNCİ BÖLÜM **23**

2. SİVAS'TA EĞİTİM ÖĞRETİM KURUMLARI VE SİVAS İDADİSİ **23**

2.1. Sivas'ta Eğitim ve Kurumları 23

2.2. Sivas İdadisi 27

2.2.1. İdadi Binasının Yapılışı 27

2.2.2. Sivas Mekteb-i İdadisinin Kuruluşu 45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **47**

3. SİVAS MEKTEB-İ İDADİSİ'NDE YÖNETİM-EĞİTİM KADROLARI VE MÜFREDAT **47**

3.1. Okul Yönetimi, Öğretmenler ve Diğer Personel 47

3.2. Dersler ve Ders Programları 61

3.3. Ders Saatleri ve Tatiller 69

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 73

4. SİVAS MEKTEB-İ İDADİSİ'NDE ÖĞRENCİ İŞLERİ VE ÖĞRENCİLER.....73

4.1. Öğrenci Kabul ve Kayıt Şartları 73

4.2. Öğrencilere Verilen Ödül ve Cezalar 74

4.3. Öğrenci Sayıları 76

4.4. Sınavlar ve Mezuniyet 80

4.4.1. Sınavlar Notlar ve Sınıf Geçme 80

4.4.2. Mezuniyet ve Mezun Öğrenciler 83

BEŞİNCİ BÖLÜM 91

5. MİLLÎ MÜCADELE YILLARINDA SİVAS SULTANÎ'Sİ 91

SONUÇ 95

KAYNAKÇA 99

EKLER 107

ÖZGEÇMİŞ 121

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.	**:**Bakınız
C.	**:**Cilt
Ed.	**:**Editör
Haz.	**:**Hazırlayan
M.Ö.	**:**Milattan Önce
M.S.	**:**Milattan Sonra
S.	**:**Sayı
s.	**:**Sayfa
ss.	**:**Sayfadan sayfaya
TDV.İA	**:**Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
vd.	**:**ve devamı
Yay.	**:**Yayınları

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1895-1896 Ders Yılına Kadar Açılan Yedi Yıllık Leyli İdadiler 20

Tablo 2. 1903 Yılında Sivas Merkezde Bulunan Medrese ve Öğrenci Sayıları.....23

Tablo 3. 1884 Yılında Sivas Merkezde Bulunan Sıbyan Mektepleri ve Öğrenci Sayıları.....25

Tablo 4. 1884 Yılında Sivas Merkezde Bulunan İbtidai Mektepleri ve Öğrenci Sayıları.....25

Tablo 5. Sivas Darülmuallimin Mektebinin 1898-1903 Tarihlerindeki Öğrenci Sayıları.....26

Tablo 6. Sivas İdadisi İnşaatında Çalışan Marangoz, Dülger ve Amelelerin 43. Haftalıklarına Ait Yevmiye Listesi (4 Mart 1893) 40

Tablo 7. Sivas Mekteb-i İdadisine Atanan İlk Personel 45

Tablo 8. 1892 Yılı Sivas Mekteb-i İdadisi Personeli 48

Tablo 9. 1893 Yılı Sivas Mekteb-i İdadisi Personeli 49

Tablo 10. 1896-1897 Yılı Sivas Mekteb-i İdadisi Personeli 51

Tablo 11. 1898 Yılı İdadi Personeli 52

Tablo 12. 1899 Yılı Personel Listesi 53

Tablo 13. 1900 Yılı Sivas Mekteb-i İdadisi Personeli 54

Tablo 14. 1901 Yılı Sivas Mekteb-i İdadisi Personeli 55

Tablo 15. 1902 Yılı Personeli.....56

Tablo 16. 1903 Yılı Personel Listesi 57

Tablo 17. 1904-1906 Yılları Arası Sivas İdadisi Personeli.....59

Tablo 18. Mekteb-i İdadi Personeli (1907) 60

Tablo 19. 1896 Yılı Ders Programı 62

Tablo 20. 1902 Yılı Sivas Mekteb-i İdadisi Ders Programı 64

Tablo 21. 1902-1903 Yılı Mektebin Ziraat Şubesi 1 ve 2. Seneleri Dersleri 65

Tablo 22. Mekatib-i Sultani Sınıf-ı İbtidai Ders Programı.....66

Tablo 23. Mekatib-i Sultani Sınıf-ı Taliye Devre-i Evveli Ders Programı 67

Tablo 24. Sultanî Mektebinin Taliye Sınıfı 2. Devre Ders Programı.....68

Tablo 25. Sivas Mekteb-i İdadisi Leyli Öğrencilerinin Günlük Programı.....69

Tablo 26. İdadinin Nehari Öğrencilerinin Günlük Programı 70

Tablo 27. Sivas Mekteb-i İdadisi Günlük Programı.....71

Tablo 28. 1894-1899 (1310-1315) Yıllarına Ait Sivas Mekteb-i İdadis Öğrenci Sayıları *1894-1895 (1310-1311) Eğitim Yılı*.....76

Tablo 29. 1899-1900 (1315-1316) ve 1900-1901 (1316-1317) Eğitim Yılı Öğrenci Sayıları.....78

Tablo 30. 1902-1903 (1318-1319) / 1912-1913 (1328-1329) Eğitim Yılı Öğrenci Sayıları.....79

Tablo 31. Sivas Mekteb-i İdadisi 1896 Yılı Sınav Takvimi.....81

Tablo 32. 1896-1897 (1312-1313) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri 84

Tablo 33. 1897-1898 (1313-1314) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri 84

Tablo 34. 1898-1899 (1314-1315) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri 85

Tablo 35. 1899-1900 (1315-1316) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri 85

Tablo 36. 1900-1901 (1316-1317) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri 86

Tablo 37. 1901-1902 (1317-1318) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri 86

Tablo 38. 1902-1903 (1318-1319) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri 87

Tablo 39. 1903-1904 (1319-1320) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri 87

Tablo 40. 1904-1905 (1320-1321) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri 88

Tablo 41. 1905-1906 (1321-1322) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri 88

ÖZET

Eğitimle ilgili olarak, tarihinde ev sahipliği yaptığı medeniyetlerin her birisi için Sivas, farklı bir konumda yer almıştır. Şehrin bu işlevi özellikle Selçuklular ve Osmanlılar devirlerinde fazlasıyla ön planda bulunmuştur.

Osmanlıların 19. yüzyılda attıkları yenileşme adımları arasından en önemlilerinden birisi eğitimdir. Öyle ki modernliğin yakalanma arzusunun yansımaları, eğitim kulvarı dahil olmak üzere Sivas şehrinin de hissesine düşen payı almasına neden olmuştur. Osmanlıların 19. yüzyılı, Sivas'ı ve eğitim unsuru bir araya getirildiği vakitse göze en çok çarpan eylem hem inşa edilen binasıyla hem de verdiği eğitim-öğretim ile Sivas İdadisi'dir. Bu tezin güttüğü gaye, hem İdadi ile ilgili kavramlara açıklık getirmek hem de her yönüyle İdadiyi ele almaktır. Sivas'ta bir idadi kurulmasına ne zaman karar verilmiştir? İdadi binası ne zaman nerede inşa edilmiş, inşaatta kimler çalışmıştır? İdadide varlık bulduğu dönem boyunca öğretmenlik yapanlar kimlerdir ve Öğrenciler burada hangi dersleri görmüşlerdir? Gibi örnekler cevap aranılan sorular arasında yer almışlardır. Bu sorular aynı zamanda peşine düşülen cevapların bulunması noktasında tezin oluşumunu sağlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Eğitim, İdadi, 19. yüzyıl, Osmanlı.

ABSTRACT

Regarding education, Sivas has been in a different position for each of the civilizations it has hosted in its history. This function of the city was at the forefront especially in the Seljuk and Ottoman periods.

Education was one of the most important reform steps taken by the Ottomans in the 19th century. So much so that the reflections of the desire to catch up with modernity caused the city of Sivas to get its share, including the education track. In the 19th century of the Ottomans, when Sivas and the educational element were brought together, the most striking action was the Sivas High School, with its building and education. The aim of this thesis is to clarify the concepts related to Idadi and to deal with Idadi in every aspect. When was it decided to establish an administration in Sivas? When was the İdadi building built and who worked in the construction? Who were the teachers during the period in which they found a presence in high school and what lessons did the students take here? Such examples were among the questions sought answers. These questions also provided the formation of the thesis at the point of finding the answers sought.

Keywords: Sivas, Education, High School (İdadi), 19th Century, Ottoman.

GİRİŞ

Eğitim bireye, topluma ve medeniyetin dinamiklerine doğrudan temas eden, yaşanılan dönemi ve geleceği şekillendiren süreçleri barındıran bir sistem bütünüdür. Bu sistemi ve sistemin elemanlarını doğru kurgulayan, sistemin amaçlarını doğru belirleyen devletlerden bugün gelişmiş olarak bahsedilmektedir. Dolayısıyla eğitim sistemi bir devletin gelişmişlik seviyesi ile doğru orantılıdır. Eğitimi önemseyen, dönemin ve çağın ihtiyaçlarına göre güncelleyebilen, eğitim konusundaki sorunlarını çözmüş devletler bilim ve teknikte, ekonomide, yönetim ve organizasyonda, kültür ve medeniyette, hukuk ve askeri alanda genel olarak yaşamın her alanında küresel anlamda söz sahibi olmuştur.

Yüzyıllar boyunca, tarih sahnesinde baş rolde olan Osmanlı Devleti'nin üç kıtada hakimiyet kurmasında yüksek idarecilik ve askerlik yönlerinin yanında bilgi, kültür ve medeniyet unsurları etkili olmuş ve bu hususlardaki birikimlerini, adet, gelenek ve göreneklerini sonraki nesillere aile, toplum ve eğitim kurumları sayesinde aktarmayı başarabilmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin cihana hakimiyetini kabul ettirdiği bu güçlü dönemlerinde eğitim sistemi ve eğitim kurumlarının, dönemin şartlarına göre oldukça ileri bir seviyede olduğu görülmektedir. Bu gelişimin etkisi devletin her kademesinde, halkın refah ve huzurunda, ekonomi ve askeri başarılarda kısacası İmparatorluğun gelişmesinde kendisini hissettirmiştir.

Fakat özellikle 17. yüzyıldan sonra devletin bilim ve tekniğe ayak uyduramaması, eğitim sistemi ve müesseselerini çağın gereklerine göre güncelleyememesi hem devletin zayıflamasına ve hem de eğitim sisteminde bir gerileme döneminin başlamasına neden olmuştur. Bu olumsuz durumun düzeltilebilmesi için birtakım ıslahatlar yapılması gerektiği devlet adamlarınca anlaşılmış, Tanzimat döneminden itibaren de eğitim sistemi ve kurumları konusunda daha da artan ıslahat hareketlerine girişilmiştir. Eğitim konusundaki aksaklık ve problemler Batılı devletler

model alınarak giderilmeye çalışılmış, medreseden mektebe doğru bir değişim ve dönüşüm yolculuğu başlamıştır.[1]

Bu değişim ve dönüşüm yolculuğunda, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile açılması kararlaştırılan fakat çeşitli nedenlerle daha sonraki dönemlerde kurulmaya başlanan vilayet idadi okulları içerisinde, bölgesinde ilk kurulanlardan birisi, araştırmamızın da konusunu teşkil eden Sivas Mekteb-i İdadisi olmuştur.

Eğitim tarihi ve orta öğretim kurumları konusunda genel bir hüviyete sahip olanlardan Hasan Ali Yücel'in *Türkiye'de Orta Öğretim*, Yahya Akyüz'ün *Türk Eğitim Tarihi*, Bayram Kodaman'ın *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi* gibi yeterince doyurucu ve kapsamlı çalışmalar mevcuttur. Fakat müstakil olarak Sivas Mekteb-i İdadisi'ni konu alan çalışmalar yok denecek kadar az ve dar kapsamlıdır.

Bu konuda en ayrıntılı çalışma olan "*Sivas Lisesi (Osmanlı Devleti'nin 19. ve 20. Asırdaki Eğitim Hamlesi içinde Sivas'ın Yeri ve Sivas Lisesi'nin Başlangıcı ile Sivaslı Bir Öğretmenin Meslek Hayatı)"* isimli eser N. Yücel Mutlu tarafından kaleme alınmıştır. Bahsi geçen çalışmada konu ile ilgili bilgi ihtiva eden salnamelerden yararlanılmış fakat arşiv belgeleri eserde kendisine yer bulamamıştır. Bunun dışında Kemalettin Kuzucu'nun "*Osmanlı'dan Cumhuriyete Şehircilik, Mimari ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler Bağlamında Sivas Kongresi Binasının Tarihçesi"* ile Talip Mert'in "*Sivas İdadisi ve Sivas Sultanisi'nden Sivas Lisesi'ne"* ve "*Kongre Günlerinde Sivas Sultanisi"* isimli Sivas Mekteb-i İdadisini konu edinen makalelerinde kısıtlı da olsa arşiv belgelerinden yararlanılmıştır. Bunun yanında özellikle Ömer Demirel'in Sivas'ta eğitim ve eğitim kurumlarını da konu alan çalışmaları[2] dikkate değer ve yol gösterici mahiyettedir. Konuyla ilgili diğer çalışmaların ise birbirinin tekrarı olmasının yanında zihinlerdeki sorulara cevap verebilecek yoğunlukta olmadıkları görülmüştür.

---

[1] Ersin Serdal Kaplan*, Bursa Mekteb-i İdadi-i Mülkisi*, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsi, Sakarya 2001, s. 1.

[2] Ömer Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri - Makaleler*, Sivas 2006, s. 160; Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilatı,* Sivas 1988, s. 44; Demirel, "Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur, Saray ve Mahalleler ve Sosyo-Kültürel Eserler", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* C. 12, 1997, s. 95-124.

Örneğin;

- Sivas Mekteb-i İdadisinin kuruluş çalışmaları adına neler yapılmıştır?
- Mekteb-i İdadi binası hangi vali zamanında, hangi tarihte yapılmaya başlanmış, inşaatta kimler çalışmıştır?
- İdadi binası ne zaman bitirilmiş, yapım maliyeti kaç kuruş tutmuştur?
- Burası hangi tarihte açılmış, kimler müdürlük yapmış, hangi öğretmen ve personel görev almıştır?
- Sivas Mekteb-i İdadisi'nde hangi dersler okutulmuş, kimler mezun olmuştur?

Yukarıda sıralananlar gibi daha nice soru cevap bulmaya muhtaçtır. İşte bu doğrultuda Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yapılan taramalar sonucunda elde edilen belgeler zihnimizdeki bu soruların ve daha fazlasının cevaplarını imkanlar nispetinde kamuoyunun istifadesine sunmak için sabırsızlıkla beklemekteydiler.

Sözü edilen belgeler tarafımızca tasnif ve transkribe edilerek, Leopold Von Ranke'nin "Neyse O" tarih yazıcılığı anlayışına sadık kalarak çalışmanın temeli ve hatta gövdesi oluşturulmuş, konuyla ilgili Maarif ve Sivas Vilayet salnameleri ve fotoğrafik materyallerle desteklenmiştir. Sözü edilen belge ve malzemelerin yanında yukarıda bahsi geçen eserler ve diğer çalışmalardan yararlanılarak örülen literatürel ağ ile Sivas İdadisinin kuruluş ve tarihsel yolculuğundaki gelişimi giriş ve beş ana bölüm halinde incelenmiştir.

Birinci bölümde Osmanlı Devleti'nin özellikle Tanzimat'tan sonra eğitim konusunda yapmış olduğu yenileşme çalışmaları ve idadilerin açılmasını doğuran süreç ve idadilerin açılış gayeleri ve tarihsel gelişimleri üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde Sivas'taki eğitim kurumlarından bahsedilmiş ve dönemin en çarpıcı müesseselerinden birisi olan Sivas İdadisi'nin bina yapım aşaması, kuruluş çalışmaları ve kuruluşun hayata geçirilmesi mercek altına alınmıştır.

Üçüncü bölümde biraz daha içeriye sokulmak suretiyle, mektebin yönetim ve eğitim kadroları ile diğer personelleri, ders programları, ders saatleri ve tatiller gibi eğitim-öğretim sistemi üzerinde durulmuştur.

Dördüncü bölümde Sivas Mekteb-i İdadisi'nde öğrenci kabul ve kayıt şartları, öğrencilere verilen ödül ve cezalar, mektebin öğrenci sayıları, sınavlar ve sınıf geçme, mezuniyet ve mektepten mezun olan öğrenciler incelenmiştir.

Beşinci ve son bölüme gelindiğinde ise, Sivas Mekteb-i İdadi binasının milli mücadele yıllarındaki üstlendiği işlevler üzerinde durulmuştur.

Araştırmaya konu olan bu mektep, 19. yüzyılın son çeyreğinde vücuda getirildiğinden dolayı konunun yoğunluğu da söz konusu devre aittir. Sivas İdadisinin anlatıldığı metnin gövdesinin daha iyi anlaşılabilir kılınması adına çalışma başlığını oluşturan kavramlara, yani sırasıyla Sivas ve 19. yüzyıl çerçevesindeki eğitim sistemine yakından bakmak faydalı olacaktır.

A. Mekâna Dair: Sivas

Hititlerin yukarı ülkesinde yer alan Sivas'ta[3] arkeolojik kazılara göre ilk yerleşim M.Ö. 2600 yıllarından başlayarak M.Ö. 200 yıllarına kadar devam etmiştir.[4] Hitit devletinin M.Ö. 1200'lerde yıkılmasıyla bölge Asurluların, Medlerin ve Perslerin yönetimi altına girmiştir. M.S. 17'de ise Sebastie ve Sabaset isimleriyle Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetinde varlığını devam ettirmiştir.[5]

Roma döneminde bölgenin merkezi bir şehri olan Sivas, Sasani ve Romalılar arasında zaman zaman el değiştirmiştir. Emeviler ve Abbasiler döneminde Müslümanların hakimiyeti altına girmişse de bu hakimiyet kalıcı olmamış, Sivas tekrar Bizans şehri olmuştur. 1021 yılında Bizans İmparatoru II. Basileios tarafında Ermenilere

[3] Hülya Kaya Hasdemir, "Eski Çağ'da Sivas ve Çevresi (Koloni Devrinden Pers İstilasına)", *Sivas Kongresi'nin 100. Yılında Her Yönüyle Sivas Uluslararası Sempozyumu,* Ed. Hakan Yekbaş - Ahmet Yüksel Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2019, s. 57.
[4] Ramazan Tosun, "Milli Mücadele'de Sivas'ın Yeri ve Önemi*", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XII, Ankara 1996, s. 67.
[5] *Yurt Ansiklopedisi,* "Sivas"*,* C. 9, İstanbul 1892, s. 6873.

verilen Sivas, 1059'da Selçuklular'ın, 1071 yılında da Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogegens'in saldırılarına maruz kalmıştır.[6]

Malazgirt zaferinden (1071) sonra Danişmentlilerin eline geçen şehrin, tam olarak hangi tarihte Emir Danişmend'in yönetimi altına girdiği bilinmese de 1080 yılında fethin gerçekleştiği belirtilmektedir.[7]

Danişmendlilerden sonra Anadolu Selçuklu Devleti yönetimi altına giren Sivas, sırasıyla Kutbiddin Melik Şah, II. Süleyman Şah, I. İzzeddin Keykavus ve 1220'de I. Alaeddin Keykubad'ın yönetiminde tarihsel yolculuğuna devam etmiştir. Daha sonra Moğolların Anadolu seferi ve Kösedağ bozgunuyla (1243) büyük bir yağmalanmaya sahne olan Sivas, Bu tarihten sonra İlhanlı hakimiyetine girmiştir. Bu dönemde eğitim müessesesi açısında yoğun imar faaliyetleri görülen Sivas'ta, 1217 yılında I. İzzeddin Keykavus'un yaptırdığı Darüşşifa, 1271 yılında yaptırılan Buruciye, Çifte Minare, Dördüncü Medrese ve Gök Medresenin yanı sıra İlhanlılar devrinde de varlığı bilinen çok sayıdaki medrese, şehri önemli bir bilim, kültür ve eğitim merkezi haline getirmiştir.[8]

1343 yılında Emir Eretna'nın idaresine giren Sivas, 1381 yılında Eretna Beyliğinin yıkılmasıyla Kadı Burhaneddin Ahmet'in yönetimi altına girmiştir.[9]

Kadı Burhaneddin'in 1398 yılında ölümünden sonra Sivas bir Osmanlı şehri olmuştur. Bu dönemde I. Beyazıd (1398-1402) ve Timur arasındaki mücadele sonucu şehir Timur tarafından zapt edilmiş, beşerî ve fiziksel olarak büyük bir katliama ve yıkıma uğramıştır.[10]

İlerleyen yıllarda (1407-1408) tekrar Osmanlı hakimiyetine giren Sivas, 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Eyalet-i Rum olarak isimlendirilen idarî birimin merkezi olmuştur. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi uyarınca Sivas eyaleti, vilayete

---

[6] Ömer Demirel, "Sivas"*, TDV.İA,* C. 37, İstanbul 2009, s. 278.
[7] Abdülkerim Özaydın, "Danişmendliler"*, TDV.İA.,* C. 8, İstanbul 1993, s. 469.
[8] Demirel, "Sivas"*,* s. 278.
[9] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri,* Ankara 2011, s. 162.
[10] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* C. 1, Ankara 1998, s. 303.

dönüştürülmüş, Sivas, Tokat, Amasya ve Karahisar-i şarki sancaklarına ayrılmıştır. Cumhuriyet döneminde sancakların vilayete dönüştürülmesine kadar bu idari yapıdaki önemini devam ettirmiştir.[11]

Millî mücadele yıllarında ise Sivas ve Sivas Mekteb-i Sultani binası Mustafa Kemal Paşanın başkanlığında toplanan Sivas Kongresi'ne (4-11 Eylül 1919) ev sahipliği yapmış, kongre sonrasında 108 gün boyunca Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyetinin önderliğinde Millî Mücadeleye karargâh olmuştur.[12]

[11] Demirel, "Sivas", s. 281.
[12] Tosun, "Milli Mücadele'de Sivas'ın Yeri ve Önemi", s. 83.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 19. YÜZYIL OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİ

1.1. Eğitimde Modernleşme Çalışmaları

Osmanlı İmparatorluğunun kültürel altyapısının dinamikleri Türk-İslam sentezi ile gelişme göstermiştir.[13] Meydana gelen bu sentezin yansımaları sosyal, siyasal, ekonomik, eğitim sistemi ve eğitim müesseseleri olarak toplumun her alanında kendine yer bulmuştur. Tanzimat öncesi Osmanlı toplumunda klasik eğitim müesseseleri, sıbyan mektepleri, medreseler ve enderun olarak üç grupta sınıflandırılmıştır.[14]

Osmanlı'da ilk sıbyan mektebinin Orhan Gazi döneminde Bursa Camii'nin avlusuna yapıldığı tespit edilmiştir.[15] Sıbyan mekteplerinin esas gayesi topluma ahlaklı bireyler yetiştirmesi ve İslam dininin temellerinin öğretilmesi olmuştur. Vakıflar veya müteşebbisler sayesinde eğitim faaliyetlerini sürdürmüş olan bu mektepler, genel olarak birer derslik şeklinde imar edilen, 5–6 yaş aralığında çocuklara temel düzeyde eğitim veren, günümüz ilkokullarına benzer eğitim kurumları olmuşlardır.[16] II. Mehmet (Fatih) zamanında Eyüp ve Ayasofya Medreselerinde birer sıbyan mektebi teşkil edilmiş, buralarda eğitim verecek muallimlerin Arapça, Edebiyat, Mantık-i Riyaziyat, Hendese gibi derslerinden geçmeleri şart koşulmuştur. Böylece sıbyan mektepleri için ilk teşkilatlı program II. Mehmet döneminden itibaren hazırlanmış ve bu mektepler kadıların denetimi altında faaliyetlerini devam ettirmişlerdir.[17]

---

[13] Ahmet Selim Kadıoğlu, "Türk-İslam Sentezinin Oluşum ve Gelişim Süreci", *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi,* 16/27, Temmuz 2020, s. 820.

[14] Ünal Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 1/3, 2008, ss. 343-366.

[15] Ayşe Zişan Furat, "Eğitim-Mimarî İlişkisi Açısından Kuruluş Dönemi Osmanlı Medreseleri", *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, S. 8, 2003, s. 189.

[16] Muhammed Ali Yazıbaşı, "Klasik Osmanlı Döneminden Cumhuriyet'e Osmanlı'da Ahlak Eğitim ve Öğretimi*", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,* 3/4, 2014, s. 764.

[17] Yahya Akyüz, *Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi,* İstanbul 2001, s. 82-83.

Osmanlı'da ilki Orhan Gazi döneminde 1331 yılında kurulan[18] medreselerde ise, dönemin birçok bilim dalı öğretilmekle beraber, İslam dini ilim ve felsefesi medrese eğitiminde ağır basmıştır. İstanbul, İznik, Bursa, Sivas gibi Osmanlı başkentlerinde ve büyük vilayetlerde yer alan medreseler,[19] Davud-u Kayseri, Alaattin Ali Esved ve Tacettin-i Kürdi gibi döneminin ünlü alimlerinin ders verdiği, yetiştirdikleri ilmi kişiliklerle zamanlarının önemli bilim ve kültür merkezi olmuşlardır.[20] Buralarda yetişenler Osmanlı ulema sınıfını teşkil etmiş devletin önemli kadrolarında görev almışlardır. Osmanlı eğitim kurumları arasında önemi tartışılmaz olan medreselerden Sivas'ta da beş tanesi faaliyet göstermiş, Bunlardan Buruciye, Çifte Minareli Medrese, Gök Medrese ve Şifaiye Medresesi Anadolu Selçukluları döneminden miras kalmış, İhsaniye medresesi ise Osmanlı döneminde 18. Yüzyılın sonlarında inşa edilmiştir.[21]

Enderun mektebi ise genel anlamıyla saray okulu olarak bilinmekle beraber, mektepte Osmanlı eğitim sistemindeki önemine yakışır şekilde devletin önemli kademelerine askeri ve mülki idareciler devlet terbiyesi ekseninde yetiştirilmiştir. Buradan mezun olanlar milliyetlerine bakılmaksızın devletin en üst makamına dek yükselebilmişlerdir. Sıbyan mektepleri ve medreseler İmparatorluğun sonuna değin varlığını devam ettirirken, Enderun 19. yüzyılın başlarından itibaren önemini kaybetmeye başlamış, 1859 tarihinde Mekteb-i Mülkiyenin açılmasıyla yerini bu mektebe bırakmıştır.[22]

Aslında Osmanlı toplumunda klasik eğitim Lale devri ile bir farkındalık ve dönüşüme girmiştir. Nitekim bu dönemde Osmanlıların matbaayı daha yakından tanıması ve basılı eser sayısında artış ile entelektüel hayat gelişme kaydetmeye başlamıştır. Bu gelişim bilim ve teknikte yenileşmeye, Batılılaşmaya kapı aralamış, 1773 yılında III. Mustafa'nın saltanatında Mühendishane-i Bahr-i Hümayun (Osmanlı Deniz

[18] Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* İstanbul 2003, s. 19.
[19] Recai Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, s.37, 1997, s. 412.
[20] Kemal Yıldız, Ensar Aslan, "Osmanlı Kuruluş Devri Fakihlerinden Alâeddin Esved'in Hayatı ve Eserleri". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, C.7, s.1, 2021, s. 329.
[21] Ömer Demirel, "Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur, Saray ve Mahalleler ve Sosyo-Kültürel Eserler", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* C. 12, 1997, s. 111-112.
[22] Cahit Yalçın Bilim, *Tanzimat Devri'nde Türk Eğitimi'nde Çağdaşlaşma,* Eskişehir 1984, s. 78.

Mühendishanesi) kurulmuş takip eden sürecin sonunda ise III. Selim döneminde Mühendishane-i Berri Hümayun (Osmanlı Kara Mühendishanesi) tesis edilmiştir.[23]

Görüldüğü üzere yenileşme çalışmaları önce askeri alanlarda başladığı için ilk açılan öğretim kurumları da ordu ve donanma mühendishaneleri ile tıbbiye olmuştur. Mülki alanda ise teşkil edilen Mekatib-i Rüştiye Nezareti ile Mekatib-i Maarif-i Adli Tanzimat dönemi eğitim reformlarına ortam hazırlamıştır.[24] Günümüz anlamıyla eğitim sisteminin düzenlenme işleri ve tek bir çatı altında birleştirilmesi maksadıyla atılan ilk adım 1838 yılında *Meclis-i Umur-ı Nafia*'nın teşkili olmuştur. Teşkil edilen bu meclis İmparatorluk bünyesinde her çocuğun bir mesleğe atılabilmesi kapsamında öğrencilerin fiziki ve zihinsel özellikleri göz önünde bulundurularak bir eğitim öğretim sistemi oluşturulmasını hedeflemiştir.[25]

Bu surette hazırlanan tasarıda;

1. Talebelerin sınıflara ayrılması,
2. Birinci aşamada yalnızca okuma öğretilmesi,
3. İkinci aşamada Türkçe ve teferruatlı eğitim verilmesi
4. Okutulan Derslerin Türkçe ağırlıklı olması,
5. Üçüncü aşamada ise ikinci aşamadan mezun olan talebenin *Mekatib-i Aliye* (Yüksekokul) geçiş hakkı verilmesi, teklif edilmiş Padişah'ta tasarıyı kabul etmiştir.[26]

1839 yılında, *Mekatib-i Rüştiye Nezareti* adında bir daire kurulmuş, bu dairenin başına ulema sınıfından İmamzade Esad Efendi getirilmiştir.[27] Esad Efendi nezarete dahil olduktan sonra yayınladığı bir genelge ile okulların müfredatlarına temel dini bilgiler olarak abdest ve namazın esaslarını öğretmek, sure ve duaları öğretmek, Arap

[23] Şinasi Acar, vd. "Osmanlı'da Sivil Mühendis Yetiştirmek Üzere Açılan Hendese-i Mülkiye Mektebi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları,* 17/1, 2016, s. 2.
[24] Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* İstanbul 2003, s. 161.
[25] Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara 1988, s. 3.
[26] Cemil Öztürk, "Rüşdiye", *TDV.İA,* C. 35, İstanbul 2008, s. 301-302.
[27] Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi,* C. I-II, İstanbul 1977, s. 440.

alfabesini ve harflerin birbirine bağlanış şekilleri bilgilerinin öğretilmesi ile talebelerin dini altyapılarını oluşturmaya çalışmıştır.[28]

1838 yılında ise padişahın emri ile teşkil edilen *Mekatib-i Rüştiye Nezareti* ile klasik Osmanlı eğitiminin yerine modern bir eğitim tasarlanmıştır.[29] Mekatib-i Rüştiye Nezareti aslında Osmanlı milli eğitiminin çekirdeği olarak kabul edilse de bugün ki manada bir bakanlık söz k onusu olmayıp, henüz Evkaf Nezareti bünyesinde kurulan bir müdürlük olarak vazifesini devam ettirmiştir. *Mekatib-i Rüştiye Nezareti* ile tasarlanan modern eğitim hamlesinin hayata geçirilmesi düşünüldüğü kadar kolay olmamıştır. Rüştiye Nezareti'nin nazırlığına ve yeni açılacak okullara muallim tayin işinin Şeyhülislam'a verilmesi henüz yolun başında medrese-mektep ikiliğinin en büyük göstergesi olmuştur. Özellikle Tanzimat'tan sonra hızlanacak olan eğitimde yenileşme çabalarında bu klasik-modern, medrese-mektep çekişmesi devamlı kendisini hissettirmiş, bu ikilik Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir.[30]

1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanında eğitimle ilgili hususlara hiç değinilmemiştir. Buna rağmen devlet adamları tarafından girişilen yeniliklerin kalıcı olabilmesi için bilgili bir toplum yeni bir aydın tipi kadro oluşturmak gerektiği kavranmış, açıklanan reformları uygulayacaklar için muhtelif eğitim kurumları teşkil edilmeye çalışılarak Batı yönlü bir eğitim müfredatı için çeşitli tasarılar ortaya atılmıştır.[31] 11 Nisan 1845 tarihinde her biri alanında uzman ilmiye, kalemiye ve seyfiye sınıfından seçilmiş kişilerden oluşan bir *Meclis-i Maarif-i Muvakkat* kurulmuştur. Mecliste ortaya çıkan rapor Temmuz 1846'da Meclis-i Vala'ya sunulmuştur.[32] Raporda sıbyan mekteplerinin usulüne göre düzenlenmesi, rüştiyelerin genel itibariyle gerekli ilimlerin okutulduğu eğitim müesseseleri olarak düzenlenmesi ve pozitif bilimlerin her dalında eğitim verecek bir Darülfünun kurulması önerilmiştir. Meclis-i Vala'da kabul edilen bu rapor, Padişahtan da onay almış, devamında bir İrade-i Seniyye ile Mekatib

[28] Bernard Lewis, *Modern Türkiyenin Doğuşu*, Ankara 1993, s. 114.
[29] Ali Akyıldız, "Maarif-i Umumiye Nezareti", *TDV.İA,* C. 27*,* İstanbul 2003, s. 273.
[30] Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, s. 7.
[31] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 147.
[32] Bilim, *Tanzimat Devri'nde Türk Eğitimi'nde Çağdaşlaşma,* s. 21.

Nizamatı'nın icrası için 17 Temmuz 1846 tarihinde Meclis-i Maarif-i Umumiye kurulmuştur.[33]

Kurulan Meclis-i Maarif-i Umumiye ülke genelinde tüm eğitim işleri üzerinde söz ve yetki sahibi olmuştur. 8 Kasım 1846 tarihinde ise sıbyan mekteplerinin düzene sokulması ve rüştiye mekteplerinin çoğaltılması amacıyla Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin icra organı olarak Mekatib-i Umumiye Nezareti Kurulmuştur. Bu tarih ve gelişme ile 1848'de kurulan Darülmuallimin-i Rüşti tarafından öğretmen yetiştirilip mezun edildikçe İmparatorluk bünyesinde büyük vilayetlerde de önce İstanbul'da açılan rüştiyelerin yanı sıra yenileri açılmış ve sayıları artmaya başlamıştır.[34] 1850 yılına kadar İmparatorluğun iç ve dış sorunlarla uğraşmasından dolayı eğitim alanında rüştiyelerin açılması dışında elle tutulur bir gelişme görülmemiştir.

1851 yılında ise, *Encümen-i Daniş* kurulmuştur. Bu organın görevleri;

- Dünyada gelişen fikir cereyanlarını takip etmek suretiyle ileride teşkil edilecek Darülfunun'da okutulmak üzere telif Arapça, Farsça ve Batı dillerindeki eserleri tercüme etmek,
- Fen bilimleri ve sanayi üzerine yazılacak olan eserlerin tüm toplum tarafından anlaşılabilecek bir biçimde tercümelerinin yapılması, toplumun cehaletinin giderilmesi sağlanarak yine topluma faydalı olabilecek surette eserler meydana getirmek,
- Türk dilinde eksik olan Fen bilimlerine dair eserlerin sayısının çoğaltılmasını sağlamak,
- Encümen-i Daniş'in genel ve son görevi ise Türk Dilinin gelişmesine ve ilerlemesine hizmet etmek olarak sıralanmıştır.[35]

Tanzimat döneminde eğitim adına yapılan diğer bir yenilik ise modern anlamda yetiştiren öğretmen okulu kurma fikri olmuştur. Bu doğrultuda 1848 tarihinde Darülmuallimin (öğretmen okulu) kurulmuştur.1870 yılında ise kadın öğretmenler

[33] Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi,* s. 368.
[34] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 151.
[35] Fatih Arslan, "Encümen-i Daniş ve Osmanlı Aydınlanması", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6, s.11, 2009, s. 428.

yetiştirilmesi için Darülmuallimat teşkil edilmiştir. İlk kuşak yetişen öğretmenler Cevdet Paşa önderliğinde eğitim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.[36]

1856 Islahat Fermanı ile Osmanlı tebaası olan azınlıklara geniş haklar verilmesi neticesinde Avrupalı devletler Osmanlı iç işlerine müdahale etmeye başlamışlardır. Bunun eğitim alanına etkisiyle Avrupa destekli kurulan başta gayrimüslimlere ait özel okullarının eğitim alanında ikilik arz edeceği endişesi, gayrimüslimlere verilen ayrıcalıkların geniş boyutlara ulaşması gibi nedenlerden dolayı eğitimin artık devletin tekelinde olmasını gerekli kılmıştır. Bunun doğal sonucu olarak 1857 yılında *Maarif-i Umumiye Nezareti* kurulmuş, eğitim kabineye dahil bir Maarif Nazırı tarafından temsil edilmeye başlanmıştır. Teşkil edilen Maarif-i Umumiye Nezaretiyle artık eğitimin devlet eliyle yürütülmesi sağlanmış, gerçek manada Millî Eğitim Bakanlığının temeli atılmıştır.[37]

Nezaretin teşkilinden 1861 yılına kadar rüştiye mekteplerinin açılması ve mevcut işlerin nizamı dışında gözle görülür bir gelişme kaydedilmemiştir. Bu dönemde Rumeli'de 33, İstanbul'da 10, Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde 13 adet olmak üzere 57 adet rüştiye mektebi açılmıştır.[38]

3 Mart 1861'de Maarif-i Umumiye Nezaretinin görev ve yetkilerini tanımlayan *Maarif Nezaretinin Vazifelerine Dair Mevat* adlı layiha yayınlanmış, toplam 5 bölüm ve 198 madde olarak hazırlanan bu raporla temel olarak okullarda ortak bir Osmanlı Milleti oluşturulması hedeflenmiştir.[39] Bu hedef doğrultusunda bütün okullar devlete bağlanarak sıbyan mektepleri hariç bütün askeri ve mülki okullar karma hale getirilmiş, bütün okullarda Türkçe resmi dil olarak zorunlu kılınmıştır.

3 Haziran 1864 tarihinde Maarif-i Umumiye heyeti teşkil edilmiş, Nazır'ın başkanlığında icra organı niteliğinde Maarif Meclisi meydana getirilmiştir. Bu meclis

[36] Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 230.
[37] Teyfur Erdoğdu, "Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 1, s. 52, s. 252.
[38] Ercan Çelebi, "Taşra Rüşdiye Mekteplerinde Öğrenci İşlerine Dair Bazı Muamelât", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.7/s.2, 2020, s. 981.
[39] Hamza Altın, "1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.13, s.1, s. 274.

kendi bünyesinde Daire-i Mekatib-i Mahsusa ve Daire-i Mekatib-i Umumiye adıyla iki bölüme ayrılmıştır. Bütün üyeleri Müslüman olan Mekatib-i Mahsusa Müslüman okulların işleri ile ilgilenirken, üyeleri karma olan Daire-i Mekatib-i Umumiye ise bütün okulların işlerini yürütmüştür.[40]

Osmanlı eğitim sistemi ve teşkilatı bu şekilde devam ederken 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Osmanlı eğitimi yeni bir boyut kazanmıştır. Nizamname de özellikle orta öğretim kurumlarına ayrı bir önem verilmiştir. Batı eksenli eğitim alan Osmanlı aydınlarının yetişmesinde, dini eğitim dışında bağımsız bir eğitim kurumu olarak adı geçen müesseselerin kurulması bu hususta büyük etkiye sahip olmuştur. Her türlü müdahaleden uzak tutularak teşkil edilmesi düşünülen bu kurumların ilk, orta ve yüksek olarak kademelendirilmesi ve eğitimin modernleşmesi sağlanarak Osmanlı eğitimi yeni bir sisteme oturtulmuştur.[41]

Bu dönemden sonra özellikle Osmanlıda temel eğitim olarak kabul gören geleneksel sıbyan mektepleri eğitim faaliyetlerine devam etmelerine karşın Usul-i Cedid'e göre öğretim yuvaları olan ibtidai, idadi, sultani gibi ilk, orta ve yüksekokullar açılmıştır.[42]

Bunlardan Darüşşafaka, orta derecede eğitim veren bir kurum olarak 1865 yılında teşkil edilmiştir. Bu kurumda genel itibariyle Müslüman olan yetim çocuklar tüm masrafları idare tarafından karşılanarak okutulmuş ve bünyesinden çok sayıda Osmanlı aydını yetişmiştir.[43]

Ayrıca dönemin önemli eğitim kurumlarından olan Galatasaray sultanisi ise, Osmanlının kurmaya çalıştığı modern orta öğretim kurumlarına model bir eğitim kurumu olarak 1868 yılında açılmıştır. İdadiler gibi Sultanilerin de hemen her şehirde açılması planlanmıştır. Fakat araya giren ekonomik problemler ve 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi neticesinde sadece İstanbul'da varlığını sürdürebilmiştir. Fransız okulları

[40] Bilim, *Tanzimat Devri'nde Türk Eğitimi'nde Çağdaşlaşma,* s. 22.
[41] Sadrettin Celal Antel, "Tanzimat Maarifi", *Tanzimat 1*, İstanbul 1940, s. 459
[42] Mustafa Gündüz, *Osmanlı Mirası Cumhuriyet'in İnşası*, Ankara 2010, s. 106
[43] Songül Keçeci Kurt, "Bir Eğitimin Öncüsü: Darüşşafaka", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 12/2, 2012, s. 161.

örnek alınarak kurulan Mekteb-i Sultani, Fransızca ağırlıklı eğitim vermiş ve birçok Osmanlı aydını bu okuldan mezun olmuştur.[44]

II. Abdülhamid döneminde ise eğitim ve öğretimin geliştirilmesi için birçok rapor hazırlanmıştır. Bu raporlar doğrultusunda hâlihazırda mevcut olan eğitim programlarının yeniden gözden geçirilerek eğitim sisteminin din ve siyaset dışında tutularak, müfredata milli ve dini duygular aşılayacak derslerin getirilmesi planlanmıştır. Raporda özellikle eğitim kurumlarındaki öğretmenlere çok iş düşeceği ve vilayetlerdeki maarif teşkilatlarının yeniden düzenlenmesi gerektiği açıkça belirtilmiştir.[45]

İttihat ve Terakki dönemine gelindiğinde ise, İmparatorluktaki bütün okulları kapsayacak özellikle gayrimüslim okullarında devlet denetimini sağlayacak bir eğitim sisteminin uygulanmasına ağırlık verilmiştir. Bu dönemde azınlık okullarında Osmanlı kimliği oluşturulmak istenmiş, bütün okullarda Türkçe zorunlu hale gelmiştir.[46]

1.2. İdadiler

Arapça "i'dad" kökünden türetilen idadi kelimesi "hazırlama" ve "hazırlamaya mahsus yer" manasında kullanılmıştır.[47] Bu nedenle 1869'dan önce çoğu okulun hazırlık sınıflarına idadi denmiştir.[48] Terim aslen Harp Okulu ve Askeri Tıbbiye'ye girmek isteyen öğrencilerin eksik bilgilerini tamamlamak amacıyla açılan hazırlık sınıfları için kullanılmıştır. Bu manada önce ordu merkezleri ve Bosna'da açılmış olan idadilerin, rüştiyelerden pek farkı olmamış, bu okullara 11-14 yaşları arası öğrenciler kabul edilmiştir. Bu idadiler ilk üç sınıfları kurulduğu mahalde faaliyet gösteren, dördüncü ve son sınıfı ise İstanbul'da toplu olarak eğitim verilen kurumlar olmuşlardır. İstanbul'da ise yine bu manada açılan ilk idadi daha sonra Kuleli Askeri İdadisi ismini alacak olan, Mekteb-i Fünun-u İdadiye olmuştur. 1847 yılından itibaren rüştiyelere sıbyan

[44] Hasan Ali Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim,* Ankara 1994, s. 9-10.
[45] Kaplan*, Bursa Mekteb-i İdadi-i Mülkisi*, s. 7.
[46] Hasan Taner Kerimoğlu, "II. Meşrutiyet'in İlk Yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Eğitim Politikası ve Rumlar", *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, S.* 22, 2007, s. 133.
[47] Mehmet Zeki Pakalın, "İdadi", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C.2, İstanbul 1951, s. 34.
[48] Kodaman, *Abdülahmid Devri Eğitim Sistemi,* s. 114.

mekteplerinden gelen öğrencilerin hazırlanmaları için açılan sınıflara ve rüştiyelere kaynak olan bazı sıbyan mekteplerine de idadi adı verilmiştir. [49]

Bu terim ancak 1869 Maarif Nizamnamesiyle önceden ifade ettiği manayı kaybederek yeni bir anlam kazanmış ve ilk defa idadiler orta öğretimin müstakil bir kademesi olarak ele alınmıştır. Bu tarihe kadar Osmanlıda rüştiyelerin sayısı hayli artmış, İstanbul'da ise pek çok meslek okulu ve yüksekokul açılmıştır. Buna rağmen henüz ne vilayetlerde rüştiye üstünde bir mektep, ne de İstanbul'da rüştiyeler dışında yüksekokullara öğrenci yetiştirecek bir okul teşkil edilememiştir. İstanbul'da sadece 1868'de Galatasaray Sultanisi açılabilmiş ise de vilayetler, bu gibi eğitim kurumlarından mahrum kalmışlardır. Dolayısı ile idadilerin açılması hem eğitim-öğretim açısından, hem de siyasi yönden mecburi hale gelmiştir.[50]

Açılacak idadiler ile öğrencilere milli terbiye, vatandaşlık terbiyesi ve iş terbiyesi kazandırmak, Müslüm-gayrimüslim Osmanlı tebaasını kaynaştırarak dönemin siyasetine uygun olarak Osmanlı Milletini oluşturmak gibi genel amaçların yanında talebelere orta öğrenim seviyesinde bilgi vermek, onları hayatları için gerekli olan ticaret, sanayi, hukuk ve ziraat alanlarında yeterliliğe ulaştırarak çalışma hayatına ara eleman ve devlete vasıflı katip olarak yetiştirmek ve yüksekokullara hazırlamak gibi özel amaçlar hedeflenmiştir.[51]

Bu amaçlarla yüksekokullara öğrenci yetiştirmek üzere rüştiye ve sultani arasında idadi adıyla bir okulun açılması gerekli görülmüştür. Ayrıca açılacak bu okullarda Müslüman ve gayrimüslim öğrenciler aynı okulda eğitim alması, birbirleriyle kaynaşması, ortak bir kültürle yetişip aynı duyguları paylaşan vatandaşlar olarak Tanzimat devri eğitim sisteminin temel unsuru olan Osmanlı milletini oluşturmak için gerekli bir adım olarak düşünülmüştür.[52]

[49] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 153.
[50] Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi,* s. 114.
[51] Kaplan*, Bursa Mekteb-i İdadi-i Mülkisi*, s. 8.
[52] Cemil Öztürk, "İdadi" *TDV.İA,* İstanbul 2000, C. 21, s. 465.

Bu amaç ve hedefler doğrultusunda 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde idadi okullarına yer verilmiş ve bu okullarla ilgili hususlar aşağıdaki maddelerle tespit edilmiştir.

- İdadi okulları rüştiyelerden mezun olan bütün Müslüm – gayrimüslimlerin bir arada eğitim aldıkları yerlerdir.
- 1.000 haneden fazla ve bulundukları yerin önemine göre seçilecek her kasabada birer idadi okulu yapılacaktır.
- İdadilerin inşaat masrafları, öğretmen ve hademe maaşları ve diğer tüm giderleri vilayet maarif idaresi sandığından karşılanacaktır.
- Her idadinin yıllık tahsisatı, personel giderleriyle birlikte 80.000 kuruş olacaktır.
- Her idadide muavinler ile birlikte toplamda altı öğretmen bulunacaktır.
- İdadilerde verilecek eğitim süreci toplamda üç yıl olacaktır.
- İdadilerde şu dersler okutulacaktır; Türkçe Kitabet ve İnşa, Fransızca, Kavanin-i Osmaniye, Mantık, İlm-i Servet-i Milel, Coğrafya, Tarih-i Umumi, İlm-i Mevalid, Cebir, Hesap ve Defter Tutma, Hendese ve İlm-i Mesaha, Hikmet-i Tabiyye, Kimya ve Resim.[53]

Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde açılması planlanan idadiler, maddi imkansızlıklar ve öğretmen yetersizliği nedeniyle bir türlü açılamamıştır.[54] Fakat 1872 tarihinde Maarif Nazırı başkanlığında bir komisyon, Sadrazam'a bir tezkere göndererek idadilerin bir an evvel açılması gerektiğini ifade etmiştir. Komisyon tarafından oluşturulan tezkerenin sonuna şu maddeler de eklenmiştir;

- İstanbul'da Darü'l-maarif binasının numune olacak bir idadiye çevrilmesi,
- İdadilerde icabına göre İngilizce, Fransızca ve Almanca derslerinin okutulması,

[53] Kodaman, *Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi,* s. 113.
[54] Kaplan*, Bursa Mekteb-i İdadi-i Mülkisi*, s. 9.

- İdadilere öğretmen yetiştirmek için Darülmuallimin'in içerisinde bir idadi şubesinin açılması ve mezunlarına rüştiye öğretmenlerinden 200 kuruş fazla maaş verilmesi,
- İdadilerde, derslerin önemine göre öğretim kadrosunun hiç olmazsa 10 kişilik olması ve gerekirse bir müdürle iki hademe tayin edilmesi.

Alınan kararlar sadrazam tarafından uygun bulunmuş olmasına rağmen ülke genelinde idadilerin açılmasının mümkün olmadığını göz önünde bulundurarak İstanbul'da örnek bir idadi açılması kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda Darü'l-maarif binası bu okula tahsis edilmiş ve ilk mülki idadi 1873 tarihinde açılmıştır.[55] Bunun yanında 1874 tarihinde idadilere öğretmen yetiştirmek için Darülmuallimin'de ilk idadi şubesi açılmıştır. 1876 yılına kadar İstanbul'da idadi sayısı dört veya beşe yükselirken taşrada bu tarihte vücut bulan ilk ve tek idadi, Yanya Yenişehir'de 1875 yılında açılmıştır.[56]

1873 Eylül'ünde hazırlanan müfredata göre ilk idadilerde okutulan programda; Kavaid-i Osmaniye, Arabi, Farisi, Kıraat ve Kitabet-i Türki, Tarih-i Umumiye-i Osmani, Mükemmel Hesap, Cebir-i Ali, Coğrafya-ı Umumiye-i Osmani, Jimnastik (bazı yerlerde), Mükemmel Hendese, Müsellesat, Resim ve Tarama, Fransızca, Almanca, İngilizce dersleri yer almıştır. 1869 Nizamnamesinin idadi programlarında gösterilen Mantık, İlm-i Mevalid, İlm-i Servet, Hikmet-i Tabiyye ve Kimya derslerinin çıkarılıp yerlerine Arapça, Farsça İngilizce, Almanca, Jimnastik ve Müsellesat dersleri konulmuştur.[57]

Fakat yavaş ilerlese de teşkil edilip Osmanlı eğitim sisteminde yerini alan idadiler hem hükümet ve bazı devlet adamları ve hem de halkın eleştirilerine maruz kalmıştır. Hükümet bu okulların açılması büyük masraflar gerektirdiği için idadilere mesafeli durmuştur. Çünkü bu dönemde devlet bütçesi Osmanlı-Rus harbi nedeniyle büyük bir yükün altına girmiştir. Böyle bir siyasi ve ekonomik ortamda doğaldır ki İstanbul ve vilayetlerde yeni idadiler açılamamıştır. Halk ise, öğrencilerin rüştiye

[55] Kodaman, *Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi,* s. 116-117.
[56] Öztürk, "İdadi", s. 465.
[57] Kodaman, *Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi,* s. 117.

tahsilinden sonra hemen hükümet kapılarına koşuyor olmalarını ve gördükleri rüştiye tahsilinin hayat ve geçinmeleri için gerekli olan memuriyet ve meslekleri için yeterli olduğunu savunduğu için mesafeli durmuştur.[58] Hatta bazı idadilere bu nedenlerle öğrenciler rağbet etmeyince kapanma derecesine gelinmiştir. Bazı devlet adamları ise, idadileri yaygınlaştırmak yerine, ibtidaileri geliştirmenin daha yararlı olacağını savunmuşlardır. Bu görüşü destekleyenlerden birisi de Sivas Mekteb-i İdadisi müdürü Ahmed Hulusi olmuştur. Ahmed Hulusi "toplumda her bireyin alim olması gerekmediğini, fakat herkesin en azından okuma-yazma öğrenmesinin elzem olduğunu" ileri sürmüştür.[59]

Görüldüğü üzere idadilerin açılıp yaygınlaştırılmasının önündeki en büyük engel parasızlık olmuştur. Ekonomik sebeplerden açılamayan idadiler için bir çözüm bulan sadrazam Sait Paşa, önceleri ilk öğretim için kabul olunan öşrün öşrü nisbetindeki vergiyi kaldırmış, bunun yerine "1300 mali yılından itibaren aşarın seb'i (1/7) ve rub'u (1/4) alınıp müsakkafat vergisinin de yüzde 6'sının maarife ayrılmasını temin etmiştir. Kaynak sorununun halledilmesiyle birlikte, 1885 yılında Bursa, Edirne, Yanya ve Çanakkale'de birer idadi açılmıştır. Yine aynı yıllarda İzmir, Selanik, Trabzon, Rodos, Konya, Elazığ, Ankara, Üsküp, Priştine, Serfice, Gümülcine, Manisa, Adana, Halep, Kudüs, Maraş, Kırşehir, Çankırı, Teke, Bitlis, Muş, Kastamonu, İzmit ve Sivas'ta idadi mekteplerinin açılmasına karar verilmiş ve bazılarının yapımlarına başlanmıştır. Bunun yanında Erzurum, Hakkari, Diyarbakır, Zor, Burdur, Karesi, Kaza-ı Erba, Karahisar-ı Sahip, Kırklareli, İstanköy, Midilli, Tekirdağ, Yenipazar, Taşlıca ve Görice'de" birer idadi yapılması için yerel makamlarla irtibata geçilmiştir.[60]

Artık yetkili makamlarca önemi kavranan ve ülke çapında yaygınlaştırılmaya çalışılan idadilerin mimari tarzı üzerinde bile titizlikle durulmuştur. Sadrazam Said Paşa bu konuda "Batı'da beş mimari tarza karşılık Osmanlı'nın da milli bir mimari tarzı olduğunu belirtmiştir." Fakat Said Paşa, milli mimariyi geliştirmek arzusunda olmalarına

[58] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi,* C. 8, Ankara 1988, s. 392.
[59] Kemalettin Kuzucu, "Osmanlıdan Cumhuriyete Şehircilik, Mimari ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler Bağlamında Sivas Kongresi Binasının Tarihçesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* S. 37-38, 2006, s. 106.
[60] Kodaman, *Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi,* s. 119.

rağmen mimari konusunda yeterince uzman olmadığından ve bunun ağır mali yük getireceği düşünüldüğünden idadi planlarının Avrupa'dan getirtmek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir.[61] Dolayısıyla idadi binaları için sipariş olunan mimarı tarz Sadrazam Sait Paşa tarafından, Paris Sefiri Esat Paşa vasıtasıyla getirttirilen ve Maarif Nezareti tarafından çoğaltılıp vilayetlere gönderilen Paris okullarının tarzını yansıtan projeler olmuştur.[62]

1888 yılında sancak ve kazalardaki çocukların da bu okullardan faydalanabilmeleri için vilayet merkezlerindeki gündüzlü idadilerin leyliye (yatılı) çevrilmesi kararlaştırılmıştır. Diğer taraftan idadi bulunan vilayetlerdeki rüştiyeler lağvedilerek idadilerle birleştirilmiş, buna paralel olarak taşra idadileri beş ve yedi yıllık olmak üzere ikiye ayrılıp asıl idadi eğitim süresi üç yıldan dört yıla çıkarılmıştır. Eğitim süresindeki bu ayrıma, kimi sancakların yedi yıllık idadi açacak maarif gelirinin olmaması sebep olmuştur.[63]

Mahmud Cevad tarafından hazırlanan talimatname uyarınca bu yedi yıllık programın ilk üç yılıyla bazı yerlerde bulunan üç yıllık şubeler rüştiye, diğer dört yıl ise idadi derecesi olarak düzenlenmiştir. Buna göre ibtidai mezunları birinci sınıfa, rüştiyelerden ya da idadilerin rüştiye kısımlarından mezun olanlar ise dördüncü sınıfa kaydedilmişlerdir. Beş yıllık idadilerin ise yine ilk üç yılı rüştiye, diğer iki yılı idadi derecesi olarak düzenlenmiş, bu okullarda beşinci yılını tamamlayan talebelerin diplomalarına iki yıllık öğrenim kaydedilerek mezun edilmiştir. Tam idadi diploması ise, yedi yıllık idadilerin yedinci ve İstanbul idadilerinin dördüncü yıllarını tamamlayanlara verilmiştir. Talimatnameye göre, Mülki idadilerden mezun olan öğrenciler sivil okulların yanında askeri yüksekokullara da devam edebilmişlerdir. Böylece öğrenciler, II. Abdülhamid döneminde mülki ve askeri idadiler arasında yatay geçiş imkânı elde etmişlerdir.[64]

[61] Kuzucu, *Sivas Kongresi Binasının Tarihçesi,* s. 106.
[62] Burcu Özgüven, "İdadi Binaları", *Tarih ve Toplum Dergisi,* S. 82, Ekim 1990, s. 44.
[63] Kaplan*, Bursa Mekteb-i İdadi-i Mülkisi*, s.11.
[64] Öztürk, "İdadi"*,* s. 465.

Görüldüğü üzere, Orta öğretim kurumlarının özellikle idadilerin üzerinde yoğun sistemsel faaliyetlerini devam ettiren hükümet, aslında bir an evvel devlet ve millet hizmetinde çalışacak memur ve serbest meslek sahibi kişileri yetiştirmek maksadıyla idadilere öncelik vermiş, tepeden tabana doğru giden bir maarif siyaseti takip etmiştir. Uygulanan bu eğitim siyaseti neticesinde idadi sayıları hızla artmaya başlamış, 1895-1896 ders yılına gelindiğinde İmparatorlukta aşağıdaki tabloda görüleceği üzere 19'u leyli (yatılı), 35'i nehari (gündüzlü) olmak üzere idadi sayısı 54'ü bulmuştur. Bu 54 idadide öğrenim gören öğrenci sayısı ise, 7.644 olarak kayıtlara geçmiştir. II. Abdülhamid devri sonlarında ise Osmanlıda 93 resmi, 11 özel ve 5'i askeri olmak üzere idadi sayısı 109'a, öğrenci sayısı da 1909 yılında 20.000'e ulaşmıştır.[65]

Tablo 1. 1895-1896 Ders Yılına Kadar Açılan Yedi Yıllık Leyli İdadiler[66]

İdadi	**Açıldığı Tarih (Rumi/Miladi)**	**İdadi**	**Açıldığı Tarih (Rumi/Miladi)**
Sivas	1308/1892[67]	**Konya**	1305/1889-1890
Selanik	1303/1887-1888	**Adana**	1301/1885-1886
Yanya	1306/1890-1891	**Edirne**	1308/1892-1893
İzmir	1302/1886-1887	**Halep**	1308/1892-1893
Bursa	1301/1885-1886	**Midilli**	1306/1890-1891
Kastamonu	1302/1886-1887	**Diyarbakır**	1307/1891-1892
Ankara	1307/1891-1892	**Manastır**	1301/1885-1886
Trabzon	1303/1887-1888	**Erzurum**	1302/1886-1887
Şam	1304/1888-1889	**Üsküp**	1306/1890-1891
Beyrut	1304/1888-1889		

[65] Kodaman, *Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi,* s. 129.
[66] *Maârif Nezâreti İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İptidai, Rüşdiye, İdâdîye, Aliye ile Mekâtib-i Hususiye ve Ecnebîyenin ve Dersaadet'te Tahriri-i İcra Kılınan ve Taşrada Mevcut Bulunan Kütüphanenin İstatistiği (1311-1312 Sene-i Dersiye-i Maliyesine Mahsustur)*, İstanbul 1318, s. 25-27.
[67] Sivas Mekteb-i İdadisinin açılış tarihi belgelerle sabit olduğu için kesin tarihi verilmiş, diğer mekteplerin açılış tarihleri rumi'den miladiye çevrilerek her iki tarih de belirtilmiştir.

İdadiler ve eğitim sistemi değişmeye ve gelişmeye devam ederken öğretim sürelerine göre uygulanan programdaki derslerin fazla ve öğrenciye ağır geldiği gerekçesiyle 1902 tarihinde leyli idadiler 8, nehari idadiler 6 yıla çıkarılmıştır. Bu program doğrultusunda bazı idadilerde, ziraat ve sanayi şubeleri açılmış, idadiler çok amaçlı okullar haline getirilmiştir. Fakat bu program kısa sürmüş 1906 yılında idadiler tekrar 5 ve 7 yıllık eski durumlarına döndürülmüştür.[68]

1908 yılından sonra 1869 Nizamnamesinde kurulması planlanan sultaniler kurulmaya başlanmış, buna paralel olarak vilayet merkezlerindeki idadiler sultaniye dönüştürülmüştür. Sivas Mekteb-i İdadisinin de etkilendiği bu dönüşüm sonrasında 1913 yılında İstanbul ve vilayetlerde bulunan mevcut yedi yıllık 10 idadi sultaniye dönüştürülmüştür. Bu tarihten itibaren sultaniler 5 yıllık kendi ibtidai kısımlarına veya 6 yıllık genel iptidaiye dayanan 4 yıllık birinci devresi, fen ve edebiyat şubelerine ayrılmış 3 yıllık ikinci devresi olmak üzere toplam öğretim süresi 12 yıla çıkan mektepler haline getirilmiştir.[69] 1914 yılında leyli sultanilerin sayısı 26, bu sultanilerde öğrenim gören talebe mevcudu ise 8380 olarak kayıtlara geçmiştir.[70] I. Dünya savaşı yıllarında ise bu şekilde dönüşen sultani sayısı 50'yi bulmuştur.[71]

Bu arada devam eden dönüşüm ve değişimden doğal olarak sancaklardaki beş yıllık idadilerde etkilenmiştir. Bu idadiler, 1913 yılından itibaren rüştiyeler kaldırıldığı için eğitim süresi altı yıla çıkarılmış olan iptidailerden beslenmeye başlamış çok amaçlı okullar olarak teşkilatlandırılmıştır. Bu doğrultuda uygulanan programa göre, öğrenciler birinci sınıfta hazırlayıcı nitelikte temel dersleri görmüşler, sonraki iki sınıfta yine bazı temel derslerle beraber ticaret, ziraat, sanat ve umumi şubelere ayrılmışlardır. Meslek edindirmeyi amaçlayan Fransız tarzı bu program I. Dünya Savaşı nedeniyle pek az sancak idadisinde uygulanabilmiştir. Keza Cumhuriyet döneminde 6 zirai, 5 sınai, 1

[68] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 213.
[69] Öztürk, "İdadi", s. 466.
[70] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim,* s. 18.
[71] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 249.

ticari şubeli idadi mevcut iken, bunlarda ders araç ve gereçleri, atölyeleri, yetişmiş öğretmenleri olmadığı için beklenen faydayı sağlayamamış ve kapatılmıştır.[72]

1922-1923 ders yılında ülkede bir devreli 32 sultani, 42 idadiyle birlikte, 13 tam devreli erkek sultanisi, 1 dokuz senelik kız sultanisi, 5 on senelik sultani olmak üzere 19 iki devreli sultaninin varlığı bilinmekle beraber, bu dönemde bütün bu orta öğretim kurumlarında talebe sayısı 3851 olarak kaydedilmiştir. Hal böyleyken 1923 yılında maarif meselelerinin görüşülmesi için birinci Heyet-i İlmiye toplanmış, toplantıda bütün genel orta öğretim kurumlarının lise adını alması kararlaştırılmıştır. Karardan sonra Türkiye'de 72 bir devreli lise, 23 tam devreli lise eğitim-öğretim hayatında yerini almıştır. Bu liselerin ilk devresine 5362'si erkek, 543'ü kız olmak üzere toplam 1905 öğrenci devam ederken, ikinci devresine 1011'i erkek, 230'u kız olmak üzere toplam 1241 öğrenci devam etmiştir.[73]

[72] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim,* s.17.
[73] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim,* s.21-22

İKİNCİ BÖLÜM

2. SİVAS'TA EĞİTİM ÖĞRETİM KURUMLARI VE SİVAS İDADİSİ

2.1. Sivas'ta Eğitim ve Kurumları

Sivas şehri klasik ve modern eğitim kurumları yönünden önemli bir merkez olmuştur. Bugün dahi varlıklarını koruyan dönemin modern ve klasik eğitim kurumları İmparatorluğun ve şehrin geçmişinin siyasi, ekonomik ve kültürel ihtişamını yüzyıllar boyunca gözler önüne sermiştir. Bunlardan klasik eğitim kurumları diye adlandırılan medreselerden Sahibiye (Gök Medrese), Darü'ş-Şifa (Şifaiye), Buruciye, Çifte Minareli Medrese Osmanlı'ya miras kalmış, İmparatorluk boyunca varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bunların dışında şehirde 9 ayrı medresenin faaliyet gösterdiği Gök Medresenin vakfiyesinde kayıt altına alınmıştır. Osmanlı döneminde ise Sivas'ta bahsi geçen dört medreseye ilaveten sadece İhsaniye medresesi yapılmıştır.[74] 19. yüzyılda faaliyetlerini sürdüren bu 5 medresenin 1903 yılı itibariyle öğrenci sayıları şu şekilde olmuştur.[75]

Tablo 2. 1903 Yılında Sivas Merkezde Bulunan Medrese ve Öğrenci Sayıları

Liva	Kaza	Bulunan Medrese Sayısı	Okuyan Talebe Sayısı
Sivas	Sivas	5	301

Osmanlı döneminde Sivas şehrindeki eğitim faaliyetleri bahsi geçen medreselere ilaveten şehirde bulunan cami, mescit, zaviye ve mektepler aracılığıyla da sürdürülmüştür.[76]

[74] Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisini Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü,* Ankara 2000, s. 69.
[75] Togay Seçkin Birbudak, "Salnamelere Göre Sivas Vilayeti'nde Eğitim- Öğretim (1898-1899)", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15/1, Mart 2007, s. 311.
[76] Ahmet Gökbel*, İnanç Tarihi Açısından Sivas*, İstanbul 2004, s. 138.

Tanzimat dönemiyle birlikte devletin bütün alanlarda giriştiği reform hareketlerinin etkisi, eğitim alanında da kendisini göstermiş, 1857 yılında Maarif Nezareti, modern eğitimi yaygınlaştırmak, denetlemek ve geliştirmek amacıyla kurulmuştur.[77] İmparatorlukta modern eğitimi geliştirmek ve yaygınlaştırmak için medreseler haricinde yeni okullar ihdas edilmiş, bu okulların idare ve yönetimi hususunda 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Vilayet Maarif İdaresi Teşkilatı hakkında kararlar alınmıştır.[78]

1869 Nizamnamesi uyarınca vilayetlerde modern anlamda eğitimin yaygınlaşması ve olumlu sonuçlar alınması için bir an evvel maarif müdürlüklerinin kurulması yolu izlenmiş, 1881 yılında Maarif Nezareti, Sivas, Diyarbakır, Erzurum, Elazığ ve Van vilayetlerine 1200 kuruşla birer maarif müdürü tayin edileceğini bildirmiştir. Ancak 1882 yılında Sivas ve Van vilayetlerine birer maarif müdürü tayin edilebilmiştir.[79]

"Osmanlıda camilerde de yapılan ilk eğitime rağmen, asıl olarak muallimhaneler ve sıbyan mektepleri bu işlevi yerine getirmek üzere kurulmuşlardır."[80] Özellikle Osmanlı klasik döneminin dışında beklenen fayda düzeyi azalmış olan sıbyan mektepleri için Tanzimat döneminde ıslahı için çalışılmış ise de beklenen ilerleme görülememiştir. Bu manada 1869 Nizamnamesi ile *usul-ü cedid* üzere ibtidai mekteplerinin kurulması düşünülmüş. Sıbyan mekteplerine ise *usul-ü atik* denmiştir.[81] 1884 yılında Sivas vilayetinin merkezinde bulunan sıbyan mektepleri ve öğrenci sayıları oluşturulan tabloya aşağıdaki gibi yansımıştır.[82]

[77] Erdoğdu, "Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı", s. 252.
[78] Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri - Makaleler*, s. 161.
[79] Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, s. 39-40.
[80] Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisini Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü,* s. 71.
[81] Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri - Makaleler,* s. 162.
[82] *Sivas Vilayet Salnamesi, 1302,* s. 454.

Tablo 3. 1884 Yılında Sivas Merkezde Bulunan Sıbyan Mektepleri ve Öğrenci Sayıları

Mektep	Mektep Sayısı	Öğrenci Sayısı		
		Erkek	Kız	Toplam
Müslüman Sıbyan Mektepleri	114	2693	1063	3756
Gayrimüslim Sıbyan Mektepleri	15	1121	366	1487

Nizamnamede yeni usul'e göre açılması düşünülen ibtidai mekteplerinden 1880 yılında Sivas'ta biri kız, biri erkek olmak üzere iki adedinin yapımına başlanmıştır.[83] 1884 yılına gelindiğinde aşağıdaki tabloda öğrenci sayılarıyla birlikte görüleceği üzere Sivas'ta 3 tane ibtidai mektebi olduğu görülmüştür.[84]

Tablo 4. 1884 Yılında Sivas Merkezde Bulunan İbtidai Mektepleri ve Öğrenci Sayıları

Mektebin Bulunduğu Mahalle	Öğrenci Sayısı		
	Erkek	Kız	Toplam
Bahtiyar Bostan	154	63	217
Yahya Bey	214		214
Kale Ardı	149	35	184

1885 yılında Sivas'ta iki tane daha ibtidai mektep açılarak bu okulların sayısı beşe,[85] 1903 yılında da yediye yükselmiştir.[86]

İlk zamanlarda ilk okul üstü hazırlık okulu, daha sonraları ise orta okul karakterine sahip olan rüştiyeler önceleri Darülfünun'a, daha sonra idadilere basamak teşkil etmiştir.[87] 19. yüzyılın ikinci yarısında Sivas şehrinde, Mülki Rüştiye, Askeri Rüştiye ve İnas (kız) Rüştiyesi olmak üzere 3 adet rüştiye olduğu görülmüştür.

[83] Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri - Makaleler,* s.162.
[84] *Sivas Vilayet Salnamesi, 1301*, s.71.
[85] *Sivas Vilayet Salnamesi*, *1302*, s. 358-359.
[86] Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri - Makaleler,* s.162.
[87] Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, s. 91.

Sivas merkezindeki Mülki Rüştiye 1854 yılında açılmıştır.[88] 1875 yılında 202 öğrencisi olan mektepte,[89] 1887[90] ve 1889[91] yılları arasında 154 talebe mevcudu kaydedilmiştir. Mülki Rüştiye, 1892 yılında Sivas Mekteb-i İdadisinin açılması neticesinde kapatılmıştır.[92]

Sivas'ta bulunan tek askerî okul olan Sivas Askeri Rüştiyesi ise 1884 yılında açılmıştır.[93] Sivas Askeri Rüştiyesinde 1908 senesi itibariyle eğitim gören 255 öğrenciden 249'unun Müslim, 6'sının ise gayrimüslim olduğu görülmüştür[94]

Sivas İnas Mekteb-i Rüştiyesi ise, 1893-1894 ders yılında açılmış,[95] kapatılan Mülki Rüştiye binasında eğitim-öğretim hayatına başlamıştır.[96] 1898-1899 ders yılında 147 kız talebesi olan mektebin, 1903 yılı itibariyle talebe sayısı 200'e çıkmıştır.[97]

1900 yılında Osmanlı Devleti'nde toplam 15 adet Dârülmuallimîn Mektebi olup, bunlardan bir tanesi Sivas'ta faaliyet göstermiştir. Öğretmen yetiştiren bu okula söz konusu dönemde fazla talep olmamış, mektebin 6 yıllık öğrenci sayıları tabloya şu şekilde yansımıştır.[98]

Tablo 5. Sivas Darülmuallimin Mektebinin 1898-1903 Tarihlerindeki Öğrenci Sayıları

1898	**1899**	**1900**	**1901**	**1903**
9	9	18	18	21

[88] Nurettin Birol, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Sivas Vilayeti'nde Müslüman Eğitim-Öğretim Kurumları ve Faaliyetleri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* S.24, Erzurum 2004, s.222.
[89] *Sivas Vilayet Salnamesi, 1292,* s.104.
[90] *Sivas Vilayet Salnamesi, 1304,* s.74.
[91] *Sivas Vilayet Salnamesi, 1306,* s.125.
[92] *Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, TSMA.E.1373/30;* s. 1-a; 8 Aralık 1892. (26 Teşrinisani 1308). Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi bundan sonra (*BOA)* şeklinde kısaltılarak gösterilecektir.
[93] Esma Parmaksız, *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler*, (Basılmamış) Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 201.
[94] Parmaksız, *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler*, s. 202.
[95] Canan Yıldırım, "Sivas Kız (İnas) Rüşdiyesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi,* 1/1, Samsun 2020, s. 80.
[96] *BOA, MF.MKT.193/24;* s. 1-a; 16 Ocak 1894 (4 Kanun-i sani 1309)
[97] Birbudak, *Salnamelere Göre Sivas Vilayeti'nde Eğitim- Öğretim*, s. 310.
[98] Birbudak, *Salnamelere Göre Sivas Vilayeti'nde Eğitim- Öğretim*, s.308.

Bu eğitim kurumlarının yanında 1903 yılında vilayet merkezinde 17 ibtidai, 1 rüştiye, 1 idadi olmak üzere 19 gayrimüslim okulu da faaliyet göstermiştir.[99]

Osmanlı İmparatorluğunda özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında orta öğretim konusunda yoğun bir modernleşme hareketine girişilmiştir. Bu hareket 1892 tarihinde Sivas vilayet merkezindeki, Mektep-i Rüştiyenin kapanmasına ve ilerleyen bölümlerde ayrıntıları verilecek olan Sivas Mekteb-i İdadisinin açılmasına sebep olan bir değişim ve dönüşümün fitilini ateşlemiştir.

2.2. Sivas İdadisi

2.2.1. İdadi Binasının Yapılışı

İmparatorlukta ortaöğretim hususundaki değişim ve dönüşümün yankıları Sivas'ta da hissedilmiş ve 1879 yılında Sivas Valisi olan Abidin Paşa[100] Sivas'ta bir idadi inşası ve idadide görev yapacak öğretmenlerin maaşlarının karşılanması amacıyla bir yardım kampanyası başlatmıştır. Kendisi de bu kampanyaya yüksek bir meblağ ile katkıda bulunmuş ve kısa sürede 50.000 kuruş toplanmıştır. Düşünülen proje için yeterli miktarın toplanamadığını gören Paşa, Dahiliye Nezareti'ne durumu arz ederek, gerekli meblağın sonradan vakıflar gelirlerinden ödenmek üzere, belediye bütçesinden aktarılmasını talep etmiştir. Şura-yı Devlet'te görüşülen bu talep uygun görülmüş fakat Abidin Paşa'nın Selanik Valiliğine tayini nedeni ile idadi ile ilgi bu proje gerçekleştirilememiştir.[101]

Abidin Paşa'nın halefi İsmail Hakkı Paşa[102] Sivas'ta bir idadi açmak gayesi ile yola çıksa da bunun halktan toplanacak paralarla yapılamayacağının farkındaydı. Bu nedenle İsmail Hakkı Paşa, vilayetten tahsil edilen öşür vergisinin idadi inşası için sarf

[99] Birbudak, *Salnamelere Göre Sivas Vilayeti'nde Eğitim- Öğretim*, s.312.
[100]Rumeli Beylerbeyi payelilerinden Abidin Paşa, 27 Ağustos 1879 (h. 9 Ramazan 1296) tarihinde Sivas'a Vali olarak atanmış, 6 ay 2 gün burada görev yapmıştır. Bkz. *Sivas Vilayet Salnamesi, 1325*, s. 50.
[101] Kuzucu, "Sivas Kongresi Binasının Tarihçesi", s. 107.
[102] Rumeli payelilerinden Ali Yaver Paşazade İsmail Hakkı Paşa, Şubat 1880 (Rebiülevvel 1297) tarihinde Sivas'a Vali olarak atanmış, 1 yıl 10 ay 12 gün görev yapmıştır. Bkz. *Sivas Vilayet Salnamesi, 1325, s. 50.*

edilip, 1882 yılında inşaata başlanması önerisi ile hareket etmiş,[103] fakat bu öneri idadi konusundaki maddi kaynak sorununun tam anlamıyla aşılamaması[104] ve Paşanın kısa görev süresi nedeni ile hayata geçirilememiştir.

1882 yılında göreve başlayan Halil Rıfat Paşa[105], görev yaptığı 3 yıl 7 ay[106] boyunca Sivas'ta sayısız imar ve eğitim faaliyetlerinde bulunmuştur. İdadinin açılması hususunda da yoğun çaba sarf eden Halil Rıfat Paşa, Sivas'ta ve bağlı sancaklarda açılacak idadiler hakkında görüşlerini Maarif Nezaretinin 11 Haziran 1884 tarihli yazısına cevap vererek şöyle ifade etmiştir;

Yazısında Paşa'nın ilk ele aldığı konu bütçe konusudur. Çünkü bütçe o güne değin idadilerin açılması ve devamlılığı konusunda aşılması gereken en büyük problemlerden birisi olmuştur. Bu nedenle Sivas'ın öşür gelirlerinden seb'i (1/7) ve rub'u (1/4) tahsil edilip, Dersaadet'e ait olan kısmı çıktıktan sonra geriye kalan maarif hissesi 446.838 kuruş 30 paranın idadinin açılması ve devamlılığının sağlanması hususunda yeterli olacağını mütalaa etmiştir.[107]

Halil Rıfat Paşa, bahsi geçen öşür vergisi ile yalnız Sivas, Tokat ve Amasya'da birer Mekteb-i idadi açılabileceğini, Şebinkarahisar sancağında ise idadinin açılmasının mümkün olmayacağını henüz yolun başındayken görmüştür. Bunun yanında üç mektebin gündüzlü olmakla beraber senelik 377.040 ve yahut 426.480 kuruş masrafa ihtiyaç duyacağını bu nedenle üç sancağa da aynı anda idadi açılmasının doğru olmayacağını yazısına eklemiştir.[108]

İdadi teşkilini ekonomi boyutuyla irdelemeye devam eden Halil Rıfat Paşa, mekteplerin hocalarını vilayet tedarik edecek olursa diğer sancaklara Mekteb-i İdadinin açılmasına maarif gelirlerinin yetersiz olacağından bu durumun imkansızlığını dile getirerek, alelacele Sivas'ta bir idadinin açılıp sonucunun görülmesini ve hocaları Maarif

[103] Kuzucu, "Sivas Kongresi Binasının Tarihçesi", s.107.
[104] Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, s. 119.
[105] Halil Rıfat Paşa, 9 Ocak 1882 tarihinde Sivas'a Vali olarak atanmıştır, bkz. Mehmet Mercan, "Sivas Valisi Halil Rıfat Paşa'nın Eğitim ve İmar Faaliyetleri", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi"*, S. 23, 2004, s. 200; adı geçen Paşa burada 3 yıl 7 ay görev yapmıştır. Bkz. *S.V.S., 1325*, s. 50.
[106] *Sivas Vilayet Salnamesi*, 1325, s. 50.
[107] *BOA, MF.MKT.85/75*; 25 Aralık 1884 (13 Kanunuevvel 1300).
[108] *BOA, MF.MKT.85/75*; 25 Aralık 1884 (13 Kanunuevvel 1300).

Nezaretinin göndermesi koşuluyla, diğerlerinin de birer sene arayla açılmasının uygun olacağını mütalaa etmiştir.[109]

Sivas İdadisi'nin senelik masrafının, Maarif Nezaretince belirlenen derslerin okutulması şartıyla 108.080 kuruş olacağını ön gören Halil Rıfat Paşa, İdadinin ibtidai mektebini değil Askeri ve Mülki rüştiyeyi kapsaması gerektiğini mütalaa etmiştir. Bunun sebebini de iptidai mekteplerine Hristiyan çocuklarının kabul edilmemesine, Rüştiyelerde ise Hristiyan çocuklarının eğitim görebildiklerine bağlamıştır. [110]

Halil Rıfat Paşa bu mütalaasıyla gayrimüslim çocuklarının da idadilerden faydalanmasını arzulamaktadır. Böylece; "Tanzimat devri eğitim sisteminin temel unsuru olan Osmanlıcılık ilkesine uygun olarak, Osmanlı milleti denen olgu hayata geçecektir."[111]

Derslerin ise, halkın ihtiyaçlarının karşılanması, servetin arttırılması, ziraatın çoğaltılması, hukuk ve mahkemeler önünde hakkın savunulması gibi becerileri kazandırması ve idadiyi bitiren talebeleri isterlerse yüksekokula gidebilmeleri için hazırlaması gerektiğini ifade etmiştir.[112]

İdadi ile ilgili hemen her konuya temas eden Halil Rıfat Paşa, yazının devamında Sivas İdadisi'nin yıllık masrafını öğretmen ve diğer çalışacak olan personelin maaşını da dahil ederek 126.560 kuruş olarak yenileyerek, idadinin eğitim ve öğrenim süresinin de üç yıl olmasını istemiştir. Üç yıllık bu sürenin ilk iki senesinde ders olarak yüksekokullarda okutulan derslere hazırlık mahiyetinde dersler okutulup, üçüncü senede ise mektebin ticaret, ziraat, hukuk ve mühendislik gibi dört şubeye ayrılarak öğrencilerin bu alanlarda eğitim görmelerini istemiştir. Bunun sebebi olaraksa; Vilayet ahalisinin fakirliğinden dolayı bu öğrencilerin çoğunun yüksekokula gidemeyecekleri için memlekete faydalı ilimleri öğrenmelerinin yararlı olacağını ifade etmiştir. Örnek olarak

[109] *BOA, MF.MKT.85/75*; 25 Aralık 1884 (13 Kanunuevvel 1300).
[110] *BOA, MF.MKT.85/75*; 25 Aralık 1884 (13 Kanunuevvel 1300).
[111] Öztürk, "İdadi", s. 465.
[112] *BOA, MF.MKT.85/75*; 25 Aralık 1884 (13 Kanunuevvel 1300).

da "bir çiftçi çocuğuna ziraat ile alakalı ihtiyaç duyduğu bilgiyi vermenin, memleket ve öğrenci için çok daha faydalı olacağını" yazmıştır.[113]

Paşa yazısında vilayetin maarif gelirlerine atıfta bulunarak tesis edilecek Sivas, Tokat ve Amasya İdadilerinin yıllık giderlerinin, okutulacak dersler ve çalışacak personele göre 377.040 veya 426.480 kuruş olacağının altını tekrar çizerek, her iki durumda da geriye kalacak olan 69.798 veya 20.358 kuruş ile Şebinkarahisar'da bir idadi teşkil edilemeyeceği için Tokat, Amasya ve Şebinkarahisar'da birer ibtidai mektebi açılmasını ve Sivas mekteplerinin noksanlarının tamamlanmasını ya da Amasya, Tokat ve Şebinkarahisar'da üçer, Sivas'ta da iki yeni mekteb-i ibtidai açılmasını münasip görmüştür.[114]

Sivas'ta yapılacak idadinin inşaat bedelinin 326.000 kuruş olacağını, geriye kalan paranın da ileride üzerine eklenerek Amasya ve Tokat'ta yapılacak idadilere sermaye olacağı gibi bir kısmıyla da mesela "250.000 kuruş harcama yapılarak, senelik 40-50 bin kuruş geliri olan bir han veya akar tedarik edilip, diğer kazalara zamanla Mekteb-i ibtidai tesis edilebileceğini" dile getirmiştir.

Bütün bu anlattıklarını tablolarla, şemalarla destekleyen Halil Rıfat Paşa son olarak, Sivas İdadisi inşaatı için hazırlanan plan ve inşaat masraflarını gösteren ön keşif defterini[115] de ekleyerek, görüş ve düşüncelerini 25 Aralık 1884 tarihinde Maarif Nezareti'ne iletmiş, 1885 senesi ilkbaharında inşaata başlanması için izin istemiştir.[116]

Bunun üzerine Maarif Nezareti, Halil Rıfat Paşa'ya Sivas İdadisi için belirlediği resimler, program, dersler, hocalar için verilecek maaş ve Şebinkarahisar sancağı için de diğer sancaklardan para ayrılarak bir idadi açılması hakkındaki görüşlerini isteyen bir yazı göndermiştir. 8 Ocak 1885 tarihinde ulaşan yazıya cevabında Paşa, belirtilen bütün konular hakkındaki düşüncelerini kısaca şöyle ifade etmiştir: İdadi, mekteb-i rüştiyenin üzerinde bir okul olacağı için buraya alınacak öğrenciler askeri ve mülki rüştiye mezunu

[113] *BOA, MF.MKT.85/75*; 25 Aralık 1884 (13 Kanunuevvel 1300).
[114] *BOA, MF.MKT.85/75*; 25 Aralık 1884 (13 Kanunuevvel 1300).
[115] Halil Rıfat Paşa'nın mütalaasında bahsi geçen cetvel, şema, plan ve keşif defterine tarafımızca ulaşılamamıştır.
[116] *BOA, MF.MKT.85/75*; 25 Aralık 1884 (13 Kanunuevvel 1300). Ayrıca bkz. Talip Mert, "Sivas İdadisi ve Sivas Sultanisi'nden Sivas Lisesi'ne", *Hayat Ağacı Dergisi,* S.23, 2013, s. 50-52.

olmalı, okutulacak dersler ise; rüştiyede okutulmayan ve okutulanların üzerinde daha nitelikli dersler olmalıdır.[117]

Rüştiye mezunlarının idadiye kabulü fikri üzerinden yola çıkarak, Nezaretçe hazırlanmış programın birinci ve ikinci sene derslerine atıfta bulunan Halil Rıfat Paşa, bu iki senede öğrencilerin okuyacağı derslerden 4-5 tanesi haricindekilerinin mekteb-i rüştiyede okudukları derslerin tekrarından ibaret olduğunu dile getirerek, bu dört-beş ders için öğrencilerin iki sene kaybetmelerinin onlara haksızlık olacağını ileri sürmüştür. Bahsi geçen program üzerinden düşüncelerini ifade etmeye devam eden paşa, bu programı bitirecek öğrencinin yüksek bir ilim seviyesine erişeceği konusunda Nezaretle hemfikirdir fakat, öğrencilerin birbirinden farklı bu genel derslerin tamamında başarılı olamayacağını düşünmektedir. O'na göre, yetenekli öğrenciler bile böyle genel derslerde ancak belli bir noktaya kadar başarı sağlayabileceklerdir. Bu nedenle Paşa, idadinin şubelere ayrılmasını ve öğrencilerin yeteneklerine göre bu şubelere devam etmeleri gerektiğini savunmuştur. Örnek olarak da "Hukuk'tan senede 128 saat ders okuyan bir öğrencinin, idadinin şubelere ayrılması sonucunda Hukuk şubesine devam etmesiyle senede 480 saat ders okuyacağını bu nispette de tahsilinin daha yüksek seviyelerde olacağını ve Mühendislik okumak arzusunda olan bir öğrencinin, Hukuk dersleri ile uğraşmak zorunda kalmayacağını ifade etmiştir."[118]

Halil Rıfat Paşa'nın mütalaasında üzerinde durduğu bir diğer husus ise Maarif Nezareti'nin belirlediği programa göre açılacak olan idadiye kaydolacak öğrencilerin Mekteb-i İbtidai'den doğrudan doğruya idadiye kabulü ve rüştiyelerin lağvedilmesi veya Mekteb-i Rüştiyeden Mekteb-i İdadiye gelecek öğrencilerin idadinin üçüncü senesine kabulü meselesi olmuştur.[119]

Bu iki seçenekten ilki için Paşaya göre; Mekteb-i İbtidai'den, Mekteb-i İdadi'ye doğrudan doğruya öğrenci kabulü halinde rüştiyelere hacet kalmayacak ve lağvedilecektir. Şu durumda sancaklarda açılacak olan Mekteb-i İdadi'de maarif gelirlerinin yetersiz olması nedeniyle leyli (yatılı) sınıf teşkil edilemeyeceğinden dolayı,

[117] *BOA, MF.MKT. 85/102;* 15 Ocak 1885 (3 Kanunusani 1300)
[118] *BOA, MF.MKT. 85/102;* 15 Ocak 1885 (3 Kanunusani 1300)
[119] *BOA, MF.MKT. 85/102;* 15 Ocak 1885 (3 Kanunusani 1300)

kazalardaki Mekteb-i İbtidai mezunu öğrenciler, sancaklarda açılacak idadilerden yararlanamayacaklardır. Halbuki Paşaya göre Mekteb-i İdadi masrafının büyük kısmı kazaların gelirlerinden karşılanmaktadır. Dolayısıyla kazalardaki öğrencilerin idadilerden yararlanamayacak olmaları haksızlıktır. Ona göre, bunun önüne geçmek için kazalarda Mekteb-i İdadi açılması yoluna gidilse, sancaklara bile yeterli olmayan maarif gelirlerinin kazalarda Mekteb-i İdadi açılmasına yeterli olmayacağı açıktır. Bütün bu nedenlerden dolayı Halil Rıfat Paşa rüştiye mekteplerinin lağvedilerek, idadinin rüştiyeyi kapsaması seçeneğinin uygun olmadığını ifade etmiştir.[120]

Diğer bir seçenek olan rüştiye mekteplerinden mezun olan öğrencilerin, idadilerin üçüncü sınıflarına kabulü konusunda da Paşa şu mütalaayı kaleme almıştır. O'na göre Maarif Nezareti tarafından belirlenen idadi programının birinci ve ikinci senelerinde Fransızca, Coğrafya-yı Osmani, Resim, Tarih-i Umumi, Hendese-i Sathiye (Yüzey Şekilleri), Mebadi-i Tarih-i Tabii-i Talimi (Doğa Tarihinin Başlangıcı ve Prensipleri) derslerinin okutturulması, bu derslerin rüştiye mekteplerinde ise okutturulmaması sebebiyle rüştiyelerden gelecek öğrencilerin idadilerin üçüncü sınıflarına kabulü uygun olmayacağı gibi, bu beş-altı dersin hatırı için de öğrencilerin idadilerin birinci sınıfından başlayıp, iki yıl vakit kaybetmeleri kabul olmayacağından ya Mekteb-i İdadi programının birinci ve ikinci senelerinden bu derslerin silinmesi veya Mekteb-i Rüştiye programlarına bu derslerin de ilave edilmesi gerekmekteydi.[121]

Maarif Nezareti tarafından gönderilen Mekatib-i İdadi masraf defterini inceleyen Halil Rıfat Paşa, İdadi'de hangi kitapların okutturulacağı ve Sivas'ın uzaklığından dolayı hocaların kaç kuruş aylığa gelebileceği konusunda bir bilgi göremediği için Maarif Nezaretince belirlenen programı hakkıyla okutacak hocaların ve memurların, Merkezce bulunup gönderilmesi durumunda bunları "teşekkürle" kabul edeceğini ve hatta bu durumda Sivas'ın maarif gelirlerinin artacak olmasından dolayı Şebinkarahisar'da dahi bir Mekteb-i İdadi açılabileceğini kaleme almıştır.[122]

[120] *BOA, MF.MKT. 85/102;* 15 Ocak 1885 (3 Kanunusani 1300)
[121] *BOA, MF.MKT. 85/102;* 15 Ocak 1885 (3 Kanunusani 1300)
[122] *BOA, MF.MKT. 85/102;* 15 Ocak 1885 (3 Kanunusani 1300)

Fakat bu hocalar hükümet tarafından bulunup gönderilmez ise Sivas vilayeti tahmin edilen maaşlarla hoca bulunmasının kabul edilebilir olmadığını ifade eden Halil Rıfat Paşa, bu durumda vilayetin kapsadığı dört sancağın maarif gelirlerinin toplam 446.000 küsur kuruştan ibaret olduğunu bununla da ancak Sivas, Tokat ve Amasya sancakları merkezlerinde birer Mekteb-i İdadi tesis ve idaresinin mümkün olabileceğini, Şebinkarahisar için ise para kalmayacağından orada bir Mekteb-i İdadi'nin açılmayacağını mütalaa etmiştir.[123]

Paşanın son değindiği konu idadinin inşaatı olmuştur. Maarif Nezaretince gönderilen resimlerde idadi inşaatı kargir olarak planlanmıştır. Paşa; idadinin binasının kargir olarak inşa edilmesi durumunda binanın çok sağlam olacağını öngörmüştür. Fakat böyle bir mektep inşası için vilayetin üç-dört senelik maarif gelirlerinin de ancak yeteceğini düşünmektedir. Paşa, bu durumda Nezaret tarafından talep edilen sürede inşaatın bitirilemeyeceğini bu nedenle daha hızlı ve inşaat mevkiinin durumuna göre Sivas'ça belirlenen bir mektep resminin uygulanmasını önermiştir.[124]

Fakat bütün bu gelişmelere rağmen idadinin teşkili ve binası, Halil Rıfat Paşa zamanında da yapılamamıştır. Halil Rıfat Paşa'nın bu görüş ve önerileri özelde Sivas'ta kurulacak idadi mektepleri için olsa da aslında memleketin genelinde açılan idadi mektepleri için ileriki bölümlerde de görüleceği üzere uygulanmıştır.

Halil Rıfat Paşa'dan sonra Sivas'a ikinci defa Vali olarak atanan Abidin Paşa,[125] kısa görev süresine rağmen, ilk döneminde olduğu gibi idadinin açılması için yoğun mesai sarf etmiştir. İlk iş olarak arsa[126] ve idadi binasının inşaatı için gerekli olan parayı vilayetin maarif hissesinden hazır hale getirmiştir. Fakat Paşa'nın düşüncesi bu parayı idadi inşaatı için harcamak yerine, yedi-sekiz sene önce açılan bir ibtidai mektebinin

[123] *BOA, MF.MKT. 85/102;* 15 Ocak 1885 (3 Kanunusani 1300)
[124] *BOA, MF.MKT. 85/102;* 15 Ocak 1885 (3 Kanunusani 1300)
[125] Abidin Paşa, 30 Eylül 1885 tarihinde Sivas'a vali olarak atanmış, (bkz. Özlem Gülenç İğdi, "Abidin Paşanın Ankara Valiliği", *A. Ü. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi"*, C. 53/2, 2013, s. 230.) burada 3 yıl, 7 ay görev yapmıştır. Bkz. *S.V.S.*, 1325, s. 50.
9 ay 9 gün görev tapmıştır.
[126] Abidin Paşa'nın idadi için uygun bulduğu arsanın nerede ve kime ait olduğu hususunda belgelerde bir bilgiye ulaşılamamıştır.

giderlerini karşılamak için harap halde bulunan bir han'ın yeniden inşa edilmesi amacıyla kullanılması yönünde olmuştur.

Çünkü Paşa'ya göre; bu İbtidai Mektebi'nin masrafları evkaf-ı münderise[127] ve aşer-ül aşer (1/20) gelirlerinden karşılanamadığından ve burada okuyan talebelerin velilerinden de para alınmasının münasip olmamasından dolayı bahsi geçen İbtidai Mektebi kapanma derecesine gelmiştir.[128] Bu nedenle Paşa, handan elde edilecek senelik 30.000 kuruşluk gelirle İbtidai Mektebinin yıllık maaş ve diğer masraflarının karşılanabileceğini ön görmüştür. Abidin Paşa İdadi binası olarak ise; 1883 yılında Daire-i Belediye için uygun bir fiyatla alınan, şehir merkezinde güzel bir mevkide bulunan, yeterince geniş ve büyük bir konağı düşünmüştür. O'na göre bu konak belediyeden uygun fiyatla alınır ve idadi mektebi olarak kullanılır ise, hem İdadi Mektebi hızlıca açılmış olacak ve hem de artan parayla İbtidai Mektebinin senelik masraflarını karşılayacak han inşa edilecektir.[129]

Paşa bu teklif ve düşüncelerini 15 Haziran 1886 tarihli bir yazıyla Maarif Nezaretine bildirmiş fakat istediği yönde cevap alamamıştır. Nezaret özellikle idadi için Paşanın teklif ettiği konağı kabul etmemiş ve bir an evvel idadi inşaatına başlanması yönünde cevaben bir yazı kaleme almış, Sivas vilayetine göndermiştir.[130] Fakat Abidin Paşa, Nezaretin yazıyı kaleme aldığı tarihten önce, "7 Temmuz 1886 tarihinde Ankara Valiliğine tayin edilmiştir."[131] Dolayısıyla Sivas Mekteb-i İdadisinin inşaatına Abidin Paşanın ikinci görev süresinde de başlanamamıştır.

---

[127] "Hayat şartlarının değişmesiyle amaçları ortadan kalkan (kervansaraylar gibi), meşrûtun-lehleri (yararlananları) kaybolan ve gelirleri sarf olunacak hayır müesseseleri mevcut olmayan vakıflara evkaf-ı münderise denilmiştir." II. Abdülhamid döneminde bu tür vakıfların gelirleri ibtidai mekteplerine tahsis edilmiştir. Aşar vergisine ise maarif hissesi ilave edilmiştir. Bkz. Yakup Karataş, "Sultan II. Abdülhamid'in Eğitim Politikalarının Mali Bir Veçhesi: Evkaf-ı Münderisenin Maarife Terki" *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* S. 57, 2016, s. 1841.

[128] *BOA, MF.MKT.91/82*; s. 1-a; 15 Haziran 1886 (3 Haziran 1302)

[129] *BOA, MF.MKT.91/82*; s. 1-b; 15 Haziran 1886 (3 Haziran 1302)

[130] *BOA, MF.MKT.91/82*; s. 2-a; 27 Temmuz 1886 (15 Temmuz 1302)

[131] İğdi, "Abidin Paşanın Ankara Valiliği", s. 230.

Abidin Paşa'nın selefi Sırrı Paşa,[132] Mekteb-i İdadi inşaatı ve teşkili konusunda 1884 yılında temelini, "*Vatan evladı vatan içindir*" sözleriyle attığı Trabzon Mekteb-i İdadisi ile [133] tecrübe kazanmıştı. Bu deneyimin katkılarıyla Sırrı Paşa, Vilayet İdare Meclisi'ni toplayarak Sivas Mekteb-i İdadi binasının inşaatı için bir mülkün alınması ve süratle inşaata başlanması yönünde karar aldırtmıştır. Karardan hemen sonra takvimlerin 21 Mayıs 1887 tarihini gösterdiği gün Sivas Mekteb-i İdadisi için bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü Mekteb-i İdadi için gerekli olan mülk, Behram Paşa vakfından senelik 1.000 kuruş icare ile kiralanmış ve süratle inşaat işlerine girişilmiştir.[134] Vilayet İdare Meclisi tarafından alınan bu karar Maarif Nezaretine iletilmiş, Nezaret vilayete gönderdiği yazıda kararın kabul edilemeyeceğini bildirmiştir. Nezaretin olumsuz kararına rağmen kiralanan, Sivas'ın çeşitli mahallerinde akan Behram Paşa suyunun,

---

[132] Sırrı Paşa, 7 Temmuz 1886 tarihinde Sivas'a vali olarak atanmış, burada 1 yıl 10 ay 1 gün görev yapmıştır. Bkz. *Sivas Vilayet Salnamesi, 1325*, s. 50.

[133] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim,* s. 517.

[134] Bu durum arşiv belgesine şu şekilde yansımıştır. "*Mezkûr bahçenin Mekteb-i İdadi yapılmak için Meclis-i İdare-i Vilayet kararıyla ve senevi 1.000 kuruş icare-i zemin ile mütevellisinden alınarak mekteb-i mezburun inşaatına bi'l-ibtidar…*" BOA, *MF.MKT.549/38*; 30 Mart 1901 (17 Mart 1317). Sivas Mekteb-i İdadisi inşaatının Sırrı Paşa zamanında temelinin atılarak başlandığını içeren kaynaklar mevcuttur. Örneğin; Hasan Ali Yücel'e göre "İdadi binasının yapımına Vali Sırrı Paşa zamanında başlanılmış, Vali Sururi Paşa zamanında devam edilmiş ve 19 Haziran 1894 tarihinde Vali Memduh Paşa zamanında bitirilmiştir. Yücel'e göre idadi binasının inşaatı dört yıldan biraz fazla sürmüştür." (Bkz. Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim,* s. 516.) Hasan Ali Yücel'in eserinde dile getirdiği idadi binasının bitiş tarihi olan 19 Haziran 1894 tarihinden, dört yıl geriye gidildiği taktirde 1890 tarihinde inşaata başlanmış olur ki, bu tarihte Sivas Valisi Sırrı Paşa ya da Sururi Paşa değil, Mehmet Memduh Paşadır. (*Sivas Vilayet Salnamesi, 1325*, s. 50.) Bir başka kaynağa göre ise; "Sivas Mekteb-i İdadi binası inşaatının temeli Vali Sırrı Paşa zamanında atılmış, Paşanın Sivas'tan ayrılması nedeniyle yapımına bir süre ara verilmiş, daha sonra Sivas'a gelen Vali Memduh Paşa, Sırrı Paşa'nın attığı temelin yerini beğenmeyerek binanın bugünkü yerine temelini attırmıştır." (Bkz. *Sivas Lisesi 100. Yılı: 1887-1987*, [y.y.] [t.y.], s. 1.) Eserde bahsedilen bu bilgi herhangi bir kaynağa dayandırılmadığı gibi, ileride de izah edileceği şekilde Memduh Paşa başka bir arsa bulmamış, Sırrı Paşa zamanında alınan ve yukarıda bahsi geçen vakıf arazisini bir dükkan karşılığında satın alarak idadi inşaatını başlatmıştır. Bunu Sivas Valisi Hilmi Hasan Paşa'nın şu satırları ortaya koymaktadır. "*Fi 26 Teşrin-i evvel 1316 (8 Kasım 1900) tarih ve 579 numrolu tahrirat-ı aczanemle de arz ve izyar olduğu vecihle Behram paşa evkafından olub bi'l-mübayaa üzerine Mekteb-i İdadi inşaa edilmiş olan bahçenin…"* Bkz. *BOA, MF.MKT. 549/38;* s. 2-a; 10 Mart 1901 (25 Şubat 1316). Yine başka bir eserde, İdadi inşaatının temelinin Vali Sırrı Paşa zamanında 12 Rebiülevvel 1310 (4 Ekim 1892) tarihinde atıldığı, Memduh Paşa'nın bu temelin yerini beğenmeyerek bugünkü binanın bulunduğu yere temeli attırdığı yazılmıştır. (Bkz. *Sivas Lisesi 120. Yılı,* Sivas 2008, s. 15.) Bu bilgi de herhangi bir kaynağa dayandırılmadan kaleme alınmıştır. Keza 12 Rebiülevvel 1310 (4 Ekim 1892) inşaata başlama tarihi değil, bugün dahi binanın arka kapısının üzerinde bulunan kitabede yer alan binanın inşaatının ikmal tarihidir. Bu konudaki yanlışlıkları tenkit eden N. Yücel Mutlu, konuyu salnameleri inceleyerek aydınlatmaya çalışmıştır. Bkz. N. Yücel Mutlu, *Sivas İ'dadisi / Sivas Lisesi (Osmanlı Devletinin 19. ve 20. Asırdaki Eğitim Hamlesi içinde Sivas'ın Yeri ve Sivas Lisesi'nin Başlangıcı ile Sivaslı Bir Öğretmenin Meslek Hayatı),* [y.y.] 2007, s. 58-59.

suyollarında meydana gelen bozuklukların bakım ve tamiratına meşrut edilmiş olan bu bahçe,[135] Behram Paşa vakfı mütevellisine iade edilmemiş ve hatta belirlenen senelik 1.000 kuruş kira bedeli de uzunca bir süre mütevelliye ödenmemiştir. Nihayet 28 Kasım 1889 (16 Teşrin-i Sani 1305) tarihinde Maarif Nezareti bahsi geçen mülkü, 15 bin kuruş[136] bedeli olan bir dükkân ile değiştirerek satın almıştır. [137]

Sivas Valisi Mehmet Memduh Paşa[138] zamanında gerçekleşen bu gelişme Sivas Mekteb-i İdadisi için yeni gelişmelerin başlangıcı mahiyetinde olmuştur. Askeri depo karşısındaki bu vakıf arazisinde idadi inşaatını bir an evvel başlatmak isteyen Paşa, inşaatın ilk adımı için gerekli olan keşfi yaptırmış, inşa olunacak binanın harita, resim (proje) ve inşaat masraflarını içeren keşif defterini[139] hazırlatarak Maarif Nezaretine göndermiş ve inşaata başlamak için izin istemiştir.[140]

Nezaretçe değerlendirilen keşif defterinde inşaat masrafı olarak 478.390 kuruş olarak belirtilen tutarda, arsayla değiştirilen dükkânın bedeli 15 bin kuruş yerine 12 bin kuruş olarak gösterilmiş olduğundan Nezaret ve Vilayet arasında cereyan eden yazışma neticesinde keşif defterindeki bu yanlışlık giderilerek, inşaat masrafı 481.392 kuruş 26 para olarak düzeltilmiştir. Konuyu değerlendirmeye devam eden Maarif Nezaretince

---

[135] *BOA, MF.MKT.549/38*; s. 1-a; 8 Kasım 1900 (26 Teşrinievvel 1316).
[136] *BOA, İ.MMS.111/4781*; s. 1-a; 25 Şubat 1890 (13 Şubat 1305).
[137] İdadi binasının arsasıyla ilgili bu nadide bilgileri gözler önüne seren bu belge söz konusu yaşanan olumsuz durumdan dolayı ortaya çıkmıştır. Maarif Nezaretinin Vilayet İdare Meclisinin kararını kabul etmemesi sonucunda Behram Paşa vakfına iade edilmeyen bahçe için satın alındığı tarihe kadar 2,5 yıl hem kira ödenmemiş hem de bahsi geçen bahçe, vakıf tarafından ziraat için kullanılamamıştır. Yapılan anlaşmaya göre 2.500 kuruş alacaklı olan vakfın mütevellisi Mustafa Efendi, bir dilekçe ile Sivas Valisi Hasan Paşa'ya konuyu arz ederek tutarın kendisine verilmesini istemiştir. Dilekçeyi işleme koyan Hasan Paşa, durumu Maarif Nezaretine iletmiştir. Maarif Nezaretinin ilgili organlarında görüşülen konu 30 Mart 1901 tarihinde *"... 2,5 senelik icare-i zemin olan 2.500 kuruşun sînin-i atika bakayası tahsilatından ve 1316 senesi tertibinden sarf ve icra-yı mahsub, meclis ve muhasebece tensib kılınmış olmağla ol vecihle mahsubun icrasıyla ..."* şeklinde tutarın ödenmesi yönünde Nezaretçe karara bağlanmış ve gereğinin yapılması için Vilayete yazı yazılmıştır. *BOA, MF.MKT.549/38*; 30 Mart 1901 (9 Zilhicce 1318).
[138] Sırrı Paşa, 13 Nisan 1889 tarihinde Sivas'a vali olarak atanmış, burada 3 yıl, 10 ay görev yapmıştır. Bkz. *Sivas Vilayet Salnamesi, 1325*, s. 50.
[139] Belgelerde bahsi geçen harita, resim (plan) ve keşif defteri ne yazık ki henüz gün yüzüne çıkmamıştır. Fakat ileriki bölümlerde de görüleceği üzere Vilayet baş mühendisi Mehmet Sami, binanın tamamlanamayan kısımlarıyla, tamiri icap eden kısımlarını göstermek için iç ve dış mekân yerleşim planını çizmiştir. Bu çizimler binanın planı hakkında yeterince aydınlatıcı bilgileri bizlere sunmaktadır. Bkz. Dipnot 151.
[140] Fikri Karaman, *Salname-i Vilayet-i Sivas: Sivas, Amasya, Tokat, Karahisar-ı Şarki (1308/1890)*, İstanbul 2001, s. 53.

inşa edilecek bina 300 kişilik olacağı için bu tutar uygun bulunmuş, inşaata başlamak için bu meblağın Sivas'a ait maarif hissesinden karşılanmasına ve bu paranın vilayet tarafından Maliye hazinesine gönderilen 1.222,124 kuruşun genel vergilerden tahsili hakkında Sivas Vilayetine gerekli emirlerin verilmesi için keşif defteri ve projeyi de Sadaret makamının görmesi ve izninin alınması hususunda alınan karar, Maarif Nazırı Münif Paşa'nın mührüyle Şura-yı Devlet'e havale edilmiştir.[141]

Şura-yı Devlet, Dahiliye dairesinde okunduktan sonra mütalaa edilen karar, ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiş ve akabinde 25 Mart 1890 tarihli bir mazbata düzenlenmiştir. Mazbataya göre Maarif Nezareti tarafından alınan karar uygun görülmüştür. Bunun yanında yapılacak inşaatın *Resmî ve Vakıf Binalarının İnşaat ve Tamiratı Hakkındaki Nizamname* hükmünce inşaatın keşf-i evvelleri üzerine *münakasaya* (açık eksiltme) konulması gerektiği, eğer ki zikredilen mektep hakkında açık eksiltme muamelesi yapılmamış ise de bahsi geçen mektebin inşaatı çok büyük olacağından *maktuan* (götürü) usulü yapımına talip çıkmasının beklenmediği, inşaatın *emaneten* (devlet kontrollü) inşası halinde sağlam ve dayanıklılığına özen gösterileceği düşünülmüştür.[142]

Bu nedenle Vilayet İdare Meclisi ve Belediye azasından birer kişi ile belediye mühendisinden ve lazım gelenlerden bir komisyon teşkil edilerek, bu komisyonun gözetimi altında binanın sağlam ve dayanıklı yapılmasına özen gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır. İnşaat masraflarının keşif defterindeki meblağı aşmamasının sağlanması ve inşaatın bitiminde usulünce yapılacak ikinci keşfe göre oluşturulacak masraf defterinin Vilayet İdare Meclisi tarafından, Daire-i Maarife gönderilmesi gerektiği, mektebin inşası için Maarif Nezareti'ne izin verilmesi gibi inşaatla ilgili konular mazbatada yerini almıştır Bunun yanında keşif defterine göre belirlenen 481.392 kuruş 26 paranın, Sivas maarif hissesinden karşılanması için izin verilmesi ve vilayet tarafından maliye hazinesine gönderilmiş olan 1.222,124 kuruşun Sivas'a ödenmesi ve

[141] *BOA, İ.MMS.111/4781*; s. 1-a. 25 Şubat 1890 (13 Şubat 1305).
[142] *BOA, İ.MMS.111/4781*; s. 1-a; 25 Şubat 1890 (13 Şubat 1305).

bunun yazıyla Maliye Nezaretince bildirilmesi ve inşaat masraflarının düzenlenmesi gibi mali hususlar mazbatanın muhtevasını anlamlı kılmıştır.[143]

Şura-yı devletin bu mazbatası, Nezaretin kararına eklenerek, Meclis-i Vükelaya sevk edilmiştir. Söz konusu meclisçe mütalaa edilen karar ve mazbata uygun görülmüş[144] ve Meclis-i Vükela üyelerince onaylanarak[145] Padişah'ın oluru alınmak üzere Sadaret makamına gönderilmiştir. Sadrazam Kamil Paşa şu ifadelerle "*Sivas vilayetinde bir Mekteb-i İdadi inşası ve mesarifinin emsali vecihle mahaline aid hisse-i maariften tesviyesi hakkında Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nin, Meclis-i Mahsusa-i Vükeladan müzeyyel mazbatası melfuflarıyla arz ve takdim kılınmağla ol babda her ne vecihle emr-u ferman-ı hümayun-ı cenab-ı cihanbani şeref-sünuh ve sudur buyurulur ise infaz-ı hükm-ü celiline ibtidar edileceği beyanıyla tezkire-i senavari terkım kılındı efendim"*[146] bir Sadaret tezkiresi hazırlamış ve konuyu Saray'a arz ederek, Padişah'ın iradesini istemiştir.

İdadi inşaatının başlaması için gerekli olan bu hiyerarşik yolculuk sonunda, Sarayca incelenen Sadaret tezkiresi üzerine yazılan ve Serkatip Süreyya Paşa imzalı irade-i seniyye'de II. Abdülhamid, Sivas'ta bir Mekteb-i İdadi inşaatının başlaması ve gereğinin yapılması için emir vermiştir.[147]

Gerekli izinleri alan Vali Memduh Paşa, Şura-yı Devlet mazbatasına uygun olarak Vilayet İdare Meclisi ve Belediye azasından birer kişi ile belediye mühendisinden ve lazım gelenlerden bir komisyon teşkil ederek, taş ve kereste gibi malzemeyi tedarik etmiş ve kargir olarak[148] 1890 yılının ilkbaharında bahsi geçen vakıf arazisinde inşaatı başlatmıştır.[149]

---

[143] *BOA, İ.MMS.111/4781*; s. 1-a; 25 Şubat 1890 (13 Şubat 1305).
[144] *BOA, MV. 53/22*; s. 1-b; 11 Nisan 1890 (30 Mart 1306).
[145] *BOA, İ.MMS.111/4781*; s. 1-b; 1 Mayıs 1890 (19 Nisan 1306).
[146] *BOA, İ.MMS.111/4781*; s. 2-a; 1 Mayıs 1890 (19 Nisan 1306).
[147] *BOA, İ.MMS.111/4781*; s. 2-a; 4 Mayıs 1890 (22 Nisan 1306). Bkz. Ek 1.
[148] Karaman, *Salname-i Vilayet-i Sivas,* s. 53.
[149] *BOA, TSMA.E.1382/19;* 4 Temmuz 1891 (22 Haziran 1307). İnşaatta çalışan işçilerin listesinin verildiği bu belgede "*Sivas'ta inşaa olunan Mekteb-i İdadi inşaatının 16. haftası olan 1306 senesi haziranının 16. gününden 22. gününe…*" şeklinde geçen cümleye göre; 28 Haziran-4 Temmuz 1890 tarihine denk gelen idadi inşaatından 16 hafta geriye gidildiğinde 15 Mart 1890 tarihi elde edilmekte olup, bu tarih henüz idadi inşaatı için resmî izinlerin alınmadığı bir zamana denk gelmektedir. N. Yücel

300 kişilik tasarlanan Mekteb-i İdadi binası için uygulanan plan, Sadrazam Sait Paşa tarafından, Paris Sefiri Esat Paşa vasıtasıyla getirttirilen ve Maarif Nezareti tarafından çoğaltılıp vilayetlere gönderilen Paris okulları tarzı tip projedir.[150]

Bu projeye göre Sivas Mekteb-i İdadisi bodrum kat üstüne iki kat olmak üzere üç katlı planlanmıştır. Dikdörtgen bir dış cephe şekline sahip olan binanın ölçüleri 39,32x32,40 metredir. İç mekân yerleşiminde ortada 6,60x14,20 metre ebatlarında dikdörtgen şeklinde aydınlık bir avlu, zemin ve birinci katta bu aydınlık avlu alanının etrafında yine dikdörtgen şeklinden oluşan gezinti alanı, gezinti alanının etrafına, binanın cephe kısımlarına odalar konumlandırılmıştır. Uygulanan planda üst katta on bir oda, zemin katta tuvaletlerin olduğu kısım ve on dört oda, bodrum katta tuvaletlerin olduğu kısım ve altı oda mevcuttur. Katlar arası ulaşımı sağlayan merdivenler iç mekânda kuzey ve güney yönlerine yerleştirilmiştir. Planda ana giriş kapısı, zemin kata açılacak şekilde binanın batı cephesinde yer almıştır. Bunun yanında kuzey ve güney cephelerden bodrum kata açılan iki kapı daha mevcuttur. İdadi binasının dış mekân yerleşim planına göre mutfak ve hamam dairesi bahçeye, binanın kuzey doğusuna yerleştirilmiştir.[151]

Mutlu'ya göre de "Mehmet Memduh Paşa, Merkez'de kararın alınmasında belirli bir safhaya gelindiğini öğrenir öğrenmez (Sivas'taki inşaat mevsiminin kısalığını da dikkate alarak) inşaata biran evvel başlanmasında tereddüt göstermemiştir." (Bkz. N. Yücel Mutlu, *Sivas İ'dadisi / Sivas Lisesi,* s.59.) Ayrıca idadi binasının 13 Aralık 1892 (1 Kanun-i evvel 1308) tarihli bir fotoğrafında şu ifadeler yer almaktadır; "*İhya-yı maarif hakkında an be an şerefriz-i sünuh ve sudur buyrulan emr-u ferman-ı hümayuna imtisalen Sivas beldesinde dahi iki buçuk sene evvel leyli olmak üzere cesim ve kargir ve metin bir Mekteb-i İdadi-i Mülki başlatdırılmışdı saye-i tevkifatvaye-i hazret-i padişahide mekteb-i mezkur ikmal kılınmış ve mevsim-i şita hululüyle yalnız bahçesi cihetinde turab tesviyesi gibi mahaller kalmış olmağla ahz edilen resmidir."* Fotoğraftaki bu metne göre idadi inşaatı 1890 yılının mayıs ya da haziran ayında başlamıştır. *http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90852---0017.jpg,* (Erişim tarihi : 05.02.2021). Bkz. Ek 12.

[150] Sait Paşa, *Hatırat,* C.1, Dersaadet 1328, s. 156. Bursa, Sivas, İzmir, Manisa gibi büyük merkezlerde uygulanan bu plan konu uzmanları tarafından üçüncü tip proje olarak adlandırılmıştır. Bkz. Özgüven, "İdadi Binaları", s. 44-45.

[151] *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 42; 14 Mayıs 1900 (1 Mayıs 1316); *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 51; 30 Eylül 1900 (17 Eylül 1316). Bkz. Ek 2-7. (Ayrıca binanın iç yerleşim planı ve geçirdiği tadilatlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hikmet Denizli, *Sivas Tarihi ve Anıtları,* Sivas [t.y.], s. 165-167). Mutfak ve hamam dairesi yan yana inşa edilmiş olup, idadinin mutfak dairesi, bodrum artı zemin kat olmak üzere iki kat olarak inşa edilmiştir. İçerisinde çamaşırhane, aşçı odası, kiler odası, ambar odası gibi kısımları ihtiva eden kompleks bir yapı olarak planlanmıştır. Bkz. *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 18e; 4 Nisan 1896 (23 Mart 1312).

1930 yılında lisenin arka bahçesine paralel olarak açılan İstasyon Caddesi nedeniyle mutfak, hamam ve bu kısımda bulunan kale duvarı yıktırılmış ve bu yöne bir kapı açılarak binanın ön cephesi batıdan doğuya kaydırılmıştır.[152]

İdadi inşaatında çalışan usta ve işçiler, aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere Sivas'ın etnik yapısının bir tezahürü olarak Müslim ve gayrimüslim kişilerden oluşmuştur.[153]

Tablo 6. Sivas İdadisi İnşaatında Çalışan Marangoz, Dülger ve Amelelerin 43. Haftalıklarına Ait Yevmiye Listesi (4 Mart 1893)[154]

İsimler	**Yevmiye (Kuruş, Para)**	**Toplam Gün**	**İstihkakı (Kuruş, Para)**
İş başı Alaaddin Efendi	5	3	15
Dülger Ohannes Usta	10	3	30
Dülger Agop usta	5	3	15
Dülger Hampar Usta	5	3	15
Dülger Gürünlü Artaya usta	4	2	8
Dülger Donaped Oğlu Karabet	4	3	12
Dülger Sulan Oğlu Haca	5	3	15
Dülger Nişan Oğlu Karnin	5	3	15
Dülger Karakaş Oğlu Nişan	4	3	12
Dülger Kelleci Oğlu Nişan	4	3	12
Dülger Mehmet Usta	4	3	12
Dülger Çıkrıkcı Simon	5	3	15
Dülger Kokas Oğlu Oskehan	4	3	12
Dülger Kiyork Oğlu Nişan	4	3	12
Dülger Nihayet Oğlu Artaya	3,20	3	10,20[155]
Dülger Hazneci Oğlu Artaya	3,20	3	10,20
Dülger Fesli Oğlu Mehmed	3,20	3	10,20
Dülger Peter Dikran	2,20	3	7,20

[152] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim,* s. 516.
[153] *BOA, TSMA.E.1382/19*; 4 Temmuz 1891 (22 Haziran 1307); *BOA, TSMA.E.1373/29*; 4 Mart 1893 (20 Şubat 1308)
[154] *BOA, TSMA.E.1373/29*; s. 2-a; 4 Mart 1893 (20 Şubat 1308)
[155] 40 para, 1 kuruş hesabından: 3x3,20=6,60=7,20.

Tablo 6. (Devamı) Sivas İdadisi İnşaatında Çalışan Marangoz, Dülger ve Amelelerin 43. Haftalıklarına Ait Yevmiye Listesi (4 Mart 1893)[156]

Dülger Karslı Turan	**2,20**	**2**	**5**
Nazar Oğlu Ziya	2,20	2	5
Dilsiz Nişan	2,20	2	5
Dülger Karslı Mahmud Usta	7	6	42
Yekûn		65	296
Dülger Yarhisarlı Oskehan	4	6	24
Dülger Numan Oğlu Mehmet	2,20	4	10
İş başı Şükrü Efendi	5	3	15
Marangoz Hacı Usta	6	3	18
Marangoz makineci Nazaret Usta	10	3	30
Marangoz Avakim Oğlu Karabet	8	3	24
Marangoz Nazari Usta	6	3	18
Marangoz Samail Usta	6	3	18
Marangoz Simon Oğlu Mirican	6	3	18
Marangoz Nişan Oğlu Yerdakarel	5	3	15
Marangoz Adanos oğlu Kalos	6	3	18
Marangoz Sağır Davut	5	3	15
Marangoz Aksurlu Oğlu Armanan	4,20	3	13,20
Marangoz Kalaycıoğlu Barsam	4,20	3	13,20
Marangoz Artan Usta	4	3	12
Marangoz Gülcü Agop	3	2	6
Marangoz Hacı İbrahim	3	3	9
Marangoz Kösedereli Lütfi	3	3	9
Amele Mehmet Oğlu Veli	2,20	3	7,20
Amele Karslı Seyit	2,20	3	7,20
Amele Bayraktar Oğlu Bekir	2,20	3	7,20
Yekun		**131**	**604,20**

[156] *BOA, TSMA.E.1373/29*; s. 2-a; 4 Mart 1893 (20 Şubat 1308)

İnşaatın kabası 4 Ekim 1892 tarihinde tamamlanmış ve binanın resmi açılışı yapılarak Maarife devredilmiştir.[157] Devir teslimden sonra tamamlanamamış olan mutfak, tuvalet, çamaşırhane, hamam gibi önemli bölümler ile idadi binasının kapı, pencere, trabzan, çevre düzenlemesi, muhafaza duvarlarının yapımı gibi ayrıntılı işlerinin tamamlanması için usta ve işçiler çalışmaya devam etmişlerdir.[158]

Sivas Mekteb-i İdadisinin inşaat harcamaları keşif defterinde belirtilen 481.392,26 kuruşu aşmış ve 814.000 kuruş olarak gerçekleşmiştir.[159] Gerçekleşen bu tutar, Vilayet idare meclisinin onayladığı *keşf-i sani* (gerçekleşen gider) defterine kalem, kalem yazılmıştır.[160] Bunun yanında İnşaat için yapılan harcamalarda usulsüzlükler de tespit edilmiştir. Mesela harcamaların keşif defterindeki tutarı aşan kısmı olan 300 küsür bin kuruş, Nezaretten izin alınmaksızın sarf edilmiştir.[161] İzinsiz bütçe sarfiyatının çiçeği burnunda Maarif müdürü Ahmed Hulusi tarafından tespiti binanın yapımını bir süre durdursa da yeni binalarına taşınan idadi öğrencilerinin sıhhat ve rahatları adına, binanın

[157] *BOA, MF.MKT.190/82*; s. 2-b; 5 Aralık 1893 (23 Teşrin-i Sani 1309). Ayrıca binanın tamamlanma tarihi hususunda bilgi veren bir diğer kaynak Mahmud Edib-i Sivasî tarafından yazılmış ve binanın günümüz konumuna göre arka kapısının üzerinde bulunan kitabedir. Önemli olarak addedebileceğimiz bu metin şöyledir: "*Şevketlü Gazi Abdülhamid Han-ı Sani hazretlerinin zaman-ı saltanatlarında rütbe-i bâlâ ricalinden Mazlum Paşa zade Mehmed Memduh Beyefendi'nin Sivas vilayeti valiliğinde işbu Mekteb-i İdadi-i Mülki inşa olundu. 12 Rebiülevvel sene 1310.*

[158] *BOA, TSMA.E.1382/19*; 4 Temmuz 1891 (22 Haziran 1307); *BOA, TSMA.E.1373/29*; 4 Mart 1893 (20 Şubat 1308). Ayrıca bkz. Dipnot 175.

[159] *BOA. MF.MKT.207/7*; s. 64-a; 11 Mart 1902 (26 Şubat 1317); Binanın yapımı için harcanan toplam tutar, 1319 tarihli Maarif Salnamesine 814 bin kuruş olarak yansımıştır. (Bkz. Kuzucu, "Sivas Kongresi Binasının Tarihçesi*",* s. 110). Başka bir kaynağa göre ise idadi binasının maliyeti 8140 altın liraya mal olmuştur. Bkz. İbrahim Olcaytu, "Sivas Lisesi'nin Yapılış Tarihi", *IV Eylül Sivas Halkevi Dergisi,* 17/1, 1939, s. 5.

[160] Hazırlanan keşf-i sani defteri kapak dahil 7 yaprak, 11 sayfa olup, ana bina, ana binaya bağlı mutfak, hamam gibi harici yapılar, bahçe ve çevre düzenlemesi de dahil olmak üzere inşaat için yapılan bütün iş ve işlemleri, kullanılan yapı elemanlarının tür, çeşit, miktar ve ölçülerini, çalışan personel giderleri de dahil olmak üzere bütün harcamaları en ince detayına kadar kalem, kalem göstermektedir. Bkz. *BOA, MF.MKT. 207/7*; s. 18; 4 Nisan 1896 (23 Mart 1312). Bu deftere göre bütün bu harcamaların toplamı 803.076,2 kuruştur. Bkz. *BOA, MF.MKT.207/7*; s.18-g; 4 Nisan 1896 (23 Mart 1312). Defterdeki bu tutarın Maarif Nezareti nezdinde harcanan 814 bin kuruştan eksik olma sebebi soruşturulduğunda ise, inşaattan arta kalan eşyaların 11.331,5 kuruşa satılıp, keşf-i sani defterinde gösterilmediğinden ileri geldiği görülmektedir. Bkz. *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 31-b; 19 Ocak 1898 (7 Kanunisani 1313).

[161] *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 9-a; 18 Haziran 1894 (14 Zilhicce 1311). Ayrıca bu belgede inşaat masrafı yaklaşık 815 bin kuruş olarak geçmektedir.

ve sarf edilen o kadar masrafın heder olmaması için eksik kalan kısımların yapımını devam ettirmek zorunda kalmıştır.[162]

Sonradan bu durumu Maarif Nezaretine arz eden Ahmed Hulusi, Nezaretin isteği üzerine binanın eksik kalan kısımlarının keşfini yaptırarak bir masraf defteri hazırlatmış ve Nezarete göndermiştir.[163]

Gönderilen bu keşif defterindeki eksik kısımların tamamlanması için vilayet uzun uğraşlara, yazışmalara koyulsa da Maarif Nezaretince, yetkili makamlara inceletilen defter uygun görülmemiştir. [164] Fakat Valisinden maarif müdürüne, vilayet idare meclisinden mühendisine, Sivas'ın tüm ilgili organlarının bu hususta ne kadar kararlı olduklarının resmini çizmek istercesine ortaya koydukları gayret arşiv belgelerine ziyadesiyle aksetmiştir.[165] Çünkü zamanla bu eksikliklerin yanında ortaya çıkan ve ciddi tadilat gerektiren sorunlar nedeniyle binanın ve harcanan o kadar paranın heder olduğunu görmüşlerdir.

Mesela, saçaklardaki düzensizlikten dolayı çatıdan sızan sular, bodrum kata kadar inmiş, bütün binayı *rutubet ve nemin* tesiri altında bırakmıştır.[166] Aynı şekilde mektebin bazı sınıf ve odalarında soba bacası olmaması da büyük sorunlar teşkil

---

[162] *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 3-a; 27 Kasım 1893 (15 Teşrinisani 1309).

[163] Hazırlanan bu masraf defterinde binanın tamamlanamayan kısımları, "*Asıl mekteb kısmı, Matbah (Mutfak) dairesi, Hela kısmı, Bağçe (Bahçe) kısmı, Bağçe derununda bulunan iki muhacir evinin kaldırılması, Hamam kısmı*" olmak üzere altı ana kısma ayrılmış, bu ana kısımlarında tamamlanamayan yerleri ve ne kadar masraf gerektiği tek tek yazılmıştır. Ayrıntıya inmeden bu kısımların ne kadar meblağa mal olacağı şu şekildedir:

Asıl mekteb kısmı (5.028 kuruş),
Matbah dairesi (1.400 kuruş),
Hela kısmı (1.602),
Bağçe kısmı (4.582,56 kuruş),
Bağçe derununda bulunan iki muhacir evinin kaldırılması (1.735 kuruş),
Hamam kısmı (5.190kuruş)

Bunlara ek olarak düşünülemeyen herhangi bir durum için 976,44 kuruşluk bir kalem masraf daha eklenerek binanın tamamlanamayan kısımları için toplam, 20.513 kuruş masraf öngörülmüş ve masraf defterine yazılmıştır. *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 6; 12 Haziran 1894 (31 Mayıs 1310).

[164] *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 31-a; 21 Nisan 1897 (9 Nisan 1313); *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 34-a; 7 Mayıs 1898 (25 Nisan 1314); *BOA. MF.MKT.207/7*; s. 35-a; 6 Şubat 1899 (25 Kanunisani 1314); *BOA, MF.MKT.207/7*, s. 48-b; 19 Temmuz 1900 (6 Temmuz 1316).

[165] *BOA, MF.MKT.207/7*; 13 Mayıs 1894 (1 Mayıs 1310).

[166] *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 33-a; 18 Mayıs 1898 (6 Mayıs 1314).

etmiştir.[167] Benzer sorunların artması üzerine, Vilayet başmühendisi Mehmet Sami'nin hazırladığı binanın tadil edilecek kısımlarının tadilat yöntemini gösteren plan üzerine çizilmiş resimleri[168] ile 165.778 kuruşluk masraf ihtiva eden bir keşif defteri[169] Nezaret'e gönderilmiştir. Maarif Nezaretince fazla bulunan bu tutar, Mehmet Sami tarafından oluşturulan yeni resim, plan[170] ve 123.660 kuruş masraf ön gören keşif defteri,[171] tekrar Maarif Nezaretine arz edilerek bahsi geçen tamirat için izin istenmiştir.

Nezaretin Sivas belediyesine incelettiği keşif defteri tutarı, Belediye Hendesehanesi tarafından 140.128 kuruş olarak belirlendikten[172] sonra, nihayet vilayetin talebi ve belirlenen bu tutar, Devlet'in üst makamlarınca yerinde bulunmuş,[173] ve Padişah'ın da iradesi alınarak[174] Sivas Mekteb-i İdadisi'nde *27 Mart 1902* yılında *emaneten* usulüyle büyük bir tadilat başlamıştır.[175]

Bu tadilatta resim, plan ve keşif defterine göre; Binanın çatısındaki korkuluklar kaldırılarak saçaklar yeniden yapılmış, kar ve yağmur sularının binanın içerisine sızması engellenmiştir. İçeriye akan suların zarar verdiği yerlerin tadilatı, badana ve boya işleri yapılmıştır. Soba bacaları olmayan sınıflara baca inşa edilmiş, tuvaletlerin eksik kalan ve tadile ihtiyaç duyulan yerleri yapılmıştır. Binanın eksik bırakılmış merdiven, kapı, cam, çerçeve gibi kısımlarının cam, ahşap ve demir işleri yapılmış, öğrenci ve öğretmenler için rahle, masa, sıra, kitaplık gibi eksik olan malzemeler imal edilmiştir. Bina dışında, eksik kalan bahçe duvarları tamamlanmış, badana, boya işleri yapılmıştır. Binanın bahçesinde bulunan Vali Bey'in bahçesi satın alınmış, iki muhacir evi satın alınarak

[167] *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 53-a; 27 Kasım 1900 (14 Teşrinisani 1316).
[168] *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 42; 14 Mayıs 1900 (1 Mayıs 1316). Bkz. Ek 2-5.
[169] *BOA, MF.MKT.207/7*; *s.* 44; 20 Mayıs 1900 (7 Mayıs 1316).
[170] *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 51; 30 Eylül 1900 (17 Eylül 1316). Bkz. Ek 6-7.
[171] *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 50; 25 Eylül 1900 (12 Eylül 1316).
[172] *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 62-b; 24 Aralık 1901 (11 Kanunievvel 1317).
[173] *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 65-b; 17 Mart 1902 (4 Mart 1318).
[174] *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 68-a; 19 Nisan 1902 (6 Nisan 1318).
[175] Tadilatın ve belirlenen 140.128 kuruşluk masrafın üst makamlarca onaylandığını ve İrade-i Seniyye çıkacağını öğrenen vilayet, İrade-i seniyye'yi beklemeden tadilatı başlatmıştır. *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 66-a; 8 Nisan 1902 (26 Mart 1318).

bahçeden kaldırılmıştır. Bahçenin kuzey doğusunda bulunan hamam ve mutfak dairelerinin eksik kalan kısımları tamamlanmış, tadili gerekli yerleri onarılmıştır.[176]

2.2.2. Sivas Mekteb-i İdadisinin Kuruluşu

Uzun yıllar süren çalışmalara rağmen Sivas'ta bir Mekteb-i İdadi'nin açılması gecikmiş olsa da idadi için muhteşem bir bina ortaya çıkmıştır. Fakat henüz bina inşaatı nihayete ermeden Sivas Mekteb-i İdadisi, lağvedilen Mekteb-i Rüştiye binasında ve rüştiye öğrencileri ile dışarıdan müracaat eden öğrencilerden üç sınıf oluşturularak *9 Kasım 1892* tarihinde eğitim süresi 7 yıl olmak üzere, *leyli ve nehari* (yatılı ve gündüzlü) olarak açılmıştır. Programı gereği Mekteb-i Rüştiye'yi kapsayan Mekteb-i İdadi için, kapatılan rüştiye mektebi personelinin yanında, Maarif Nezaretince idadi müdürüyle birlikte, iki müdür yardımcısı ve bir kâtibin ataması yapılmıştır. Atama işlemleri yapılan bu personeller mektebin açılışında göreve başlatılmıştır.[177]

Tablo 7. Sivas Mekteb-i İdadisine Atanan İlk Personel

Adı	Görevi	Ek Görevi	İşe Başlama Tarihi
Ahmed Hulusi Bey	**Müdür**	**Hendese ve Fransızca Muallimliği**	**9 Kasım 1892**
Mehmed Tevfik Bey	**Muavin**	**Bazı Muallimlikler**	**9 Kasım 1892**
Abdurrahman Bey	**Muavin**	**Bazı Muallimlikler**	**9 Kasım 1892**
Sayid Bey	**Kâtip**	**Kitabet ve Resim Muallimi[178]**	**9 Kasım 1892**

[176] *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 50; 25 Eylül 1900 (12 Eylül 1316); *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 51; 30 Eylül 1900 (17 Eylül 1316). Bkz. Ek 6-7.

[177] *BOA, TSMA.E.1373/30*; s. 1-a; 8 Aralık 1892. (26 Teşrinisani 1308). Bkz. Ek 8.
Sivas Mekteb-i İdadisinin açılış tarihini 1887 olarak yazan çalışmalar ile (Bkz. Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim,* s. 516; Kuzucu, "Sivas Kongresi Binasının Tarihçesi", s. 107.) 1890 olarak aktaran birçok çalışma mevcuttur. (Bkz. Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi,* s. 125.) Bu tarihlerden özellikle 1890 tarihinin ortaya çıkması, Maarif Nezaretinin 1318 tarihli istatistik kitabında ve Maarif Nezareti Salnameleri ile Sivas Vilayet Salnamelerinde yer alan Sivas Mekteb-i İdadisinin küşadı olan 1308 tarihinin, hicri tarih olarak kabul edilip, miladiye çevrilmesinden kaynaklanmaktadır. (Bkz. *Salname-i Nezareti Maarif-i Umumiye, 1318,* s. 1431; *Sivas Vilayet Salnamesi, 1321,* s. 186.) Halbuki belgelere göre, okulun açılış tarihi 1892 olup, Rumi 1308 tarihine tekabül ettiği ortaya çıkmaktadır.

[178] *BOA, ŞD.929/86*; s. 1-a; 21 Haziran 1894 (9 Haziran 1310).

1893-1894 eğitim öğretim yılında 4. sınıfı teşekkül edilen[179] Sivas Mekteb-i İdadisinde sadece leyli (gececi) öğrenci sayısı kırkı aşmıştır[180] ve günden güne sayısı artan Mekteb-i İdadi personel ve öğrencisi artık, kapatılan Mekteb-i Rüştiye binasına sığmayacak duruma gelmiştir.[181]

Belgenin dilinden olmak üzere, yar-ü ağyara (dosta düşmana) karşı,[182] Devlet-millet (merkezden gelen eşyalar ile) el ele tefrişatı peyderpey yapılmış[183] olan Mekteb-i İdadi binasına, 1893 yılında taşınılarak, nihayet 1893-1894 eğitim öğretim yılında ders başı yapılmıştır.[184] Taşınma sonrası boş kalan Mekteb-i Rüştiye binası birçok defa Askeri Rüştiyenin oraya nakli için talepte bulunulsa da[185] bu istek kabul görmemiştir.[186] Boş kalan rüştiye binası yeni açılan İnas (kız) Mektebine tahsis edilince okulun öğrenci ve personeli de oraya yerleştirilmiştir.[187]

[179] *BOA, MF.MKT.184/5*; s. 1-a; 18 Haziran 1893 (6 Haziran 1309).
[180] *BOA, MF.MKT.190/82*; s. 2-a; 12 Kasım 1893 (31 Teşrinievvel 1309).
[181] *BOA, MF.MKT.207/7*; s. 3-a; 27 Kasım 1893 (15 Teşrin-i sani 1309).
[182] *BOA, MF.MKT.184/5*; 1-b; 7 Ağustos 1893 (26 Temmuz 1309).
[183] *BOA, MF.MKT.176/43*; s.1-a; 29 Mart 1893 (17 Mart 1309); *BOA, MF.MKT.190/82*; s.2; 5 Aralık 1893 (23 Teşrinisani 1309).
[184] *BOA, MF.MKT.184/5*; 10 Ekim 1893 (28 Eylül 1309).
[185] *BOA, MF.İBT.31/116*; s. 1-a; 6 Haziran 1893 (25 Mayıs 1309).
[186] *BOA, MF.MKT.171/15*; s.1-a; 8 Haziran 1893 (27 Mayıs 1309).
[187] *BOA, MF.MKT.193/24*; s.1-a; 16 Ocak 1894 (4 Kanun-i sani 1309); *BOA, MF.MKT.89/35*, s. 1a; 16 Ocak 1894 (4 Kanun-i sani 1309). Sivas inas mektebi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım, "Sivas Kız (İnas) Rüşdiyesi", ss. 77-102.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SİVAS MEKTEB-İ İDADİSİ'NDE YÖNETİM-EĞİTİM KADROLARI VE MÜFREDAT

3.1. Okul Yönetimi, Öğretmenler ve Diğer Personel

Sivas Mekteb-i İdadisi'nde görev yapmış yönetici ve öğretmenlerin isimleri, okuttukları dersler, aldıkları rütbeler Maarif Nezareti salnamelerinde kayıt altına alınmıştır. Bunun yanı sıra mektebin yönetici, öğretmen ve diğer personel de unvanlarıyla birlikte Sivas Vilayet Salnameleri'nde yer edinmişlerdi. Bu çerçevede Sivas Mekteb-i İdadisi'nin açılışından itibaren tutulan 1316 (1898), 1317 (1899), 1318 (1900), 1319 (1901), 1321 (1903) tarihli Maarif Salnameleri ile 1321 (1903) ve 1325 (1907) tarihli Sivas Vilayet Salnameleri incelenerek, yıllık personel listeleri tablolar halinde verilmiştir. Bu listelerdeki personeller ile ilgili arşiv belgelerine yansıyan bilgiler ise gerek dipnotlarda gerekse tablo aralarında aktarılmaya çalışılmıştır. Öte taraftan salnamelere konu olmayan yıllara ait personel listeleri ise arşiv belgelerinden oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu kapsamda aşağıdaki tabloda görüleceği üzere salnamelerde yer alan ilk bilgi haliyle Sivas Mekteb-i İdadisinin ilk müdürü Ahmed Hulusi Bey'e ait olmuştur. Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'den mezun olan Ahmed Hulusi Bey 9 Kasım 1892 tarihinde Balıkesir İdadisi muallimliğinden Sivas Mekteb-i İdadisi Müdürlüğüne atanmıştır. Biyografisindeki entelektüel yönü ve Sivas'taki kariyer yükselişi dikkat çeken Ahmed Hulusi ayrıca idadide Fransızca ve hendese derslerine de girmiştir.[188]

[188] 14 Mayıs 1870 (12 Safer 1287) tarihinde Sofya'da doğan Ahmed Hulûsi Bey, Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'den mezun olduktan sonra 26 Ekim 1889 (14 Teşrinievvel 1305) tarihinde Balıkesir İdâdisi'nin Hikmet-i Tabiiye, Cebir, Kavanin-i Mülkiye muallimliklerine tayin olmuştur. 13 Kasım 1890 (1 Teşrin-i sani 1306) tarihinde bu mektepteki görevine müsellesat-ı müsteviye muallimliği de eklenmiştir. 9 Kasım 1892 (28 Teşrin-i evvel 1308) tarihinde Sivas İdâdisi müdürlüğü görevine atanan Ahmed Hulûsi Bey'e 18 Ekim 1893 (6 Teşrin-i evvel 1309) tarihinde rütbe-i hâmise tevcih edilmiştir. (*BOA, İ.TAL.34/34*; s. 13-a.)

Sivas Mekteb-i İdadisinin ilk müdür yardımcıları ise Abdurrahman ve Mehmed Tevfik beyler, kâtibi ise Said Bey olmuştur. Tablodaki diğer personel ise kapanan Sivas Mekteb-i Rüştiyesinden Mekteb-i İdadiye nakledilen isimlerdir.

Tablo 8. 1892 Yılı Sivas Mekteb-i İdadisi Personeli

Memuriyet	***İsim***
Müdür	Ahmed Hulusi Bey
Muavin	Abdurrahman Bey
Muavin	Mehmet Tevfik Bey
Kâtip	Said Bey[189]
Kitabet ve Resim Muallimi	Said Bey[190]
Muallim	Abbas Bey[191]
Fransızca ve Hendese Muallimi	Ahmed Hulusi Bey
Muallim	Mustafa Bey[192]
Hademe / Odacı	Halil Ağa[193]

1893 yılında Sivas Maarif Müdürü Atufet Bey'in görevinden azledilmesi üzerine, 4 Kasım 1893 tarihinde Sivas Mekteb-i İdadisi müdürü Ahmed Hulusi Bey Sivas Maarif müdürlüğüne terfi etmiştir. Aynı tarihte Sivas Mekteb-i İdadisi müdürlüğüne ise Bolu

4 Kasım 1893 (23 Teşrin-i evvel 1309) tarihinde Sivas Vilayeti Maârif Müdürü olan Ahmed Hulusi Bey'e 23 Aralık 1896 (11 Kanun-i evvel 1312) tarihinde ise "rütbe-i sâniye" tevcih edilmiştir. 10 Nisan 1899 (29 Mart 1315) tarihinde Maarif Müdürlüğü görevine, Sivas Mekteb-i İdadisi hendese muallimliği de eklenen Ahmed Hulûsi Bey'in idadilerde ders kitabı olarak okutulan "Fen-i Müsellesat-ı Müsteviye" (*BOA, MF.MKT.156/41*; s. 2-a; 12 Aralık 1892 (30 Teşrin-i sani 1308), "İlm-i Kimya" ve "Miftah-ı Müsellesat-ı Müsteviye" adlı üç eseri vardır. Bkz. *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1319,* s. 657.

[189] *BOA, TSMA.E.1373/30*; s. 1-a; 8 Aralık 1892. (26 Teşrinisani 1308).

[190] 1892-1897 yılları arası öğretmen olarak görev yapan Said Efendi, 1897-1907 yılları arası mubassırlık görevini ifa etmiştir. Bkz. *BOA, ŞD.1060/46,* s. 1-a; 7 Temmuz 1907 (24 Haziran 1323).

[191] 8 Kasım 1892 yılında kapatılan Sivas Mekteb-i Rüştiyesinden, 9 Kasım 1892 yılında Sivas Mekteb-i İdadisine görevlendirilmiş olan Abbas Bey, İdadi'de 6 ay 27 gün görev yapmış, 5 Haziran 1893 yılında vefat etmiştir. Bkz. *BOA, ŞD.929/86*; s. 1-a; 21 Haziran 1894 (9 Haziran 1310).

[192] 8 Kasım 1892 yılında kapatılan Sivas Mekteb-i Rüştiyesinden, 9 Kasım 1892 yılında Sivas Mekteb-i İdadisine görevlendirilmiş olan Mustafa Bey, 3 Şubat 1894 yılına kadar burada görev yapmıştır. Bkz. *BOA, ŞD.928/74*; s. 1-a; 11 Mayıs 1894 (29 Nisan 1310).

[193] *BOA, MF.MKT.189/110*; s. 1-a; 4 Ekim 1893 (22 Eylül 1309).

İdadisi müdürü Osman Nuri naklen tayin edilmiştir.[194] Muavin-i sani Mehmet Tevfik Bey'in 28 Ekim 1893 tarihinde Selanik Mekteb-i İdadisi muavin-i salisliğine naklen atanmasıyla, münhal kalan muavin-i sani kadrosuna Mekteb-i Mülkiye-i Şahane mezunlarından Mehmet Asaf Bey atanmıştır.[195] Bu değişiklikler 1893 Sivas Mekteb-i İdadisi personel listesine şöyle yansımıştır.

Tablo 9. 1893 Yılı Sivas Mekteb-i İdadisi Personeli

Memuriyet	***İsim***
Müdür	Ahmed Hulusi / **Osman Nuri Bey**
Muavin	Abdurrahman Bey
Muavin-i Sani	Mehmet Tevfik Bey / **Mehmet Asaf Bey**
Arabi ve Farisi Muallimi	Ali Rıza Bey[196]
Hendese ve Fransızca Muallimi	Mektep Müdürü Osman Nuri Bey[197]
Lisan-ı Osmani ve Coğrafya Muallimi	Muavin-i Sani Mehmet Asaf Bey[198]
Hüsn-i Hat Muallimi	İzzet Bey[199]
Hafız-ı Kütüplük ve Ambar Memurluğu	Hüseyin Rüştü Bey[200]
Hademe ve Odacı	Halil Ağa / Tevfik Efendi / **Ali Ağa[201]**

[194] *BOA, MF.MKT.185/51*; 4 Kasım 1893 (23 Teşrinievvel 1309). Bkz. Ek 9; *BOA, MF.MKT.187/137*; s. 1-a; 23 Kasım 1893 (11 Teşrinisani 1309).
[195] *BOA, MF.MKT.184/103*; s. 1-a; 28 Ekim 1893 (16 Teşrinevvel 1309).
[196] *BOA, MF.MKT.184/103*; s. 1-a; 28 Ekim 1893 (16 Teşrinevvel 1309).
[197] *BOA, MF.MKT.185/51*; s. 3-a; 4 Kasım 1893 (23 Teşrinevvel 1309).
[198] *BOA, DH.MKT.156/25*; s. 3-a; 9 Ekim 1893 (27 Eylül 1309).
[199] *BOA, MF.MKT.185/87*; s. 1-a; 6 Kasım 1893 (25 Teşrinevvel 1309).
[200] Hüseyin Rüştü, Sivas Mekteb-i Rüştiyesinde muallim-i salis olarak görevliyken, okulun kapanmasıyla beraber açıkta kalmış olduğundan, Niksar Mekteb-i Rüştiyesine muallim-i sani olarak atanmıştır. Niksar'a hiç gitmeyen Hüseyin Rüştü, Sivas'ta görevlendirilmesini talep edince Sivas Mekteb-i İdadisine Hafız-ı Kütüp olarak atanmış, (*BOA, MF.MKT.159/124*; s. 1-a; 30 Ocak 1893 (18 Kanunusani 1308) ve 13 Şubat 1893 tarihinde göreve başlamıştır (Bkz. Dipnot, 198.) 1908 yılında vefat edene kadar Sivas Mekteb-i İdadisinin Kütüphanecisi olarak görevini devam ettirmiştir. Bkz. *BOA, ŞD.1080/38,* s. 1-a; 14 Ağustos 1908 (1 Ağustos 1324).
[201] Sivas Mekteb-i İdadisinin açılışından itibaren görev alan Halil Ağa'nın 13 Temmuz 1893'te İstanbul'a gitmesi üzerine görevi Tevfik Efendi devralmıştır. Fakat onun da 9 Eylül 1893 tarihinde istifasıyla boşalan kadroya Ali Ağa atanmıştır. (*BOA, MF.MKT.189/110*; s. 1-a; 4 Ekim 1893 (22 Eylül 1309). Zaten daha önce de Mekteb-i İdadinin leyli öğrencilerinin hasta olanlarına hizmet etmek üzere istihdam edilmek istenen Ali Ağa'nın ataması bütçe sıkıntısı nedeniyle o tarihte Nezaret tarafından kabul görmemiştir. Bkz. *BOA. MF.MKT.179/36*; s. 1-a; 28 Ağustos 1893 (16 Ağustos 1309).

1894 yılında Ulum-i Diniye öğretmeni Mustafa Efendi'nin vefatı üzerine, bu vazifeye Ziyaeddin Efendi atanmıştır.[202] Bu atama dışında 1896 yılına kadar Sivas Mekteb-i İdadisi kadrosundaki atama, yer değiştirme, ölüm, emeklilik gibi personel hareketliliğinin yanında, idadi personelinin mührünü ya da adını taşıyan herhangi bir belgeye rastlanmamıştır.

Aşağıdaki tablodan takip edilebileceği üzere, 1896-1897 ders yılına gelindiğinde Sivas Mekteb-i İdadisi'nin müdürü Ziya Bey, müdür yardımcıları ise İhsan, Abdurrahman ve Tahir Rüştü beyler olmuştur. Ermenice derslerini Vilayet tercümanı Mehmet Tevfik'in okutmaya başladığı bu dönemde Şaban Ağa da hademe kadrosuna dahil edilmiştir. İçerisinde Şaban Ağa'nın da yer aldığı bir hadise ise İdadi'nin tarihine renk katacak bir olayın yaşanmasına neden olmuştur. Öyle ki belge olayın aktörlerinden İdadi müdürünün adına ışık tutmamış olsa bile diğer kaynaklar aracılığı ile o kimsenin Ziya Bey olduğu düşünülmektedir. Hadise, öğrencilerin derse girmeleri gerektiğine işaret eden okul zilinin duyulmasının ardından Ziya Bey'in sınıfa girmesiyle başlamıştır. Ziya Bey dersliğin ziyadesiyle pis ve bakımsız olduğunu fark etmiştir. Bu görüntüden duyduğu rahatsızlık nedeniyle bir öğrenci vasıtasıyla hademe Ali Ağa'yı sınıfa çağırtmıştır. Ali Ağa sınıfa girdiği vakit, kendisi de sınıfın durumunu ve o durumdan kaynaklanan müdür beyin kızgınlığını fark etmiştir. Ziya Bey ona, sınıfın neden bu halde olduğunu sormuştur. Olayların sonucunu kestiremeyen Ali Ağa ise doğru ile karışık bir şekilde amirinin amiyane tabirle suyuna giderek "okulun hademelik işleri tarafınızdan hademeler arasında paylaştırılmış ve her hademeye belli bölgeler tahsis edilmişti. Bu sınıf için de Şaban Ağa'yı görevlendirmiştiniz" şeklinde bir cevap vermişti. Nedendir bilinmez bu cevap Müdür Ziya Bey'i daha da sinirlendirmişti. Bunun üzerine (muhtemelen yoklama defteri olan) sınıf defterini Ali Ağa'nın kafasında paramparça etmişti. Daha da ilginci ise iki öğrenci Ali Ağa'nın kollarına girip kendisine yardım ederek onu sınıftan çıkarmışlardı. Özetle Şaban Ağa'nın gösterdiği liyakatsizlik Ali Ağa'ya mal edilmişti. Sonrasında Ali Ağa bu hususla ilgili olarak hakkını aramıştır. O münasebetle müdür hakkında açılan soruşturma sayesinde yaşanan olay belgelere

[202] *BOA, MF.MKT.201/43*; s. 6-b; 21 Nisan 1894 (9 Nisan 1310); *BOA, MF.MKT.942/30*; s. 1-a; 22 Haziran 1906 (9 Haziran 1322).

yansımış ve günümüze intikal etmiştir.[203] Söz konusu personel, yani Müdür Ziya, hademeler Şaban ve Ali'nin yanı sıra onların mesai arkadaşlarının kim oldukları ve vazifeleri aşağıdaki tabloya işlenmiştir.

Tablo 10. 1896-1897 Yılı Sivas Mekteb-i İdadisi Personeli

Memuriyet	***İsim***
Müdür	Ziya Bey[204]
Muavin-i Evvel	İhsan Bey
Muavin-i Sani	Abdurrahman Hilmi
Muavin-i Salis	Tahir Rüşdü[205]
Hikmet, Kimya, Makine, Coğrafya, Ahlak Muallimi	İsmail Hakkı Efendi[206]
Arabi Muallimi	Yusuf Ziyaeddin
Ermenice Muallimi	Vilayet Tercümanı Mehmet Tevfik[207]
Memur / Mubassır	Ahmet Şükrü[208]
Hademe	Şaban Ağa
Hademe	Ali Ağa

[203] *BOA, MF.MKT.389/34*; s. 5b; 3 Eylül 1898 (22 Ağustos 1314).
[204] *BOA, MF.MKT.389/34*; s. 5-b; 3 Eylül 1898 (22 Ağustos 1314).
[205] İhsan Bey, Abdurrahman Hilmi ve Tahir Rüştü için, bkz. *BOA. MF.MKT.317/36*; s. 10-a; 11 Kasım 1896 (30 Teşrinievvel 1312).
[206] 1897 tarihinde Sivas Mekteb-i İdadisine atanan İsmail Hakkı, Darü'l- Muallimin-i Aliye-i Fünun mektebinden mezun olmuştur. Divriği, Darende, Gürün ve Yıldızeli kazalarındaki okulları yaz tatillerinde denetleyen İsmail Hakkı, yoğun ve özverili hizmetlerinden dolayı 1901 yılında muavin-i sani unvanını almıştır. *BOA, MF.MKT.563/35*; 13 Haziran 1901 (31 Mayıs 1317).
[207] Yusuf Ziyaeddin ve Mehmet Tevfik için, bkz. *BOA*, *MF.MKT.369/41*; s. 2; 27 Eylül 1897 (11 Eylül 1313).
[208] Namı diğer Silistreli Şükrü, Mekteb-i Hukuk'tan mezun olduktan sonra Kaleli Mekteb-i İdadisine muallim olarak atanmıştır. Her nedense hakkında soruşturma açılmış, görevinden el çektirilmiş ve Sivas İdadisi'ne memur / mubassır olarak gönderilmiştir. Birçok defa muallimliğe dönmek için dilekçe kaleme alsa da memur ve muallimlikle bağdaşmayacak şekilde şirretlikleri olduğu için bu talep kabul görmemiştir. *BOA, MF.MKT.389/34*; 22 Mart 1898 (10 Mart 1314); *BOA, DH.MKT.219/31*; s. 1-a; 4 Mayıs 1899 (22 Nisan 1315).

Tablo 11. 1898 Yılı İdadi Personeli[209]

Memuriyet	***İsim***	***Rütbe***	***Tarih***
Müdür	Ziya Bey		
Muavin-i Evvel	İhsan Bey		
Muavin-i Sani	Abdurrahman Bey		
Muavin-i Salis	Panayoti Bey		
Muavin-i Rabi	Şükrü Bey		
Kâtip	Osman Nuri Bey		
Hafız-ı Kütüb ve Ambar Memuru	Tevfik Bey		
İmam	Abdurrahman Bey		
Kitabet-i Resmiye ve Cebir ve Servet ve Fransızca Muallimi	Ziya Bey		
Hesap, Malumat-ı Nafia, Hıfz-ı Sıhha ve Kavanin Muallimi	İhsan Bey		
Akaid ve Farisi ve Ahlak Muallimi	Abdurrahman Bey		
Türkçe Muallimi	Mehmed Rasih Efendi	Edirne Müderrisi	12 Aralık 1889
Makine ve Resim Muallimi	Necati Efendi	Mülazım-i Sani	Sanayi Madalyası
Arabi Muallimi	Hacı Ziyaeddin Efendi		
Arabi, Edebiyat ve Tarih Muallimi	Tahir Rüştü Efendi		
Türkçe ve Fransızca ve Kozmografya ve Kimya ve Mevalid Muallimi	İsmail Hakkı Efendi		
Hendese Muallimi	Ali Osman Efendi		
Hüsn-i hat Muallimi	Hüseyin Avni Efendi		
Ermenice Muallimi	Tevfik Efendi		
Hademe: 7			

[209] *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye,1316,* s.1092-1093.

Sivas Mekteb-i İdadisi yönetici ve personelinin yukarıda aktarıldığı 1898 yılında mektep müdürü değişmiş, Ziya Bey müdür olarak personel listesinde yerini almıştır. Müdür yardımcısı sayısının dört olduğu bu dönemde, hademe sayısı da yedi olarak salnameye yansımıştır.

Tablo 12. 1899 Yılı Personel Listesi[210]

Memuriyet	İsim	Rütbe	Tarihi
Müdür	Musa Efendi		
Muavin-i Evvel	Abdurrahman Efendi		
Muavin-i Sani	Tahir Rüştü Efendi		
Muavin-i Rabi	Şükrü Efendi	Rabia	18 Eylül 1894
Türkçe Muallimi	Rasih Efendi	Edirne Müderrisi	1 Aralık 1890
Usul-ü Defteri, Mevalid-i Malumat, Kavanin, Servet Muallimi	Musa Efendi		
Türkçe, Kimya, Hikmet, Hesap, Cebir Muallimi	İsmail Hakkı Efendi		
Ulum-i Dinîye, Farisi, Arabi, Kitabet Muallimi	Abdurrahman Efendi		
Edebiyat, Tarih, Coğrafya Muallimi	Tahir Şükrü		
Fransızca, Heyet, Müsellesat, Makine Muallimi	Panayot Efendi		
Arabi Muallimi	Hacı Ziya Efendi		
Resim Muallimi	Necati Efendi		
Hat Muallimi	Hüseyin Efendi		
Ermenice Muallimi	Tevfik Efendi		
Mubassır	Sayid Efendi		
Hademe: 4			

[210] *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1317,* s. 1246-1247.

1899 yılına gelindiğinde Sivas Mekteb-i İdadisi müdürlük görevini Musa Efendi üstlenmiştir. Tabloda göze çarpan bir diğer değişiklik ise hademe sayısı olmuştur. Keza 1898 yılında yedi olan hademe sayısı 1899 yılında dörde düşmüştür. Bunun yanında Mekteb-i İdadiye bir de mubassır (gözetmen) kadrosu ihdas edilmiş, bu kadroya Said Efendi atanmıştır.

Tablo 13. 1900 Yılı Sivas Mekteb-i İdadisi Personeli[211]

Memuriyet	***İsim***	***Rütbe***	***Tarihi***
Müdür	Musa Efendi		
Muavin-i Evvel	Abdurrahman Efendi		
Muavin-i Sani	Münhal		
Muavin-i Salis	Şükrü Efendi		
Usul-ü Defteri, Mevalid-i Malumat-ı Fenniye, Kavanin, Servet Muallimi	Musa Efendi		
Türkçe, Kimya, Hesap, Cebir Muallimi	İsmail Efendi		
Ulum-i Dinîye, Farisi, Arabi, Kitabet Muallimi	Abdurrahman Efendi		
Ahlak, Edebiyat, Tarih, Coğrafya Muallimi	Münhal		
Fransızca, Heyet, Müsellesat, Makine Muallimi	Panayot Efendi		
Türkçe Muallimi	Rasih Efendi	Edirne Müderrisi	1 Aralık 1890
Arabi Muallimi	Hacı Ziya Efendi		
Hendese Muallimi	Hulusi Efendi	Saniye	23 Aralık 1896
Resim Muallimi	Necati Efendi	Mülazım-ı Evvel	Sanayi Madalyası
Ermenice Muallimi	Münhal		
Hat Muallimi	Hasan Efendi		
Mubassır	Said Efendi		
Hademe: 3 Adet			

[211] *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1318,* s.1392-1393.

1900 yılında münhal olan muavin-i sani kadrosuna İsmail Hakkı, Ermenice muallimliğine de yine Sivas Mekteb-i İdadisi mezunu Kirkor efendiler atanmış, 1901 yılındaki idadi personeline dair oluşturulan liste ise aşağıdaki tabloda yansıtılmıştır.

Tablo 14. 1901 Yılı Sivas Mekteb-i İdadisi Personeli[212]

Memuriyet	***İsim***	***Rütbe***	***Tarihi***
Müdür	Musa Efendi		
Muavin-i Evvel	Abdurrahman Efendi		
Muavin-i Sani	İsmail Hakkı Efendi		
Muavin-i Salis	Şükrü Efendi		
Hendese Muallimi	Hulusi Bey	Mütemeyyiz	
Usul-ü Defteri, Mevalid, İlm-i Eşya, Hıfz-ı Sıhha, Kavanin ve Servet Muallimi	Musa Efendi		
Mihanik (Mekanik), Hikmet, Kimya, Coğrafya, Ahlak Muallimi	İsmail Hakkı Efendi		
Ulum-i Dinîye, Ahlak, Arabi, Kitabet Muallimi	Abdurrahman Efendi		
Edebiyat, Tarih ve Hesap Muallimi	Rıfat Efendi		
Fransızca, Heyet-i Müsellesat ve Cebir Muallimi	Panayot Efendi		
Türkçe Muallimi	Rasih Efendi	Edirne Müderrisi	1 Aralık 1890
Ulum-i Dinîye, Farisi Muallimi	Hacı Ziya Efendi		
Resim Muallimi	Necati Efendi	Mülazım-ı evvel	23 Aralık 1896
Ermenice Muallimi	Kirkor Efendi		Sanayi Madalyası
Hat Muallimi	Hüseyin Efendi		
Mubassır	Said Efendi		

1902 yılında mektebin yeni müdürü Tahir Rüştü olmuştur. 1901 yılına kadar müdür muavinliği ve Fransızca muallimliği yapan Panayot ise görevinden ayrılmıştır. Bu dönemde Mekteb-i İdadi kadrosuna Fethullah ve İbrahim efendiler muallim olarak dahil olmuş, Sivas Mekteb-i İdadisi'nin personel listesi aşağıdaki tabloya şöyle yansımıştır.

[212] *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1319,* s.658-659.

Tablo 15. 1902 Yılı Personeli[213]

Memuriyet	***İsim***
Müdür	Tahir Rüştü
Muavin-i Evvel	Abdurrahman Efendi
Muavin-i Sani	İsmail Hakkı Efendi
Tarih (2 ve 3. seneler), Usul-ü Defter, Usul-ü Tahrir, İlm-i Eşya, Kavanin, Servet Muallimi	Müdür Tahir Rüştü
Türkçe (2 ve 4. Seneler), Kitabet, Tarih (5,6,7 ve 8. Seneler) Muallimi	Muavin-i Evvel Abdurrahman Efendi
Türkçe (1. sene), Mihanik (Mekanik), Kimya, Coğrafya (4,5,6,7. Seneler), Kozmografya Muallimi	Muavin-i Sani Hakkı Efendi
Hesap, Cebir, Müsellesat, Hendese Muallimi	Rıfat Efendi
Fransızca Muallimi	Fethullah Efendi
Arabi (4,5,6,7. Seneler), Ulum-i Diniye ve Ahlakiye (1,2,3. Seneler) Muallimi	Rasih Efendi
Farisi, Arabi (1,2,3. Seneler), Ulum-i Diniye ve Ahlakiye (7 ve 8. Seneler) Muallimi	Hacı Ziyaeddin Efendi
Fizik Muallimi	Maarif Müdürü Hulusi Efendi
Resim Muallimi	Necati Efendi
Hüsn-i Hat Muallimi	Hüseyin Avni
Ulum-i Diniye ve Ahlakiye Muallimi (4,5,6. Seneler) Muallimi	İbrahim Efendi
Ermenice Muallimi	Kirkor Efendi
Mevalid, Malumat-ı Ziraiye ve Coğrafya (1,2,3. Seneler) Muallimi	Münhal

Tablodaki bu derslerin yanında Sivas Mekteb-i İdadisinde 1902 senesinde açılan Ziraat şubesinin derslerinden Mevalid-i selase ve Nebatat-ı ziraiye derslerini müdür Abdullah Feyzi, Hendes-i ziraiye dersini Rıfat Efendi, Ameliyat-ı ziraiye, Hikmet ve kimyanın ziraate tatbiki, İlm-i ahval-i cevv ve Fenn-i ziraiye derslerini Numune Tarlası müdürü Hamdi Efendi, Coğrafya-yı ziraiye dersini ise Kirkor efendiler okutmuştur.[214]

[213] *BOA, MF.MKT.662/47*; s. 26-a; 27 Eylül 1902 (14 Eylül 1318).
[214] *BOA, MFMKT.754/16*; s.4a; 16 Kasım 1903 (3 Teşrinisani 1319).

Ayrıca 1902 senesinde mektepte bir Müze şubesi açılmış,[215] okul şehrin tarihi ve doğal eserlerine ev sahipliği yapmıştır.[216]

Tablo 16. 1903 Yılı Personel Listesi[217]

Memuriyet	***Esami***	***Rütbe***	***Tarihi***
Müdür	Abdullah Feyzi[218]		
Muavin-i Evvel	Abdurrahman Efendi		
Muavin-i Sani	İsmail Hakkı Efendi		
Ulum-i Dinîye ve Ahlakiye Muallimi	Muavin-i Evvel Abdurrahman Efendi		
Mihanik, Kimya, Mevalid, Fizik ve Kozmografya Muallimi	Muavin-i Sani İsmail Hakkı Efendi		
Müsellesat, Cebir, Hesap, Hendese Muallimi	Rıfat Efendi		
Fransızca Muallimi	Fethullah Efendi		
Türkçe Muallimi	Rasih Efendi	Edirne Müderrisi	1 Aralık 1890
Arabi ve Farisi Muallimi	Hacı Ziyaeddin Efendi		
Resim Muallimi	Necati Efendi	Mülazım-ı Evvel	
Kitabet Muallimi	İbrahim Efendi		
Ermenice Muallimi	Kirkor Efendi		
Kitabet Muallimi			
Servet ve Kavanin Muallimi	Müdür Abdullah Feyzi[219]		
Hüsn-ü Hat Muallimi	Hüseyin Efendi		
Coğrafya, Türkçe, İlm-i Eşya ve Usul-ü Defteri Muallimi	Ömer Lütfi Efendi		
Malumat-ı Ziraiye, Zirai Fizik ve Kimya, Usul-ü Defter-i Ziraiye, Coğrafyayı Ziraiye, Fenni Ziraiye Muallimi	Mustafa Lütfi Efendi[220]		
Mubassır	Sayid Efendi		
Hademe: 3 Adet			

[215] Mutlu, *Sivas Lisesi,* s.105.
[216] *BOA, MF.MKT.908/6*; 25 Ocak 1906 (12 Kanunusani 1321).
[217] *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1321,* s.543-544.
[218] *BOA, MF.MKT.754/16*; s.4a; 16 Kasım 1903 (3 Teşrinisani 1319).
[219] Servet ve Kavanin dersleri bu tarihe kadar okul müdürlerinin uhdesinde olduğu için, böyle bir teamülden yola çıkılarak tarafımızca, dersleri okutan öğretmenin okul müdürü Abdullah Feyzi olduğu düşünülmektedir.
[220] Nunume tarlası müdürü Hamdi Efendi'nin ders yoğunluğunun artması ve diğer muallimlerin uzmanlık alanlarının dışında olduğu için buraya Ziraat Mektebi mezunlarından bir muallim aranmış (*BOA, MF.MKT.662/47*; s. 16-a; 26 Ocak 1903 (13 Kanunusani 1318), ve Halkalı Ziraat Mektebi mezunu Mustafa Lütfi Efendi atanmıştır. *BOA, MF.MKT.754/16*; s.5-b; 9 Ocak 1904 (27 Kanunievvel 1319).

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, 1903 yılında Sivas Mekteb-i İdadisinin müdürlük görevini Abdullah Feyzi üstlenmiştir. Ömer Lütfü ve Mustafa Lütfü isimli iki yeni muallim kadroya dahil olmuşlardır.

1904 senesine gelindiğinde mektep müdürünün Refik Bey olduğu görülmüştür. Bunun yanında Muavin-i Evvel Mehmet Rıfat'ın Bilecik Mekteb-i İdadisi'ne müdür olarak atanması sonucu sırasıyla Muavin-i sani Ali Hilmi Muavin-i evvel, Muavin-i salis Necip Efendi Muavin-i sani olarak terfi etmişlerdir. Necip Efendiden boşalan Muavin-i salisliğe de Darü'l-Muallimin-i Aliye-i Fünun şubesini birincilikle bitiren Mehmet Efendi atanmıştır. Mehmet Efendi'ye muavinlik görevinin yanında Rıfat Efendi'den kalan Hesap, Cebir, Müsellesat dersleriyle beraber, Hendese ve Kozmoğrafya dersleri de eklenmiştir.[221]

14 Eylül 1905 tarihinde Refik Bey'in Bağdat İdadisine müdür olarak naklen atanması neticesinde Sivas Mekteb-i İdadisi Müdürlüğüne aynı tarihte Edebiyat, Kitabet ve Tarih dersleri de görevine ilave edilerek Yozgat İdadisi Mektebi Müdürü Ahmet Raşit naklen tayin edilmiştir.[222] Dolayısıyla Sivas Mekteb-i İdadisi personel listesi aşağıdaki gibi olmuştur:

[221] *BOA, MF.MKT.883/2*; s.1-a; 18 Eylül 1905 (5 Eylül 1321).
[222] *BOA, MF.MKT.882/20*; s.3-b; 14 Eylül 1905 (1 Eylül 1321).

Tablo 17. 1904-1906 Yılları Arası Sivas İdadisi Personeli[223]

Memuriyet	***İsim***
Müdür	Refik Bey / **Ahmet Raşit**[224]
Muavin-i Evvel	Mehmet Rıfat / **Ali Hilmi**
Edebiyat, Kitabet, Tarih Muallimi	Müdür Ahmet Raşit
Muavin-i Sani	Necip Efendi
Muavin-i Salis ve Hesap, Cebir, Müsellesat, Hendese ve Kozmografya Muallimi	Mehmet Efendi
Mevalid, Makine, Hikmet, Kimya Hesap Muallimi	Necip Efendi[225]
Muallim	Hacı Ziyaeddin
Muallim	Necati Efendi
Muallim	Kirkor Efendi
Muallim	Hüseyin Efendi
Muallim	Rasih Efendi
Muallim	Fethullah Efendi
Mubassır	Mustafa Efendi[226]
Mubassır	Hasan Efendi[227]
Mubassır	Sayid Efendi

Personel listelerinin göstermiş olduğu en önemli noktalardan birisi; Osmanlı İmparatorluğu'nun sadece kurulduğu ve genişlediği vakitlerde değil, modernlik rüzgarına kapıldıkları dönemlerde de liyakat usulüne azami derecede dikkat ettiğini düşündürmüş olmasıdır. Nasıl idari yöneticilerin mahallî unsurlarla ünsiyet kurmamaları

[223] Öğretmenlerden Hacı Ziyaeddin, Necati, Kirkor, Hüseyin, Rasih, Fethullah efendiler ile mubassırlardan Sayid Efendi 1903-1907 yılı personel listeleri karşılaştırılarak tabloya eklenmiştir. 1903 ve 1907 yılı listelerinde olan bu personel ara dönemde de çalışmış olarak kabul edilmiştir.

[224] Refik Bey'in ne zaman müdür olarak atandığı belgelerde mevcut değildir. Fakat 1903 yılının son aylarında okul müdürü Abdullah Feyzi Efendi, Sivas'ın ikliminden dem vurarak, basur rahatsızlığının artması nedeniyle önce tedavi için 4 ay izin, sonrasında da sıcak bir memlekete tayin istemiştir. Zaten sıcak olan Kudüs'ten geldiği gibi birçok vilayet gezen Abdullah Feyzi, nezaretçe belgenin diliyle *"gezgin"* olarak nitelendirilmiştir. Bu olumsuz sıfat ve sıcak memleketlerde boş müdürlük olmadığı gerekçesiyle dilerse istifa edebileceği dile getirilmiş fakat yine de kendisine tedavi için bir buçuk ay izin verilmiştir. Bkz. (*BOA, MF.MKT.754/20*; s. 3-b; 16 Kasım 1903 (3 Teşrinisani 1319). Bu bilgiden yola çıkarak Refik Bey'in 1904 yılında Sivas Mekteb-i İdadi müdürlüğüne atanmış olabileceği düşüncesi hasıl olmaktadır.

[225] 1904 yılında muallim olarak bu dersleri okutan Necip Efendi, Nezaretten bir muavinliğe terfi edilmesini talep etmiş ve Nezaretçe bu talep uygun görülmemişti. Bkz. *BOA, MF.MKT.794/15*; 1 Ağustos 1904 (19 Temmuz 1320). Fakat birkaç ay sonra Necip Efendinin Muavin-i salis olarak terfi edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Dipnot, 220.

[226] *BOA, MF.MKT.883/2*; s. 1-a; 18 Eylül 1905 (5 Eylül 1321).

[227] Beyazıt Merkez Rüştiyesinden naklen tayin gelmiştir. Bkz. *BOA, MF.MKT.159/39*; s. 1-a; 3 Haziran 1905 (21 Mayıs 1321).

için sık sık görev yerleri değiştiriliyorsa söz konusu müdürlerin ve ilgili personelin de görevlerini layıkıyla yapabilmeleri adına Sivas'ta kısa zaman dilimlerinde vazifelerini ifa ettikleri görülmektedir. Bugün lisansüstü çalışmalarını sürdüren öğrencilerin hocalarınca başka bir yere giderek oradan da istifade etmelerini salık vermeleri gibi, o dönemin Sivaslı öğrencileri de idadide geçirdikleri 7 yıl boyunca her biri ayrı bir cevher olan farklı hocalardan yararlanmışlardır. Bu durum hem öğrencinin hem de öğretenin fayda bulduğu ve onları gözeten bir idarenin, gerçekleşmesi noktasında imkân sağladığı bir sistemdi.

Tablo 18. Mekteb-i İdadi Personeli (1907)[228]

Memuriyet	***Esami***	***Rütbe***	***Tarihi***
Müdür	Ahmet Raşit Efendi		
Muavin-i Evvel	Hilmi Efendi		
Muavin-i Sani	Müctebi Efendi		
Muavin-i Salis	Galip Efendi		
Muallim	Rasih Efendi	Edirne Müderrisi	
Muallim	Hacı Ziya Efendi		
Muallim	Hacı Hilmi Efendi		
Muallim	Halil Efendi		
Muallim	Şükrü Efendi		
Muallim	Hüseyin Efendi		
Muallim	Necati Efendi		
Muallim	Fethullah Efendi		
Ziraat Muallimi	Şayip Efendi / **Sami Bey**[229]		
Muallim	Kirkor Efendi		
Mubassır	Sayid Efendi		
Mubassır	Mustafa Efendi		

27 Haziran 1907 tarihinde Yemen Maarif Müdüriyetine naklen ataması kararlaştırılan Ahmet Raşid için 20 Ocak 1908 tarihinde padişah iradesi çıkmıştır.[230] Ahmet Raşid'den sonra, 1908-1912 yılları arasında ne zaman göreve başlayıp, hangi tarihe kadar görevini ifa ettiği kesin olmamakla beraber Osman Galip, okulun

[228] *Sivas Vilayet Salnamesi, 1325,* s. 60.
[229] Ziraat muallimi Şaib Bey, 1907 tarihinde görevinden ayrılmış, yerine 15 Haziran 1907 tarihinde Sami Bey atanmıştır. Bkz. *BOA, MF.MKT.104/50*; s. 12-a; 12 Aralık 1907 (29 Teşrinisani 1323).
[230] *BOA, İ.MF.13/83*; 20 Ocak 1908 (7 Kanunusani 1323).

müdürlüğünü yapmış, geçirdiği bir soruşturma neticesinde görevinden azledilmiştir.[231] Ayrıca 1911-1912 ders yılında okulun öğretmen açığı Vilayet Meclisi tarafından dillendirilmiş, derslerin bir kısmına vekil öğretmenlerin girdiği ve bunun sakıncaları açıkça belirtilmiştir. Bu doğrultuda meclis, Maarif Nezaretine öğretmen tayin edilmesi hususunda talep iletmiştir.[232] Bunun yanında 1913 yılında mektebin edebiyat öğretmeni olan Rasim Bey'in fenni incelemelerde bulunmak için, İsviçre'ye gitmesini konu alan bir belge düzenlenmiştir.[233] Bunun dışında Sivas Mekteb-i İdadisi personeli hakkında başka bir vesikaya tesadüf edilememiştir.

3.2. Dersler ve Ders Programları

1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yayınlanmasıyla bir ortaöğretim kurumu olarak ortaya çıkan idadilerin ilk düzenli programı bu nizamnamede düzenlenmiştir.[234] Dönem dönem değişikliklere uğrayan ders programları, idadilerin taşrada yoğun bir şekilde açılmaya başlamasından sonra devrin genel siyaseti ve anlayışı içinde tekrar ele alınmış ve 1892 yılında Maarif Nazırı Ahmet Zühtü Paşa başkanlığında bir komisyon oluşturularak, 5 ve 7 yıllık idadi programlarında esaslı bir düzenleme yapılmıştır.[235] Bu düzenleme ile oluşturulan ders programı Sivas Mekteb-i İdadisinde uygulanan ilk program olmuş ve 1896 yılına kadar aşağıdaki tabloda verilen bu program uygulanmıştır.

[231] *BOA, DH.MTV.23/12*; s. 8-a; 27 Şubat 1912 (14 Şubat 1327).
[232] *Sivas Vilayet Meclisi Kararları 1911-1912,* (haz. Ömer Demirel), Sivas 2010, s. 17.
[233] *BOA, MF.İBT.444/72*; s. 4-a; 31 Temmuz 1913 (18 Temmuz 1329).
[234] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s. 139.
[235] Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, s. 130-131.

Tablo 19. 1896 Yılı Ders Programı[236]

Ders İsimleri	1.sene	2.sene	3.sene	4.sene	5.sene	6.sene	7.sene
	Haftada	Haftada	Haftada	Haftada	Haftada	Haftada	Haftada
Ulum-i Diniye	3	2	2	2	2	2	2
Arabi	3	3	3	3	3	---	---
Farisi	---	2	2	2	---	---	---
Türkçe	6	5	3	2	2	---	---
Fransızca	---	---	4	5	5	5	3
Hesap	2	2	3	3	---	---	---
Hendese	---	---	2	2	3	2	2
Cebir	---	---	---	---	---	2	1
Müsellesat	---	---	---	---	---	---	1
Kozmografya	---	---	---	---	---	---	2
Makine	---	---	---	---	---	---	2
Coğrafya	2	2	2	2	2	2	---
Tarih	---	2	3	2	2	2	2
Usul-ü Defteri	---	---	---	---	2	---	---
Malumat-ı Fenniye	---	---	---	---	3	---	---
Hikmet-i Tabiiye (Fizik) ve Kimya	---	---	---	---	---	3	2
Mevalid ve Hıfzısıhha	---	---	---	---	---	---	3
Kavanin	---	---	---	---	---	2	2
Edebiyat ve Ahlak	---	---	---	---	---	2	2
Hüsn-i Hat	1	1	1	1	1	---	---
Resim	1	1	1	1	1	1	1
Haftalık Toplam Saat	**18**	**20**	**25**	**25**	**25**	**25**	**25**

1896 yılından sonra fıkıh ve ahlak dersleri programa eklenmiştir.[237] 1898 yılına gelindiğinde ise idadi programlarında ders saatleri ve müfredat açısından değişiklikler olurken, "elsine" (lisanlar) dersi programa dördüncü seneden itibaren eklenmiştir. Lisan dersinin eklenmesindeki amaç, idadinin bulunduğu yerde yaşayan gayrimüslim öğrencilere ana dillerini öğretmek olmuştur. Bu nedenle okutturulacak dersler Rumca,

[236] *BOA, Y.EE.131/24*; s. 5-a; 28 Haziran 1896 (16 Haziran 1312). Bkz. Ek 10. Uygulanan bu 7 yıllık programın tümü vilayetlerdeki leyli idadilerine, ilk 5 yılı vilayetlerdeki nehari idadilerine, 1-3. Seneleri İstanbul ve tüm vilayetler rüştiyelerine mahsustur. Bkz. Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.213.
[237] Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, s.132.

Ermenice, Bulgarca'dır.[238] Bu değişikliğin Sivas Mekteb-i İdadisi programına yansıması vilayetin etnik yapısına uygun olarak Ermenice lisanının eklenmesi şeklinde olmuştur.[239]

1902 yılında, idadilerin öğretim sürelerine göre mevcut derslerin fazla ve öğrenciye ağır geldiği gerekçesiyle leyli idadiler 8, nehari idadiler 6 yıla çıkarılmıştır. Bu program doğrultusunda bazı idadilerde Ziraat ve Sanayi şubeleri açılmıştır.[240] Bunun üzerine Sivas Mekteb-i İdadisi'nde de eğitim 8 yıla çıkmıştır. Yeni programda Hıfz-ı sıhha, Akaid ve Edebiyat dersleri kaldırılmış, Usul-ü tahrir ve Servet dersleri eklenmiştir. Din derslerinin saatleri 26 saatten 24 saate düşürülmüş, Fransızca, Ermenice, Arabi ve Farisi dersleri birer saat artırılmıştır. Pozitif bilimlerden hesap iki, cebir bir, hendesenin de üç saat artırıldığı program[241] haftalık çizelgeye aşağıdaki gibi yansımıştır.

[238] Muzaffer Orhan, *Osmanlı Devleti'nde Vilayet Yatılı İdadileri,* (Basılmamış), Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2006, s.129.
[239]*BOA*, *MF.MKT.369/41*; s. 2-a; 27 Eylül 1897 (11 Eylül 1313).
[240] Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, s.132.
[241] *BOA, MF.MKT.662/47*; s. 26-a; 27 Eylül 1902 (14 Eylül 1318)

Tablo 20. 1902 Yılı Sivas Mekteb-i İdadisi Ders Programı[242]

Ders İsimleri	**1.sene**	**2.sene**	**3.sene**	**4.sene**	**5.sene**	**6.sene**	**7.sene**	**8.sene**
	Haftada	Haftada	Haftada	Haftada	Haftada	Haftada	Haftada	Haftada
Ulum-i Diniye ve Ahlakiye	3	3	3	3	3	3	3	3
Arabi	2	2	2	2	2	2	1	---
Farisi		2	2	2	2	---	---	---
Türkçe	6	5	3	3	---	---	---	---
Kitabet	---	---	---	---	2	2	1	1
Usul-ü Tahrir	---	---	---	---	---	---	1	2
Fransızca	---	---	3	3	3	3	4	4
Kavanin	---	---	---	---	---	---	1	1
İlm-i Servet	---	---	---	---	---	---	1	1
Hesap	2	2	2	3	2	---	---	---
Hendese	---	---	1	1	1	2	2	1
Cebir	---	---	---	---	---	2	2	---
Müsellesat	---	---	---	---	---	---	1	---
Kozmoğrafya	---	---	---	---	---	---	---	1
Mekanik	---	---	---	---	---	---	---	1
Fizik	---	---	---	---	---	---	2	2
Kimya	---	---	---	---	---	---	2	2
Mevalid	---	---	---	---	---	---	---	4
İlm-i Eşya	1	1	1	---	---	---	---	---
Malumat-i Ziraiye ve Sıhhiye	---	---	---	2	2	2	---	---
Coğrafya	2	2	2	2	2	3	1	---
Tarih-i İslam ve Osmani	---	2	2		2	2	1	1
Usul-ü Defter	---	---	---	---	---	1	1	---
Hüsn-i Hat	2	1	1	1	1	1	---	---
Resim	1	1	1	1	1	1	---	---
Ermenice	---	---	---	2	2	2	1	1
Haftalık Toplam Saat	19	21	23	25	25	26	25	25

[242] *BOA, MF.MKT.662/47*; s. 36-a; 26 Ocak 1903 (13 Kanunusani 1318). Bütün idadiler için 1902 yılında hazırlanan ders programı şablonu üzerine, arşiv belgesinden Sivas Mekteb-i İdadisi ders programı uyarlanmıştır. Özgün program için bkz. Orhan, *Osmanlı Devleti'nde Vilayet Yatılı İdadileri,* s.127.

Bunun yanında 1902 yılında dönemin eğitim politikasına uygun olarak Sivas Mekteb-i İdadisi'nde, Ziraat şubesi açılmış ve şubenin bir ve ikinci sınıflarında aşağıdaki tabloda gösterilen dersler okutulmuştur:

Tablo 21. 1902-1903 Yılı Mektebin Ziraat Şubesi 1 ve 2. Seneleri Dersleri

Birinci Sene[243]	**İkinci Sene**[244]	
Dersler	**Dersler**	**Haftada**
Mevalid-i Selase	Ziraat-i Usul-ü Defteri	1
Hendese-i Ziraiye	Fenn-i Ziraat	2
Ziraat-i Usul-ü Defteri	Nebatat-ı Ziraiye	2
Ameliyat-ı Ziraiye	Ameliyat-ı Ziraiye	3
Hikmet ve Kimyanın Ziraate Tatbiki ve İlm-i Ahval-i Cevv	Hikmet ve Kimyanın Ziraate Tatbiki ve İlm-i Usul-i Cevv	4
Coğrafya-ı Ziraiye	**Haftada Toplam Saat**	12

1904 senesinde Sivas Meketeb-i İdadisinde Ziraat şubesi kaldırılmış, idadi kitaplarına Ziraat, Ticaret ve Sanatla ilgili konular eklenmiş, ayrıca ziraat dersinin olduğu 1902 yılı programına geri dönülmüştür. 1906 yılında ise ülke genelinde olduğu gibi okulda tekrar eski programına uygulamaya koyulmuş ve öğrenim süresi yine 7 yıl olmuştur.[245]

1908'den sonra orta öğretim alanında görülen yenilik ve değişim rüzgârı idadileri, sultaniye dönüştürmeye başlamıştır.[246] Bu değişim ve dönüşüm rüzgârı 1913 yılında Sivas Mekteb-i İdadisi'ni, Sivas Mekteb-i Sultanisi'ne dönüştürmüş eğitim süresini 12 yıla çıkarmıştır.[247] Aşağıdaki tabloda vermiş olduğumuz Sivas Mekteb-i Sultanisi'nin 12 yıllık programında ibtidai sınıfları 5 sene, tali sınıfları 7 sene olarak teşkil edilmiştir. Tali sınıfların birinci devresi 4 sene ve son kısmı olan ikinci devresi de

[243] *BOA, MF.MKT.754/16,* s. 4-a; 16 Kasım 1903 (3 Teşrinisani 1319).
[244] *BOA, MF.MKT.754/16*; s. 3-a; 26 Aralık 1903 (13 Kanunuevvel 1319).
[245] Mehmet Ali Yılmaz, *Maarif Salnamelerine Göre Osmanlı devleti Eğitim Sisteminde İdadiler (1898-1903)*, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Kahramanmaraş 2015, s. 61.
[246] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 248.
[247] Mert, "Sivas İdadisi ve Sultanisi'nden Sivas Lisesi'ne", *Sultanşehir Kültür Sanat Dergisi"*, s. 47.

3 sene olarak düzenlenmiştir. Okulun son kısmı olan devre-i sani "Fen ve Edebiyat" olmak üzere iki şubeye ayrılmıştır[248] Bu programlar imparatorluktaki bütün sultanilerde uygulanmıştır.

Tablo 22. Mekatib-i Sultani Sınıf-ı İbtidai Ders Programı

Ders İsimleri	**1.sene**	**2.sene**	**3.sene**	**4.sene**	**5.sene**
	Haftalık	Haftalık	Haftalık	Haftalık	Haftalık
Kur'an-ı Kerim ve Malumat-ı Diniye	4	4	4	4	4
Lisan-ı Osmani	12	12	10	10	10
Hat	---	1	1	1	1
Hesap	5	3	3	3	3
Hendese	---	---	1	1	1
Coğrafya	1	1	1	2	2
Tarih	---	1	2	2	2
Dürüs-i Eşya ve Malumat-ı Tabiiye ve Sıhhiye	3	3	3	2	2
Malumat-ı Ahlakiye ve Medeniyye	1	1	1	1	1
Elişi ve Resim	3	3	3	3	3
Gına (Müzik)	1	1	1	1	1
Terbiye-i Bedeniye	3	3	3	3	3
Haftada Toplam Saat	33	33	33	33	33

[248] Kaplan, *Bursa Mekteb-i İdadi-i Mülkisi (Kuruluşu-Gelişimi ve Sosyo Kültürel Hizmetleri)*, s. 55.

Tablo 23. Mekatib-i Sultani Sınıf-ı Taliye Devre-i Evveli Ders Programı

Ders İsimleri	**1.sene**	**2.sene**	**3.sene**	**4.sene**
	Haftalık	**Haftalık**	**Haftalık**	**Haftalık**
Ulum-i Diniye	1	1	2	2
Lisan-ı Osmani	5	5	4	4
Tarih	2	2	2	2
Coğrafya	1	1	1	1
Malumat-ı Tabiiye ve Sıhhiye	2	2	---	1
Hikmet-i Tabiiye	---	---	2	2
Kimya	---	---	1	1
Hesap ve Cebir	2	2	2	2
Usul-ü Defteri	---	---	---	1
Hendese	2	2	2	2
Resim ve Resim Hattı	2	2	2	2
Arabi	5	5	4	3
Farisi	---	---	1	1
Lisan-ı Ecnebi	5	5	4	4
Terbiye-i Bedeniye	2	2	2	2
Gına (Müzik)	1	1	1	---
Haftada Toplam Saat	30	30	30	30

Tablo 24. Sultanî Mektebinin Taliye Sınıfı 2. Devre Ders Programı[249]

Ders İsimleri	**10. Sınıf**		**11. Sınıf**		**12. Sınıf**	
	Fen	Edebiyat	Fen	Edebiyat	Fen	Edebiyat
Ulum-i Diniye	2	2	2	2	1	1
Lisan-i Osmani	4	4	3	3	3	5
Tarih	2	2	2	2	2	2
Coğrafya	1	1	1	1	1	1
Hayvanat	---	---	1	1	---	---
Nebatat	---	---	---	---	1	1
İlm-i Arz	---	---	---	---	1	1
Hıfz-ı Sıhha	---	---	---	---	1	1
Hikmet-i Tabiiye	2	2	2	2	2	---
Kimya	2	2	2	2	2	---
Cebir ve Hesab-ı Nazari	3	2	2	1	2	---
Müsellesat-ı Müsteviye	---	---	2	1	---	---
Kozmografya	---	---	---	---	2	2
Hendese	3	1	2	---	---	---
Mihanik	---	---	---	---	2	---
Mantık ve Felsefe	---	---	1	1	1	2
Resim ve Resim Hattı	2	1	1	1	1	1
Arabi	---	4	---	4	---	4
Farisi	---	1	---	1	---	2
Lisan-ı Ecnebi	5	5	5	5	4	4
Terbiye-i Bedeniye	2	2	2	2	2	2
Tatbikat-ı Fenniye	2	1	2	1	2	1
Haftada Toplam Saat	30	30	30	30	30	30

[249] Tablo 20, 21, 22 için bkz. Halil Aytekin, *İttihat Terakki Dönemi Eğitim Yönetimi,* Ankara 1991, s. 127-129.

3.3. Ders Saatleri ve Tatiller

Sivas Mekteb-i İdadisi leyli (yatılı) ve nehari (gündüzlü) olarak açıldığı için 1898-1899 ders yılına kadar aşağıdaki gösterilecek olan iki adet ders saatleri çizelgesi uygulanmıştır. Mektebin leyli öğrencileri için uygulanan program ve ders saatleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 25. Sivas Mekteb-i İdadisi Leyli Öğrencilerinin Günlük Programı[250]

Öğrenci mevsime göre zilden beş veya altı saat önce yataktan kaldırılır. Yarım saat içinde giyinip yıkandıktan sonra mütalaa-haneye indirilir.		
Saat	***Dakika***	**Program**
2	---	Müzakere (Giyinme ve yıkanma bu zamana dâhildir. Kısa günlerde bir buçuk saattir.)
---	30	Teneffüs ve süt verilir (Nehari öğrencilerin yoklaması alınır)
1	---	Birinci ders
---	30	Teneffüs
1	---	İkinci ders
1	30	Namaz, yemek ve teneffüs
1	---	Üçüncü ders
---	30	Teneffüs
1	---	Dördüncü ders
---	30	Namaz ve teneffüs (Nehari öğrenciler evlerine gönderilir)
1	30	Müzakere
1	15	Namaz, yemek ve teneffüs
2	---	Gece müzakeresi (Uzun gecelerde üç saattir) Namaz kılınır ve yatılır

Mektebin nehari öğrencileri için uygulanan program ve ders saatleri ise yukarıda belirtildiği üzere bugüne benzer bir biçimde diğerinden farklı olmuştur. O nedenle de çizelgesi aşağıdaki gibi bir başka tabloda aktarılmıştır.

[250] Yılmaz, *Maarif Salnamelerine Göre Osmanlı Devleti Eğitim Sisteminde İdadiler (1898-1903)*, s. 92

Tablo 26. İdadinin Nehari Öğrencilerinin Günlük Programı

Saat	***Dakika***	**Program**
1	30	Sabah müzakeresi ve yoklama
---	15	Teneffüs
1	---	Birinci ders
---	15	Teneffüs
1	---	İkinci ders
1	30	Namaz
1	---	Üçüncü ders
---	30	Teneffüs
1	---	Dördüncü ders

1898-1899 ders yılından sonra Sivas Mekteb-i İdadisinde yatılı öğrenci olmadığı[251] için öğrencilerin tamamına en son verilen program uygulanmıştır. Sivas Mekteb-i İdadisi yatılı öğrencisi olmamasına karşın, kuruluşunun doğasına uygun olarak yönetim tarzı ve eğitim seviyesi yatılı mektep gibi devam etmiştir.[252] Bu vaziyet özellikle idadisi olmayan Sivas'a bağlı sancak ve kazalardaki öğrencilerin idadi eğitimi almalarını engellemiştir. Mektebin tekrar leyli öğrenci kabul etmesi için girişimde bulunulmuş olmasına rağmen 1909 yılına kadar yatılı talebesinden mahrum kalmış olan okul, o yıl da bütçe sıkıntısı nedeniyle yatılı öğrencilerine kavuşamamıştır.[253] Mektebin 1913 senesinde sultani olduktan sonra birleşik olan günlük program şu şekildedir;

[251] *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1317,* s. 1247.
[252] *Sivas Vilayet Salnamesi, 1321,* s.186.
[253] *BOA, MF.MKT.1112/32*; s. 2b; 8 Mart 1909 (23 Şubat 1324).

Tablo 27. Sivas Mekteb-i İdadisi Günlük Programı[254]

08.15-09.15	Birinci ders
09.15-09.30	Teneffüs
09.30-10.30	İkinci ders
10.30-10.40	Teneffüs
10.40-11.40	Üçüncü ders
11.40-13.15	Yemek, teneffüs, namaz
13.15-14.15	Dördüncü ders
14.15-14.30	Teneffüs
14.30-15.30	Beşinci ders
15.30-16.00	Teneffüs, kahvaltı, namaz (nehari talebe için tatil)
16.00-20.00	Mütalaa
20.00-20.40	Yemek, namaz
20.40	Yatakhaneye çıkış ve yatma
05.30-06.15	Uykudan uyanma
06.15-07.30	Mütalaa
07.30-08.00	Kahvaltı ve teneffüs
08.00-08.15	Yoklama

İdadi mekteplerinin çalışma süreleri ve tatil düzenleri 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 25. maddesi doğrultusunda düzenlenmiştir. Bu maddeye göre diğer idadiler gibi Sivas Mekteb-i İdadisi'nde de dersler Haziran ortası-Temmuz başında bitirilmiş, bir haftalık hazırlık döneminin ardından da sınavlar başlatılmıştır.[255] Sınavlardan sonra mektep 1 Ağustos'ta genel tatile girmiş ve 23 Ağustos'ta tekrar açılmıştır. Bunun yanında mektep Ramazan'ın 3. haftası sonundan Şevval'in ilk haftası sonuna kadar on beş gün, Kurban bayramlarında birer hafta olmak üzere Kandil günleri ve her cuma günü tatil edilmiştir. Ayrıca idadi, Padişahın doğum ve tahta çıkış

[254] Halil Aytekin, *İttihat Terakki Dönemi Eğitim Yönetimi,* Ankara 1991, s. 121-123.
[255] *BOA, Y.EE.131/24*; s. 2-a; 24 Haziran 1896 (12 Haziran 1312).

günlerinde de tatil edilmiştir.[256] Mektepte okuyan gayrimüslim öğrencilere kendi dinî bayramlarında beş gün izin verilmiştir. Yine bu öğrencilerden Hristiyan olanlar Pazar, Musevi olanlar cumartesi günleri derse yetişmeleri şartıyla sabahları ibadethanelerine gitmeleri için izinli sayılmışlardır.[257] Bu durum aslında Osmanlı hoşgörüsünün eğitim sistemine en güzel yansımalarından birisi olmuştur.

[256] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi,* s.216.
[257] Kaplan, *Bursa Mekteb-i İdadi-i Mülkisi (Kuruluşu-Gelişimi ve Sosyo Kültürel Hizmetleri)*, s. 78.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SİVAS MEKTEB-İ İDADİSİ'NDE ÖĞRENCİ İŞLERİ VE ÖĞRENCİLER

4.1. Öğrenci Kabul ve Kayıt Şartları

Yedi senelik Sivas İdadisinin ilk üç senesi rüştiyeyi kapsadığı için, idadi sınıflarının başladığı 4. seneye rüştiye mezunları kaydedilmiştir. İbtidai mezunları idadinin 1. sınıfına, beş yıllık idadi mezunları, yedi yıllık mektebin 6. sınıfına kaydedilmiştir. Mektebe girmek isteyen öğrencilerden sağlık raporu, aşı kâğıdı, nüfus cüzdanı, mezun oldukları okulun diploması gibi evraklar istenmiştir. İdadinin birinci sınıfına 11 yaşından küçük, 15 yaşından büyük öğrenciler kabul edilmemiş, üst sınıflara kayıtlar bu yaş aralığı baz alınarak sınıf derecesine göre artırılarak yapılmıştır.[258] İdadinin sultaniye dönüştüğü 1913 yılında yukarıda programını verdiğimiz üzere eğitim süresi 12 yıla çıkınca, Sivas mekteb-i sultanisinin ibtidai bölümü 5 sene, tali sınıfları 7 sene olarak teşkil edilmiştir. Tali sınıfların birinci devresi 4 sene ve son kısmı olan ikinci devresi de 3 sene olarak düzenlenmiştir. Okulun son kısmı olan devre-i sani "fen ve edebiyat" olmak üzere iki şubeye ayrılmıştır. Dolayısıyla öğrenci kayıt ve kabul şartları da ona göre değişmiştir. Sultaninin tali 1. sınıfına rüştiyeden mezun olanlar, beş yıllık idadi mezunları tali sınıfların birinci devre 4. sınıfına kaydedilmiştir.[259] Sultaninin ibtidai kısmının birinci sınıfına 7-8, tali sınıfların birinci devresinin ilk sınıfına 12-13-14, ikinci devresinin ilk sınıfına 16-17-18 yaşlarındaki öğrenciler kabul edilmiştir.[260]

Sivas Mektebi İdadisi okula kaydolan leyli (yatılı) öğrencilerden 12 lira gibi cüzi bir okul ücreti tahsil etmiştir.[261] Bunun yanında nehari öğrencilerden öğle yemeğini okulda yemek isteyenlerden 50 kuruş alınmıştır. Leyli öğrencilerden alınacak ücret üç

[258] Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, s.126-127.
[259] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s.104.
[260] Kaplan, *Bursa Mekteb-i İdadi-i Mülkisi (Kuruluşu-Gelişimi ve Sosyo Kültürel Hizmetleri)*, s. 62.
[261] *BOA, MF.MKT.185/127*; s. 1-a; 4 Kasım 1893 (26 Teşrinievvel 1309).

eşit taksite bölünerek ilk taksit ders yılı başlangıcında, diğer iki taksit üçer ay arayla alınmıştır.[262] Zamanın şartlarına göre değişiklik gösteren bu ücretler mektebin sultani olduğu dönemde leyli öğrenciler için 15-20 lira arası, nehari öğrenciler için 2 lira olmuştur.[263] Bu ücretleri ödeyemeyecek durumda olan talebeler bunu belgelendirdiği taktirde okulda parasız tahsil görmüşlerdir. İdadiye ücretsiz kaydedilecek öğrencinin fakir, kimsesiz ve terbiyeli olma şartları aranmış, fakir ve kimsesiz olanlardan bunu yerel mercilerden alacakları ilmühaberlerle belgelendirmeleri istenmiştir.[264] Nehari ve leyli ücretli talebelerden sosyal ve ekonomik durumlarında herhangi bir değişiklik olanlar ücretsiz olarak okula devam ettirilmiştir.[265] Sivas'taki Müslim ve gayrimüslim öğrencilere kendi kapasitesi dahilinde hizmet eden mektebe kaydolan ücretsiz talebe sayısı okul kontenjanının üçte birini geçmemiştir.[266] Bu kontenjan merkez ve kazalara maarif vergisine katılım oranları nispetinde taksim edilmiş, başka vilayetlerden Sivas'a gelip buradaki okullardan mezun olan öğrenciler de bu kontenjandan yararlandırılmıştır.[267] Belirlenen kontenjandan fazla talep olduğunda ise başvuran öğrencilere uygulanan sınavdan başarılı olanlar mektebe kaydedilmiştir.[268]

4.2. Öğrencilere Verilen Ödül ve Cezalar

Mektepte başarılı ve terbiyeli talebelere 'aferin, tahsin ve imtiyaz' olmak üzere üç çeşit takdir belgesi verilmiştir. Bu belgelerden aferin; çalışkan ve terbiyeli talebelere, tahsin; dört aferin değerinde olan ödül, imtihan-ı hususilerde birinci olan öğrencilere verilmiştir. İmtiyaz; sekiz aferin veya iki tahsin belgesi alan talebelere verilmiştir. Beş

[262] Orhan, *Osmanlı Devleti'nde Vilayet Yatılı İdadileri,* s. 81.
[263] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s. 105.
[264] Hacı Salman, *İdadi Mekteplerinin Tarihsel Gelişimi*, (Basılmamış), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, s. 29.
[265] Sivas Mekteb-i İdadisinin leyli ücretli 4. sınıf öğrencisi İbrahim Ethem efendinin babasının vefat etmesi üzerine okul ücretini ödeyemeyecek duruma düşmesi nedeniyle, kendisi okula ücretsiz devam ettirilmiştir. Bkz. *BOA, MF.MKT.189/13*; 7 Aralık 1893 (25 Teşrinisani 1309).
[266] Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, s. 127.
[267] *BOA, MF.MKT.183/107*; 7 Ekim 1893 (25 Eylül 1309).
[268] Orhan, *Osmanlı Devleti'nde Vilayet Yatılı İdadileri,* s. 84.

imtiyaz belgesine sahip olan talebeye belgelerini mektebe iade etmesi durumunda bir kitap hediye edilmiştir.[269]

Okul içerisinde başarısız ve olumsuz davranışları olan öğrencilere okul müdürünün tenbih ve tekdirinden (azarlamasından) başka altı çeşit ceza verilmiştir. Bunlar derecesine göre; birinci (nişane-i tevbih), ikinci (tevkif), üçüncü (izinsizlik), dördüncü (tekdir-i aleni), beşinci (ihrac-ı muvakkat), altıncı (ihrac-ı kat'i) cezalarıdır.[270]

Bunlardan nişane-i tevbih cezası alan öğrencilerin yoklama defterinde isminin karşısına işaret konmuştur. Tevkif cezasında öğrenci teneffüse çıkarılmamış ve bir saat yazı yazdırılmıştır. İzinsizlik cezasında leyli öğrenci hafta sonu evine gönderilmemiş, gündüzlü öğrenci ise gün boyunca her teneffüs ayakta bekletilmiştir. Tekdir-i aleni cezasında öğrencilere, öğretmen ve diğer öğrenciler huzurunda alenen suçları okunmuştur. İhrac-ı muvakkat cezasında öğrenci bir hafta okuldan uzaklaştırılmış, ihracı kati cezasında ise öğrenci okuldan tamamen atılmıştır.[271]

Bunlardan nişane-i tevbih ve tevfik cezaları devamsızlık yapan, mektep içinde tutum ve davranışlarında olumsuzluk görülen öğrencilere verilmiştir. Üç defa nişane-i tevbih cezası alan öğrencilerin cezası tevkif cezasına dönüşmüştür. Tevkif cezasını alan öğrencilerin olumsuz tutum ve davranışları devam ederse cezaları izinsizliğe dönüşmüştür. Dört defa izinsizlik cezası alan, müdüre ve öğretmenlere itaat etmeyen, arkadaşlarıyla kavga eden, okuldan kaçan, yaralayıcı alet taşıyan okul evrakına müdahale eden öğrencilere ise tekdir-i aleni cezası verilmiştir. İki defa tekdir-i aleni cezası alan öğrencilere ihraç-ı muvakkat cezası verilmiştir. İki sene üst sınıfı geçemeyen, bir sene içinde iki defa ihraç-ı muvakkat cezası alan, mektebin düzenini bozan, müdür ve öğretmenlerine itaat etmeyen ve diğer öğrencileri buna teşvik eden, amir ve öğretmenlerine fiili saldırıda bulunan, mektepte ve dışarıda namus ve edep gibi hususlarda kötü davranan, adam öldürmeye teşebbüs eden öğrencilere de ihrac-ı kat'i cezası verilmiştir.[272]

---

[269] *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1318,* s.469-472
[270] *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1318,* s.469-472
[271] *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1318,* s.469-472
[272] *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1318,* s.469-472.

İhraç cezaları hariç öğrenciler aldıkları cezalardan, varsa ödül belgelerini iade ederek kurtulabilmişlerdir. Mesela tevfik cezası alan bir öğrenci bir aferin belgesini, izinsizlik cezası alan bir öğrenci ise bir imtiyaz belgesini veya iki tahsin belgesini ya da sekiz aferin belgesini mektebe iade ederek kurtulabilmiştir.[273] Öğrencilere verilen bu ödüller ve cezalar, "ceza ve mükafat defterine"[274] kaydedilmiş, talebe cezadan kurtulsa dahi bu kayıtlar defterden silinmemiştir.[275]

4.3. Öğrenci Sayıları

Tablo 28. 1894-1899 (1310-1315) Yıllarına Ait Sivas Mekteb-i İdadis Öğrenci Sayıları

1894-1895 (1310-1311) Eğitim Yılı[276]

Leyli (Yatılı)				Nehari (Gündüzlü)	Toplam
Ücretli		Ücretsiz			
Müslim	G. Müslim	Müslim	G. Müslim		
29	---	18	---	115	162

1895-1896 (1311-1312) Eğitim Yılı[277]

Leyli (Yatılı)				**Nehari (Gündüzlü)**	**Toplam**
Ücretli		**Ücretsiz**			
Müslim	**G. Müslim**	**Müslim**	**G. Müslim**		
21	**---**	**18**	**---**	**49**	**88**

1897-1898 (1313-1314) Eğitim Yılı[278]

Leyli (Yatılı)				**Nehari (Gündüzlü)**		**Toplam**
Ücretli		Ücretsiz				
Müslim	G. Müslim	Müslim	G. Müslim	Müslim	G. Müslim	**114**
6	---	6	---	84	18	

[273] Kaplan, *Bursa Mekteb-i İdadi-i Mülkisi*, s. 69.
[274] *BOA, MF.MKT.1056/43*; 18 Mayıs 1908 (5 Mayıs 1324)
[275] Yılmaz, *Maarif Salnamelerine Göre Osmanlı Devleti Eğitim Sisteminde İdadiler (1898-1903)*, s. 86.
[276] Orhan, *Osmanlı Devleti'nde Vilayet Yatılı İdadileri*, s. 104.
[277] Orhan, *Osmanlı Devleti'nde Vilayet Yatılı İdadileri,* s. 105.
[278] *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316,* s.1093.

1898-1899 (1314-1315) Eğitim Yılı[279]

Nehari (Gündüzlü)		
Müslim	Gayrimüslim	Toplam
76	**15**	**91**

1897-1898 Eğitim-öğretim yılına kadar Sivas Mekteb-i İdadisi öğrenci mevcudunda görülmeyen gayrimüslim talebe, bu eğitim yılından itibaren mektebe rağbet etmeye başlamıştır. Bu aynı zamanda mektebe genel bir rağbetin olduğunun da kanıtı niteliğindedir.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde vilayet merkezlerinde açılması öngörülen vilayet sultanileri uzun yıllar açılamamış fakat sultanilerden beklenen hizmeti yedi yıllık ve yatılı idadiler görmüştür.[280] Vilayetlerde bu hizmeti sunan idadiler yavaş yavaş sistem olarak da sultani olma yolunda ilerlemişlerdir. Bu sistemsel dönüşümün ilk basamağı olarak 1898-1899 eğitim yılında Sivas Mekteb-i İdadisi'ne bir ibtidai kısmı ilave edilmiştir.[281] İbtidai kısmının ilavesi neticesinde okuldaki öğrenci sayılarında yüksek artışlar görülmüştür. Bu dönemde Mekteb-i İdadinin ibtidai kısmında 305, idadi kısmında 91 öğrenci eğitim görmüştür.[282] Dolayısıyla toplam öğrenci sayısı 396 olan Mekteb-i İdadinin yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere salnameye yalnız idadi kısmının mevcudu kaydedilmemiştir.

[279] *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1317,* s.1247.
[280] Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, s. 144.
[281] *BOA, MF.MKT.474/54*; s. 1-a; 11 Ekim 1899 (29 Eylül 1315).
[282] *BOA, MF.MKT.444/21*; s. 20a; 18 Nisan 1899 (6 Nisan 1315).

Tablo 29. 1899-1900 (1315-1316)283 ve 1900-1901 (1316-1317) Eğitim Yılı284 Öğrenci Sayıları

Nehari (Gündüzlü) – 1899-1900 (1315-1316)		
Müslim	Gayrimüslim	Toplam
295	20	**315**[285]

Nehari (Gündüzlü) – 1900-1901 (1316-1317)		
Müslim	Gayrimüslim	Toplam
295	20	**315**[286]

Öğrencilere tabi olarak sınıf atlamaları ve mezuniyetleri esnasında diplomalar veriliyordu. 1900-1901 eğitim yılı sonunda mezun olacak öğrencilere verilmek üzere Sivas Maarif Müdürlüğü tarafından, Maarif Nezareti'nden 20 adet beşinci, 10 adet yedince sene idadi diploması talep edilmişti.[287] Bu durum, yani o kimselere diploma veriliyor olması ise elbette bu kadar sayıda öğrencinin başarılı olduğu anlamına da geliyordu.

[283] *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1318,* s. 1393.
[284] *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1319,* s. 659.
[285] Salnamede katip hatasından dolayı toplam öğrenci sayısı 389 olarak yazılmıştır.
[286] Salnamede katip hatasından dolayı toplam öğrenci sayısı 296 olarak yazılmıştır.
[287] *BOA, MF.MKT.555/40*; s. 1a; 13 Mart 1901 (28 Şubat 1316).

Tablo 30. 1902-1903 (1318-1319) [288] / 1912-1913 (1328-1329) [289] Eğitim Yılı Öğrenci Sayıları

Nehari (Gündüzlü) – 1902-1903 (1318-1319)		
Müslim	Gayrimüslim	Toplam
421	20	441

1912-1913 (1328-1329) Eğitim Yılı					
Nehari (Gündüzlü)		**Leyli (Yatılı)**		**Genel Toplam: 386**	
Müslim	Gayrimüslim	Müslim	Gayrimüslim	**Müslim**	**Gayrimüslim**
315	10	60	1	**375**	**11**

1911-1912 ders yılında okulda 50 yatılı öğrenci eğitim görürken bunların yarısı ücretli, yarısı ücretsiz olarak kaydedilmiştir.[290]

1912-1913 ders yılında Sivas Mekteb-i İdadisine toplam 83 yeni talebe kaydedilmiştir. Bunlardan 67'si müslim, 1'i gayrimüslim olmak üzere 68 talebe nehari (gündüzlü), tamamı müslim olan 15 talebe de leyli (yatılı) olarak kayıtlara girmiştir. Bu dönem 41 müslim talebenin terk ettiği Mekteb-i İdadiden 12'si nehari, 9'u leyli olmak üzere 21 müslim talebeye diploma verilmiştir.[291]

1913-1914 ders yılında okulun toplam öğrenci sayısının 350 olup bunlardan 86'sı ise leyli (yatılı) olarak kaydedilmişti.[292] 1919 yılında ise Sivas Mekteb-i Sultanisine, tamamı nehari (gündüzlü) 140 öğrenci kayıt yaptırmış, bunlardan 70 tanesi okula devam etmiştir.[293]

[288] *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1321,* s. 544.
[289] Orhan, *Osmanlı Devleti'nde Vilayet Yatılı İdadileri,* s. 43
[290] *Sivas Vilayet Meclisi Kararları 1911-1912,* (haz. Ömer Demirel), Sivas 2010, s. 28.
[291] Orhan, *Osmanlı Devleti'nde Vilayet Yatılı İdadileri,* s. 44
[292] Mert, "Kongre Günlerinde Sivas Sultanisi" *Sultanşehir Kültür Sanat Dergisi*, 7/17, Eylül 2013, s. 40.
[293] *BOA, DH. İUM.7-4/1-30,* 1 Kasım 1919 (1 Teşrinisani 1335).

4.4. Sınavlar ve Mezuniyet

4.4.1. Sınavlar Notlar ve Sınıf Geçme

Mektepte diğer idadilerde olduğu gibi okula giriş sınavı dışında, imtihan-ı hususi (yazılı ara sınav) ve imtihan-ı umumi (sözlü genel sınav) olmak üzere iki sınav icra edilmiştir. Bu sınav türlerinden imtihan-ı hususi üçer aylık dönemlerde, yılda iki defa olmak üzere dersin muallimi tarafından yapılmıştır. İmtihan-ı umumi ise her öğretim yılı sonunda derslerin bitmesine müteakip bir haftalık sınav hazırlık döneminden sonra, Mekteb-i İdadi yönetimi tarafından belirlenen mümeyyizler[294] vasıtasıyla sözlü olarak yapılmıştır.[295] Mektepte 1896 öğretim yılı ders bitiminden sonra yapılan imtihan-ı umumiye aşağıdaki tabloda görüleceği üzeri 22 Haziran'da başlamış, 25 Temmuz'da bitirilmiştir.

[294] *BOA, MF.MKT.624/35*; s. 1-a; 29 Mart 1902 (16 Mart 1318).
[295] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 216.

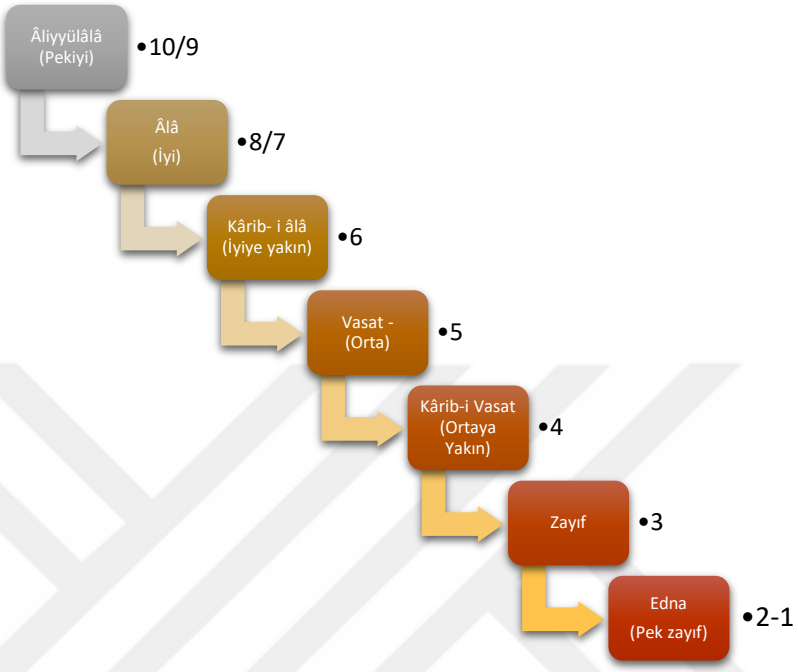
Tablo 31. Sivas Mekteb-i İdadisi 1896 Yılı Sınav Takvimi[296]

Sınav Tarihi Miladi/Rumi	Gün	1. sene	2. sene	3. sene	4. sene	5. sene	6. sene
22 Haziran 1896/ 10 Haziran 1312	Pazartesi	Ulum-i Diniye	---	Türkçe	Ulum-i Diniye	Usul-i Defteri	Kavanin
25 Haziran / 13 Haziran)	Perşembe	Hat	Türkçe	Hesap	Hesap	Ulum-i Diniye	Kimya
28 Haziran / 16 Haziran	Pazar	Türkçe	Resim	Ulum-i Diniye	Arabi	Coğrafya	Cebir
1 Temmuz / 19 Haziran	Çarşamba	Hesap	Hesap	Fransızca	Fransızca	Fransızca	Ulum-i Diniye
4 Temmuz / 22 Haziran	Cumartesi	Arabi	Ulum-i Diniye	Coğrafya	Coğrafya	İnşa	Fransızca
8 Temmuz / 26 Haziran	Çarşamba	Resim	Coğrafya	Farisi	Farisi	Arabi	Resim
12 Temmuz / 30 Haziran	Pazar	Coğrafya	Arabi	Hat	Hat	Resim	Tarih
16 Temmuz / 4 Temmuz	Perşembe	---	Farisi	Tarih	Tarih	Malumat	Coğrafya
20 Temmuz / 8 Temmuz	Pazartesi	---	Hat	Hendese	Hendese	Tarih	Hikmet
22 Temmuz / 10 Temmuz	Çarşamba	---	Tarih	Resim	Resim	Hat	Hendese
25 Temmuz / 13 Temmuz	Cumartesi	---	---	Arabi	İnşa	Hendese	Edebiyat

Bu sınavlarda öğrenciler 10 puan üzerinden değerlendirilmiş, aldıkları notlar değiştirilmemek üzere cetvele işlenmiştir. Cetvele işlenen notların derecelendirilmesi şu şekilde olmuştur:

[296] Sivas Mekteb-i İdadisi 3. sınıfının teşkil edilmesiyle 1892 yılında açıldığından henüz 1896 senesinde 7. sınıf yoktur. *BOA, Y.EE.131/24*; s. 1a; 21 Haziran 1896 (9 Haziran 1312). Bkz. Ek 11.

Grafik-1: Notlar

Bu notlardan imtihan-ı umumi'de her dersten 4 alan ve aynı zamanda not ortalaması 5 olan öğrenci sınıf geçirilmiş, bu şartları yerine getiremeyenlerse sınıfta kalmışlardır. Bunun yanında ortalama notu 5 veya daha yüksek, fakat iki dersten notu 4'ten aşağı olanlar, yıl sonu sınavlarından hemen sonra o iki dersten tekrar imtihan edilmiş, bu derslerden herhangi birinde öğrenci başarısız olmuşsa sınıfta bırakılmıştır. Mektebi bitirme derecesinde olan öğrencilerden ise imtihan-ı umumiden 4 ve üzeri alıp not ortalaması en az 6 olanlara diplomaları verilmiştir.[297]

Mekteb-i İdadi sultani olunca ise, imtihan-ı umumiden (sözlü sınav) her dersten en az 3 alan ve hem de dönem içinde yapılan iki imtihan-ı hususi (yazılı sınav) ve imtihan-ı umumi ortalamaları 5 ve üzeri olan öğrenciler sınıf geçirilmiştir. Sözlü sınavda bir dersten 3'ten düşük alanlardan diğer ders notlarının ortalaması altı buçuk ve üzeri olan öğrenciler ikmal (tamamlama) sınavlarına dahil edilmiştir. Bir sınıfta iki sene üst üste kalan öğrenciler ise okuldan uzaklaştırılmıştır.[298]

[297] Akyüz, s. 216.
[298] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s. 113.

4.4.2. Mezuniyet ve Mezun Öğrenciler

Sivas Mekteb-i İdadisinin yedi yıllık bir okul olduğuna, bu yedi senenin ilk 3 sınıfının rüştiye, son 4 sınıfının asıl idadi kısmı olduğuna daha önce değinilmişti. Dolayısıyla okulun üçüncü senesini bitirerek, okula devam etmeyip mezun olan öğrencilere rüştiye diploması verilmiştir. Eğitimlerine devam edip okulun beşinci, asıl idadi kısmının ikinci senesinden mezun olan öğrencilere yalnız iki yıllık idadi öğrenimi kaydedilerek diploma verilmiştir. Okulun yedi senesini başarı ile tamamlayıp mezun olan öğrencilere ise tam idadi diploması verilmiştir.[299] Okulun rüştiye kısmından ve iki yıllık idadi kısmından mezun olan öğrencilerin sayısı pek doğaldır ki yedi yıllık kısmından mezun olanlardan daha fazla olmuştur. Bu öğrencilerin de öğrenimleri oldukça yüksek görüldüğü için çoğu devlet ve memleket hizmetlerinde vazife almıştır.[300]

Hicri 1321 (1903), 1325 (1907) tarihli Sivas Vilayet Salnamelerinde Sivas Mekteb-i İdadisinde 7 yıllık eğitimlerini başarıyla tamamlayıp diploma alan öğrenciler, eğitimlerine devam ettikleri yüksekokul ve bulundukları memuriyetleriyle beraber verilmiştir. Bahsi geçen öğrencilerin listesi, 1321 tarihli Sivas Vilayet Salnamesine 1896-1897 (1312-1313) ile 1900-1901 (1316-1317) ders yılları arasında mektebin ilk mezunlarından başlanarak beş ders yılı boyunca yazılmıştır.[301] 1325 (1907) tarihli Sivas Vilayet Salnamesinde ise, 1896-1897 (1312-1313) ders yılından başlanarak mektebin ilk mezunlarından itibaren 1905-1906 (1321-1322) ders yılına kadar on ders yılı boyunca diploma alan öğrencilerin listesi mevcuttur. Dolayasıyla Sivas Mekteb-i İdadisinden diploma alan öğrencilerin listesinin bulunduğu 1325 tarihli vilayet salnamesi, 1321 tarihli salnameyi kapsadığı için, iki salname karşılaştırılarak aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere 1325 tarihli Sivas Vilayet Salnamesi'nde mevcut olan liste kullanılmıştır.

[299] Öztürk, "İdadi", s. 465.
[300] *Sivas Vilayet Salnamesi, 1321,* s. 186.
[301] *Sivas Vilayet Salnamesi, 1321,* s. 188-190.

Tablo 32. 1896-1897 (1312-1313) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri[302]

Okul Numarası	***İsmi***	***Eğitim Gördüğü Yüksek Okul***	***Bulunduğu Memuriyet***
159	Mehmed Efendi		Mal Müdürü Vekili
154	Rahmi Efendi	Darü'l- Muallimin-i Aliye	Konya İdadisi Muavin-i Evveli
111	İbrahim Efendi	Darü'l- Muallimin-i Aliye	Mekteb-i İdadiye Muallimlerinden
216	Nazım Efendi	Mülkiye-i Şahane	Alucra Kaimakamı
1	Osman Efendi		Tenos Kazası İbtidai Muallimi
32	Tayyar Efendi		Nahiye Müdürü
150	Hayri Efendi		Aziziye Mal Müdürü Muavini
158	İsmail Efendi		Nahiye Müdürü
209	İbrahim Ethem Efendi	Darü'l-Muallim-i Aliye	Bursa İdadisi Muallimlerinden
2	Tevfik Efendi	Mekteb-i Bahriyede	
79	Kirkor Efendi		Sivas Maarif Sandık Emini ve İdadi Muallimi
11	Niologos Efendi	Mekteb-i Hukuk-i Şahanede	

Tablo 33. 1897-1898 (1313-1314) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri [303]

Okul Numarası	***İsmi***	***Eğitim Gördüğü Yüksek Okul***	***Bulunduğu Memuriyet***
46	Şevki Efendi		Tahrirat Müdürü
59	Emin Efendi	Mekteb-i Hukuk-i Şahanede	Müdde-i Umumi Muavini
25	Şükrü Efendi		Muhasebe Kalemi Katiplerinden
151	Bahaeddin Efendi		Divriği Bank Katiplerinden
149	Bekir Efendi		Mecidözü Rüştiyesi Muavini

[302] *Sivas Vilayet Salnamesi, 1325,* s.198.
[303] *Sivas Vilayet Salnamesi, 1325,* s.198.

Tablo 34. 1898-1899 (1314-1315) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri [304]

Okul Numarası	***İsmi***	***Eğitim Gördüğü Yüksek Okul***	***Bulunduğu Memuriyet***
357	Osman Nuri Efendi		Sivas Muhasebe Kalemi Katiplerinden
136	Abdülaziz Efendi	Mekteb-i Hukuk-i Şahanede	
179	Kevork Efendi	Mülkiye-i Baytar Mektebi	Tokat Baytarı
276	Şevki Efendi	Hendese-i Mülkiye	
37	Rafi Efendi		Niksar Rüştiyesi Muallim Muavini

Tablo 35. 1899-1900 (1315-1316) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri [305]

Okul Numarası	***İsmi***	***Eğitim Gördüğü Yüksek Okul***	***Bulunduğu Memuriyet***
256	Refik Efendi		Nahiye Müdürü
43	Nazif Efendi		Nahiye Müdürü
326	Rahmi Efendi	Darü'l-Muallimin-i Rüşdiye	Alaiye Rüştiyesi Muallim-i Evveli
86	Muharrem Efendi	Darü'l-Muallimin-i Rüşdiye	Hafik Rüştiyesi Muallim-i Evveli
14	Mehmed Ali Efendi		Suşehri Rüştiyesi Muallim-i Sanisi
39	Hüsnü Efendi		Nahiye Müdürü

[304] *Sivas Vilayet Salnamesi, 1325,* s.199.
[305] *Sivas Vilayet Salnamesi, 1325,* s.199.

Tablo 36. 1900-1901 (1316-1317) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri [306]

Okul Numarası	***İsmi***	***Eğitim Gördüğü Yüksek Okul***	***Bulunduğu Memuriyet***
51	Şahab Efendi	Darü'l-Muallimin-i Aliye	Kayseri İdadisi Muallimlerinden
259	Rahmi Efendi	Darü'l-Fünun-u Şahane	Dahiliye Nezaret-i Celilesi Memurin Kalemi Hulefasından.
66	Ali Âli Efendi		Nahiye Müdürü
260	Fahri Efendi	Darü'l-Muallimin-i Rüşdiye	Aydın İdadisi Muallimlerinden
222	Mehmed Zeki Efendi	Darü'l-Muallimin-i Aliye	Tokat İdadisi Muallimlerinden

Tablo 37. 1901-1902 (1317-1318) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri [307]

Okul Numarası	***İsmi***	***Eğitim Gördüğü Yüksek Okul***	***Bulunduğu Memuriyet***
47	Mihail Efendi		Tokat İdadisi Muallimlerinden
275	Ohannes Efendi		
248	Bekir Efendi		Aziziye Bidayet İkinci Kâtibi

[306] *Sivas Vilayet Salnamesi, 1325,* s.199.
[307] *Sivas Vilayet Salnamesi, 1325,* s.200.

Tablo 38. 1902-1903 (1318-1319) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri [308]

Okul Numarası	***İsmi***	***Eğitim Gördüğü Yüksek Okul***	***Bulunduğu Memuriyet***
219	İhsan Efendi	Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahanede	
271	İhsan Efendi		Darende Rüştiyesi Muallim Muavini
264	Mehmed Ziya Efendi		
258	Barsam Efendi	Şam Tıbbiye-i Mülkiyesinde	
44	Yorgi Efendi		
100	Fehmi Efendi	Darü'l-Fünun-u Şahanede	
286	Armanan Efendi		Amasya da Tahsildar Müfettişi
243	Mehmed Emin Efendi	Darü'l-Fünun-u Şahanede	Burdur İdadisi Muallimlerinden

Tablo 39. 1903-1904 (1319-1320) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri [309]

Okul Numarası	***İsmi***	***Eğitim Gördüğü Yüksek Okul***	***Bulunduğu Memuriyet***
20	Raşid Efendi	Mekteb-i Hukuk-i Şahanede	
45	Mahmud Efendi	Darü'l-Muallimin-i Aliye-i Fünun Şubesinde	
90	Rasim Efendi	Darü'l- Fünun-u Şahane Edebiyat Şubesinde	
295	Samahat Efendi		Nahiye Müdürü
109	Mustafa Efendi	Tokat İdadisi Mubassırı	
72	Ohannes Efendi		

[308] *Sivas Vilayet Salnamesi, 1325,* s. 200.
[309] *Sivas Vilayet Salnamesi, 1325,* s. 200.

Tablo 40. 1904-1905 (1320-1321) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri [310]

Okul Numarası	***İsmi***	***Eğitim Gördüğü Yüksek Okul***	***Bulunduğu Memuriyet***
124	Cemil Efendi	Mülkiye-i Baytar Mektebinden	
245	Mecid Efendi	Mekteb-i Hukuk-i Şahanede	
175	Mazfar Efendi	Mekteb-i Hukuk-i Şahanede	
490	Rasim Efendi		Maarif Nezareti Sicil Kalemi
369	Kazım Efendi		Nahiye Müdürü
406	Ali Âli Efendi		Mektubi Kalemi Hulafasından
494	Faik Efendi		Nahiye Müdürü
74	Ziya Efendi		
186	Hakkı Efendi		
401	Mehmed Ali Efendi		Muhasebe Kalemi Katiplerinden
62	Abdülhak Sami Efendi		Divan-ı Umumiye Katiplerinden

Tablo 41. 1905-1906 (1321-1322) Ders Yılında Diploma Alan Öğrenciler ve Mezuniyet Sonrası Tahsil ve Memuriyetleri [311]

Okul Numarası	***İsmi***	***Eğitim Gördüğü Yüksek Okul***	***Bulunduğu Memuriyet***
1	Serpa Efendi	Mekteb-i Hukuk-i Şahanede	
2	Seryande Filos Efendi		
3	İsmail Efendi		
4	Avni Efendi		
5	Beşir Efendi	Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahanede	
6	Baki Efendi	Darü'l-Mualliminde	
7	Şevket Efendi		Senirkent Nahiyesi Müdürü[312]
8	Şami Efendi		
9	İsmail Efendi	Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahanede	

[310] *Sivas Vilayet Salnamesi, 1325,* s. 201.
[311] *Sivas Vilayet Salnamesi, 1325,* s. 201.
[312] *BOA, DH.MKT.1183/42*; s. 1-b; 17 Temmuz 1907 (4 Temmuz 1323)

Tablolarda görüleceği üzere Sivas Mekteb-i İdadisinden mezun olup 7 yıllık idadi diploması alan öğrencilerin istatistiki bilgilerine bakıldığında, on yıl içinde 74 öğrencinin diploma almış olduğu görülmüştür. 74 öğrencinin 31 tanesi yüksekokul tahsiline devam ederken, 43 mezun öğrenci yüksekokula gitmemiştir. Yüksekokula gitmeyen bu 43 mezun öğrenciden 28 tanesi devlet hizmetinde görev alırken, 15[313] tanesi herhangi bir görev almamıştır.

Kamu hizmetine atanan idadi mezunları genellikle Nahiye müdürlüğü, katiplik, ibtidai muallimliği, rüştiye muallim yardımcılığı, Ermenice gibi lisan bilgisi olanlar ise idadi muallimliği gibi görevleri ifa etmişlerdir.

İdadi mezuniyetinden sonra Yüksekokul eğitimini tamamlayan Sivas Mekteb-i İdadisi mezunları ise, eğitimlerini tamamladıkları Yüksekokul alanları ile ilgili devlet hizmetlerine atanmışlardır.

[313] Burada dikkat edilmesi gereken husus bu 15 öğrencinin 5 tanesinin Vilayet Salnamesi için veri ve bilgilerin derlendiği tarihlerde henüz yeni mezun oldukları gerçeğidir. 1907 senesinde yayınlanan salname için bahsi geçen bilgilerin derlendiği tarihte, 1906 yılında mezun olan öğrencilerin henüz devlet memurluğuna başlamamış olması doğal bir durum olarak değerlendirilmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. MİLLÎ MÜCADELE YILLARINDA SİVAS SULTANÎ'Sİ

Başlığın yansıttığı konuya önceki bölümlerde değinilmemiştir. Bu da konunun nitelik bakımından arz ettiği önemden ötürü ayrı bir bölümde incelenmesini gerekli kılmıştır. O nedenle burada biraz tarih metodolojisine aykırı olarak hacimsel denge maalesef göz ardı edilmek durumunda kalınmıştır. Çalışmanın kapsamında gözetilen ayrımın bu başlık altında incelenecek olan ikinci kısmının ya da sonrasının başlangıcı okulun artık bir Sultanî olmasıdır. 1913 yılında Sivas Mekteb-i İdadisinin, sultaniye dönüşmesi neticesinde bina, Sivas Mekteb-i Sultanisi olarak adlandırılmış ve sultani öğrencilerine ev sahipliği yapmıştır. Henüz sultani emekleme dönemindeyken I. Dünya Savaşı (1914-1918) patlak vermiştir. Osmanlı'nın savaşa dahil olmasıyla 2 Ağustos 1914 tarihinde ülkede genel seferberlik ilan edilmiştir.[314]

Bu olağanüstü günler ve şartlar İmparatorluğun her köşesinde hissedilirken Sivas Mekteb-i Sultani binası ve öğrencileri de durumun olağanüstü şartlarına maruz kalmışlardır. Sultani öğrencileri bir konağa taşınmış, orada eğitim hayatlarına devam etmek zorunda kalmışlardır.[315] Bu arada asıl öğrencilerinden ayrılan Mekteb-i Sultani binasına askeriyece küçük zabitanlar yerleştirilmiştir. Bu nedenle bina, seferberlik yılları boyunca "Küçük Zabıtan Mektebi" olarak hizmet vermiş, 1919 yılında askeriyece tahliye edilerek, ait olduğu yere, Maarif idaresine iade edilmiştir. Maarif Nezareti 1919-1920 ders yılında binayı asıl öğrencileriyle kavuşturmak ve çevre vilayetlerden gelecek öğrencilerin de yatılı (leyli) eğitim görebileceği bölge sultanisi olarak açmak istemiştir.[316]

[314] Ercüment Kuran, "Birinci Dünya Savaşı", *TDV.İA*, c. 6, İstanbul 1992, s. 197.
[315] *BOA, DH.İUM.7-4/1-70*; s. 2-a; 18 Şubat 1920 (18 Şubat 1336).
[316] *BOA, DH.İUM.7-4/1-12*; s. 1-b; 28 Ağustos 1919 (28 Ağustos 1335). Ayrıca bkz. Mert, "Kongre Günlerinde Sivas Sultanisi", s. 40-45.

Fakat henüz öğrencilerine kavuşamayan bina için başka planlar gündeme gelmiştir. 11 Haziran 1919 yılında Sivas'ta göreve başlayan Vali Reşit Paşa[317] Nezaretin kararına rağmen binanın, İnas Darü'l-Eytamı (Kız Yetimhanesi) olarak tahsis edilmesi yönünde karar almıştır. Paşaya göre bunun sebebi o dönemde sultaniye kayıtlı öğrenci sayısının 140 kişi olmasına rağmen, bunlardan okula devam eden 70 öğrencinin Mekteb-i Sultani olarak kiralanan ve sultani öğrencilerinin eğitim gördüğü konağa sığabiliyor olmalarıdır. Bunun yanında vilayette bulunan 500'den fazla muhacir ve şehit yakını yetim kız çocuğunu barındıracak Sultani binasından başka bir bina da bulunamamıştır.[318]

Aslında bütün bu planlamalara ve alınan kararlara rağmen mektebin serüveni başka bir yönde tecelli etmiş, bu muhteşem bina bir ülke ve milletin kaderine ev sahipliği yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının başlatmış oldukları kurtuluş mücadelesi yolculuğunda 22 Haziran 1919 tarihinde Amasya'da, Sivas'ta milli bir kongre düzenleneceği yönünde karar alınmıştır.[319] Takvim yaprakları 2 Eylül 1919'u gösterdiğinde Sivas ve Sivas Mekteb-i Sultani binası için tarihi bir gün yaşanmıştır. O gün Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, kongre için Sivas'a gelmişler, coşkulu bir kalabalık tarafından karşılanarak artık "Kongre binası" olarak tarihe geçecek Mekteb-i Sultani binasına yerleştirilmişlerdir.[320] Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyetini bağrına basan bina, kongre süresince (4-11 Eylül 1919) manda ve himaye tartışmalarına, milli irade, milli birlik ve bağımsızlık yönündeki alınan ulusal kararlara şahitlik etmiştir. Dolayısıyla Kongre Binası TBMM ve Cumhuriyetin temellerinin atıldığı yer olarak tarihe geçmiş, Atatürk ve Temsil Heyetine 108 gün ev sahipliği yaparak Millî Mücadelenin karargâhı olmuştur.[321]

---

[317] Cevdet R. Yularkıran, *Hatıralar: Sivas Valisi Reşit Paşanın Hatıraları,* Sivas 2009, s.12.
[318] *BOA, DH.İUM.7-4/1-30*; 1 Kasım 1919 (1 Teşrinisani 1335).
[319] Yularkıran, *Hatıralar: Sivas Valisi Reşit Paşanın Hatıraları,* s.20.
[320] Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi: Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla,* Ankara 1997, s. 65.
[321] *Sivas Kongresi: 4-11 Eylül 1919,* Hazırlayan Ahmet Necip Günaydın, Sivas [t.y.], s.1-23. Sivas Kongresinde alınan kararlar ve kongre tutanakları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Sivas Kongresi Tutanakları ve Belgeler,* Hazırlayan Recep Toparlı, Sivas 2014.

Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'nin 18 Aralık 1919 tarihinde Sivas'tan ayrılmaları neticesinde Kongre binası, Vali Reşit Paşa tarafından İnas Darü'l-Eytamı (Kız Yetimhanesi) olarak tahsis edilmiş ve 500 kadar yetim kız çocuğu binaya yerleştirilmiştir. Maarifçe kendi binasına taşınması ve leyli (yatılı) olarak eğitime devam etmesi kararlaştırılan Mekteb-i Sultani ise taşınamadığı ve bulunduğu konağın da yatılı eğitime uygun olmaması sebebiyle nehari (gündüzlü) olarak eğitim hayatına devam etmiştir. Fakat Maarif Nezareti, binadaki yetim kız çocukların Mekteb-i Sultani olarak kullanılan konağa nakledilerek, Kongre binasının maarife verilmesi yönündeki girişimlerine Dahiliye Nezareti nezdinde de devam etmiştir.[322]

Yetim kız çocuklarının binaya yerleştirilmesi mevzusu aslında bir mecburiyetin eseri olmuştur. Vali Reşit Paşa, Sivas'ta göreve başladığında 1000'e yakın muhacir ve şehit çocukları ile bakıma muhtaç kadını, perişan ve sefil halde şehre bir saat mesafedeki Ermeni manastırına doldurulmuş olarak bulmuştur. Bu yetimleri daha iyi şartlarda muhafaza etme arzusunda olan Paşa, Sivas'ta bu kadar kişiyi barındıracak bir bina aramış fakat bulamamıştır. Ermeni Piskoposunun manastırı geri istemesiyle de asıl sorun o zaman baş göstermiş fakat bu kadar nüfusu barındıracak bina yine bulunamamıştır. Bunun üzerine yetimler şehir dışındaki üç askeri pavyona yerleştirilmiş fakat kış mevsiminin gelmesiyle askeriye, pavyonların tahliyesini istemek zorunda kalmıştır. Yine müşkül durumda kalan paşa, kolordu kumandanın yardımıyla erkek çocukları Askeri Rüştiyeye vermiştir. Geriye kalan yetimlerin bir kısmını evlatlık olarak dağıtan Paşa, bir kısmını akrabalarının yanına vermiştir.[323]

Geriye kalan 570 kimsesiz çocuk için ise Maarif Nezaretiyle yazışarak bir Kız Darü'l-eytamı ile sanayi okulu açılması kararlaştırılmıştır. Sivas'ta o dönemde 570 kimsesizi barındıracak sultani binası dışında bir yer olmadığı, Mekteb-i Sultani talebesinin 70 olan mevcuduna ise bulundukları kiralık konağın yeterli olduğu gerekçesiyle, Mekteb-i Sultani binası, İnas Darü'l-Eytamı olarak açılmış ve İstanbul'dan müdür ve muallim getirttirilerek, binaya yerleştirilen bu çocuklar için Paşa, Amerikan

[322] *BOA, DH.İUM.7-4/1-70*; s. 4-a; 1 Ocak 1920 (1 Kanunusani 1336).
[323] *BOA, DH.İUM.7-4/1-70*; s. 2-a; 1 Şubat 1920 (1 Şubat 1336).

Şark-i Karib Muavenet Cemiyetinden yatak, yorgan ve giysi tedarik ederek onları sefaletten kurtarmıştır.[324]

Giriştiği bu işe karşı Dahiliye Nezareti'ne haklılığını göstermek arzusunda olan Reşit Paşa'nın, Padişah'tan verdiği emsal ise, neden bu yetimlerin Sultani binasına yerleştirildiği sorusuna verilen en etkileyici cevap olmuştur. Paşa derki: "*İstanbul'da mukaddema müessesat-ı ecnebiye'ye (yabancı kurumlara) yerleştirilmiş olan eytamın (yetimlerin) bilahare sokak ortalarında kalması tehlikesi baş gösterince şevketmeab efendimiz bu yetimlerin temin-i istirahati boynuma borçtur buyurarak Validebağ Sarayıyla, Kağıthane Kasr-ı Hümayununu ikametlerine terk ve tahsis etmişlerdi. Şevketli Padişahımızın saraylarda oturmağa layık gördüğü yetimleri Sivas'taki Mekteb-i Sultani binasına yerleştirerek hayatlarını kurtarmağa çalışmakla bendeniz de fena bir iş görmediğimi zannediyorum…*" [325] Bu anlamlı sözlerin sahibi Reşit Paşa tarafından Sultani binasına yerleştirilen yetim kız çocuklarının[326] tam olarak ne kadar orada kaldıkları bilinmese de bu vaka Osmanlı devlet adamlarının yetim çocuklar konusundaki hassasiyetlerinin bir göstergesi olarak belgelerdeki yerini almıştır.

Daha sonra asıl işlevine ve öğrencilerine kavuşan Mekteb-i Sultani binası 1924-1925 ders yılında Liseye dönüşmüştür. 1981 yılında Sivas Atatürk Kongre ve Etnografya Müzesi'ne dönüştürülen bina, 1984 yılında müzede başlatılan yenileşme çalışmaları neticesinde 1990 yılında günümüzdeki son şeklini almıştır.[327]

---

[324] *BOA, DH.İUM.7-4/1-70*; s. 2-b; 1 Şubat 1920 (1 Şubat 1336).
[325] *BOA, DH.İUM.7-4/1-70*; s. 2-b; 1 Şubat 1920 (1 Şubat 1336).
[326] *BOA, DH.İUM.7-4/1-70*; 18 Şubat 1920 (18 Şubat 1336). Ayrıca bkz. Kuzucu, "Sivas Kongre Binasının Tarihçesi", s. 118-119.
[327] A. Şevki Duymaz, "Osmanlı Modernleşmesinde Sivas'ta Bir Eğitim Kurumu: Sivas İdadisi", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri (Sivas, 21-25 Mayıs 2007),* C.3, Sivas Valiliği Yay., Sivas 2007, s. 126-127.

SONUÇ

Osmanlı'nın sıbyan mektepleri, enderun mektebi ve medreseler üzerine inşa ettiği eğitim sistemi İmparatorluğun gelişmişlik seviyesinin her aşamasında kendisini hissettirmiştir. Fakat sonraki dönemlerde devletin bilim ve tekniğe ayak uyduramaması, eğitim sistemi ve kurumlarını çağın gereklerine göre güncelleyememesi hem devletin zayıflamasına ve hem de eğitim sisteminde bir gerileme döneminin başlamasına vesile olmuştur.

Bu durum Osmanlı devlet adamlarında bir farkındalığa dönüşmüş ve önce askeri alanlarda başlanan yenileşme hareketleri özellikle 19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı eğitim sistemini ve kurumlarını da etkisi altına almıştır. Bu modernleşme hareketleri, dönemin siyasi ve politik ruhuna uygun olarak devletin denetim ve kontrolünde olan bir eğitimi, sistemin de tepe noktasını oluşturacak olan Maarif Nezaretini doğurmuştur. Nezaretin oluşturup yayınladığı 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ise, özellikle ilk ve orta öğretim kurumlarına yönelik çalışmaları yasal bir zemine oturtarak eğitimde Batı örnekli modernleşme hareketlerine yeni bir anlam yüklemiştir.

Fakat eğitim alanında yapılan onca çalışmaya rağmen özellikle 1869 Nizamnamesindeki maddelerin somutlaşması siyasi, askeri ve ekonomik nedenlerden ötürü ancak II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) hız kazanmıştır. Bu dönemde teşkilatlanmanın vilayetlere yansıması olan vilayet maarif müdürlükleri açılmaya başlamış, bu doğrultuda da Sivas'ta maarif müdürlüğü teşkil edilerek atanan maarif müdürü ile vilayette modern eğitimin yaygınlaştırılması ve yeni eğitim kurumlarının açılması gibi bir değişim ve dönüşümün fitilini ateşlemiştir.

Ortaya çıkan bu değişim ve dönüşüm rüzgârı, 1869 Nizamnamesinde gerçek manasını bulan idadi mektebinin, müstakil bir orta öğretim kurumu olarak Sivas'ta teşkili için özellikle 1879 yılında başlayan fiili çalışmaların artmasına vesile olmuştur. Fakat valisinden, maarif müdürüne bütün ilgililerin özveriyle yürüttüğü bu çalışmalar maddi yetersizlikler ve valilerin kısa görev süreleri nedeniyle uzun yıllar sonuçsuz kalmıştır.

Nihayet Behram Paşa Vakfına ait bahçe önce kiralanıp, sonra satın alınarak 1890 yılı ilkbaharında Sivas Mekteb-i İdadi binasının temeli atılmıştır. Günümüzde varlığını halen devam ettiren Sivas Lisesi'nin vücut bulduğu bu yapının inşaatında Sivas'ın etnik yapısına uygun olarak Türk-Ermeni, Müslüm-gayrimüslim yerel usta ve işçilerin çalıştıkları, alın teri döktükleri tespit edilmiştir. Binanın 4 Ekim 1892 tarihinde henüz kabası bitirilmiş iken resmi açılışının yapılıp maarife devredilmesi ise bir an önce Sivas'ta bir idadi teşkil edilmek istendiğini gözler önüne seren önemli bir vaka olmuştur.

Arşiv belgelerinin söylediğine göre, Sivas Mekteb-i İdadisi 9 Kasım 1892 tarihinde kendi binası henüz tamamlanamadığı için aynı tarihte lağvedilen Mekteb-i Rüştiye binasında yatılı ve gündüzlü olmak üzere yedi yıllık bir orta öğretim kurumu olarak, üç sınıfı teşkil edilip ilk öğrencileri ile ders başı yapmıştır. Okulun öğrenci ve personeli ise asıl binalarına ancak bir yıl sonra taşınabilmişlerdir. Fakat bu taşınma binanın %100 bittiği anlamı taşımamaktadır. Bu yıllarda bu güzide eğitim kurumuna Sivaslılar tarafından çok rağbet gösterilmiştir. O nedenle de öğrenciler artık rüştiye binasına sığmayacak duruma gelmişlerdir. Sivaslı öğrencilerin o nedenle artık yeni binalarına taşınmaları lüzumlu bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu zorunluluk, Sivaslıların çabasıyla aşılabilmiştir. İnşaat için belirlenen maliyetin iki katına yakın bir tutar harcanmasına rağmen bitirilememiş olan binanın yardım sever Sivas halkının destekleriyle ve imeceleriyle tefrişatı yapılarak eksiklikleri giderilmiş ve taşınma başarı ile sonuçlanmıştır.

Eğitim-öğretim kadrosu ve ders programları ile günümüz lise eğitiminin temelini oluşturan okulda liyakat ve ehliyetin ön planda tutulduğunun atanan müdürler ve öğretmenler göz önüne alındığında tespiti zor olmamıştır. Fakat dönemin koşulları göz önüne alındığında çok da garipsenmeyecek şekilde öğretmen kadrosu çoğu zaman istenen sayıda olmamış, okul müdürü, müdür yardımcıları, bazen maarif müdürü, bazen de vilayet tercümanı derslere girmek zorunda kalmıştır.

En iyiye ulaşmak için dönem dönem değişikliklere uğrayan okulun ders programlarında dini ve pozitif bilimlerin yanı sıra yabancı dillerden Fransa etkisinin tesiriyle de alakalı olarak Fransızca okutulmuştur. Ermenice dersi ise, Sivas'ın etnik

yapısının bir yansıması olarak Sivas Mekteb-i İdadisi'nin programında daimi yerini almıştır.

Sivas Mekteb-i İdadisi'nde okuyanlar ise, dönemin eğitim politikasına uygun olarak Müslim ve gayrimüslim öğrencilerden oluşmuş, aynı mekânda ortak hedef ve amaçlar çerçevesinde kaynaştırılan öğrenciler meydana getirilmek istenilen Osmanlı milletinin çekirdeğini oluşturmuşlardır. Modern bir eğitimle yetiştirilen bu öğrencilerden bazıları okuldan mezun olduktan sonra devletin önemli kademelerinde görev almışlar, bazıları ise İmparatorluğun en iyi yüksekokullarında eğitim hayatlarını devam ettirerek uzmanlaşma yolunda ilerlemişlerdir.

Talebe göre bazen yatılı bazen gündüzlü eğitim hayatına devam eden okulun gündüzlü olduğu dönemlerde kazalardaki öğrenciler bu okuldan ve idadi eğitiminden yararlanamamışlar hem vergi verip hem de eğitim hakkından yararlanamamak halkın doğal tepkisine yol açmıştır.

Okulun sultaniye dönüştüğü yıllar ise ne yazık ki arşiv vesikaları açısından henüz yeterli belgeye sahip değildir. Bu durum aslında ileride yapılacak çalışmalar açısından bir kapıyı da aralamaktadır. Sultani olduğu dönemlerde dönemin askeri, siyasi, ekonomik ve toplumsal olaylarından etkilenen bina, öğrencilerinden de ayrılarak kimi zaman askeri öğrencilere ev sahipliği yapmış, kimi zaman kimsesiz yetimleri bağrına basmış ama en önemlisi bu aziz milletin giriştiği kurtuluş mücadelesinde Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına kucak açarak Sivas Kongresine şahitlik edip Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı bir karargâh olmuştur.

Önce idadi, sonra sultani ve lise olarak günümüzde varlığını devam ettiren bu köklü okul, 129 yıl boyunca gerek Osmanlı döneminde ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti döneminde yetiştirdiği öğrencileriyle adından söz ettirirken, tarihi binası ise üstlendiği roller ile önemini katlamış ve Sivas'a değer katmıştır. Bugün Atatürk ve Kongre Müzesi'ne ev sahipliği yapan tarihi bina abidevi görüntüsü ve tüm ihtişamıyla İstasyon Caddesinde varlığını devam ettirmektedir.

KAYNAKÇA

ACAR Şinasi. vd. "Osmanlı'da Sivil Mühendis Yetiştirmek Üzere Açılan Hendese-i Mülkiye Mektebi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları,* 17/1, 2016, ss. 1-26.

AKYILDIZ Ali. "Maarif-i Umumiye Nezareti", *TDV.İA,* C. 27*,* İstanbul 2003, ss. 273-274.

AKYÜZ Yahya. *Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi,* İstanbul 2001.

ALTIN Hamza. "1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.13. 2008, ss. 271-273.

ANTEL Sadrettin Celal. "Tanzimat Maarifi", *Tanzimat 1*, İstanbul 1940, ss. 442-462.

ARIBURNU Kemal. *Sivas Kongresi: Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla,* Ankara 1997.

ARSLAN Fatih. "Encümen-i Daniş ve Osmanlı Aydınlanması", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S. 11, 2009, ss. 422-441.

AYTEKİN Halil. *İttihat Terakki Dönemi Eğitim Yönetimi,* Ankara 1991.

BERKES Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* İstanbul 2003.

BİLİM Cahit Yalçın. *Tanzimat Devri'nde Türk Eğitimi'nde Çağdaşlaşma,* Eskişehir 1984.

BİRBUDAK Togay Seçkin. "Salnamelere Göre Sivas Vilayeti'nde Eğitim- Öğretim (1898-1899)", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15/1, Mart 2007, ss. 303-316.

BİROL Nurettin. "XIX. Yüzyıl Sonlarında Sivas Vilayeti'nde Müslüman Eğitim-Öğretim Kurumları ve Faaliyetleri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* S. 24, Erzurum 2004, ss. 209-232.

ÇELEBİ Ercan. "Taşra Rüşdiye Mekteplerinde Öğrenci İşlerine Dair Bazı Muamelât", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 7 / S. 2, 2020, ss. 976-1009.

DEMİREL Ömer. “Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur, Saray ve Mahalleler ve Sosyo-Kültürel Eserler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi,* C. 12, 1997, ss. 95-124.

DEMİREL Ömer. “Sivas”*, TDV.İA,* C. 37, İstanbul 2009, ss. 278-282.

DEMİREL Ömer. *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri*, Sivas 2006.

DEMİREL Ömer. *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisini Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü,* Ankara 2000.

DENİZLİ Hikmet. *Sivas Tarihi ve Anıtları,* Sivas [t.y.].

DOĞAN Recai. "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.37, 1997, ss. 407-442.

DUYMAZ Abdullah Şevki. “Osmanlı Modernleşmesinde Sivas’ta Bir Eğitim Kurumu: Sivas İdadisi”, *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri (Sivas, 21-25 Mayıs 2007),* C.3, Sivas Valiliği Yay., Sivas 2007.

ERDOĞDU Teyfur. "Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 1, S. 52, 1997, ss. 183-265.

ERGİN Osman. *Türkiye Maarif Tarihi,* c. I-II, İstanbul 1977.

GÖKBEL Ahmet. *İnanç Tarihi Açısından Sivas*, İstanbul 2004.

GÜLENÇ İĞDİ Özlem. “Abidin Paşanın Ankara Valiliği”, *A. Ü. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi”*, C. 53/2, 2013, ss. 225-248.

GÜNAYDIN Ahmet Necip (haz.), *Sivas Kongresi: 4-11 Eylül 1919,* Sivas [t.y.],

GÜNDÜZ Mustafa. *Osmanlı Mirası Cumhuriyet’in İnşası*, Ankara 2010, s. 106

KADIOĞLU Ahmet Selim. "Türk-İslam Sentezinin Oluşum ve Gelişim Süreci", *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi,* 16/27, Temmuz 2020, ss. 813-834.

KAPLAN Ersin Serdal. *Bursa Mekteb-i İdadi-i Mülkisi*, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsi, Sakarya 2001.

KARAL Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi,* C. 8, Ankara 1988.

KARAMAN Fikri. *Salname-i Vilayet-i Sivas: Sivas, Amasya, Tokat, Karahisar-ı Şarki (1308/1890)*, İstanbul 2001.

KARATAŞ Yakup. "Sultan II. Abdülhamid'in Eğitim Politikalarının Mali Bir Veçhesi: Evkaf-ı Münderisenin Maarife Terki" *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* S. 57, 2016, ss. 1839-1867.

KAYA HASDEMİR Hülya. "Eski Çağ'da Sivas ve Çevresi (Koloni Devrinden Pers İstilasına)", *Sivas Kongresi'nin 100. Yılında Her Yönüyle Sivas Uluslararası Sempozyumu,* Ed. Hakan Yekbaş - Ahmet Yüksel Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2019.

KERİMOĞLU Hasan Taner. "II. Meşrutiyet'in İlk Yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Eğitim Politikası ve Rumlar", *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi,* S. 22, 2007, ss. 133-143.

KODAMAN Bayram. *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara 1988.

KURT KEÇECİ Songül. "Bir Eğitimin Öncüsü: Darüşşafaka, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 2/12, 2012, ss. 159-174.

KURAN Ercüment. "Birinci Dünya Savaşı", *TDV.İA*, C. 6, İstanbul 1992, ss. 196-200.

KUZUCU Kemalettin. "Osmanlıdan Cumhuriyete Şehircilik, Mimari ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler Bağlamında Sivas Kongresi Binasının Tarihçesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* S. 37-38, 2006, ss. 103-125.

LEWIS Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 1993.

Maârif Nezâreti İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İptidai, Rüşdiye, İdâdîye, Aliye ile Mekâtib-i Hususiye ve Ecnebîyenin ve Dersaadet'te Tahriri-i İcra Kılınan ve Taşrada Mevcut Bulunan Kütüphanenin İstatistiği (1311-1312 Sene-i Dersiye-i Maliyesine Mahsustur), İstanbul 1318.

MERCAN Mehmet. “Sivas Valisi Halil Rıfat Paşa’nın Eğitim ve İmar Faaliyetleri”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi”*, S. 23, 2004, ss. 195-214.

MERT Talip. “Sivas İdadisi ve Sivas Sultanisi’nden Sivas Lisesi’ne”, *Hayat Ağacı Dergisi,* S.23, Sivas 2013, ss. 46-53.

MERT Talip. “Kongre Günlerinde Sivas Sultanisi”, *Sultanşehir Kültür Sanat Dergisi”*, 7/17, Yaz 2013 ss. 38-45.

MUTLU N. Yücel. *Sivas İ’dadisi / Sivas Lisesi (Osmanlı Devletinin 19. ve 20. Asırdaki Eğitim Hamlesi içinde Sivas’ın Yeri ve Sivas Lisesi’nin Başlangıcı ile Sivaslı Bir Öğretmenin Meslek Hayatı),* [y.y.] 2007.

OLCAYTU İbrahim. “Sivas Lisesi’nin Yapılış Tarihi”, *IV Eylül Sivas Halkevi Dergisi,* 17/1, 1939, ss. 3-6.

ORHAN Muzaffer. *Osmanlı Devleti’nde Vilayet Yatılı İdadileri,* (Basılmamış), Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2006.

ÖZAYDIN Abdülkerim. “Danişmendliler”*, TDV.İA.,* C. 8, İstanbul 1993, ss. 469-474.

ÖZGÜVEN Burcu. “İdadi Binaları”, *Tarih ve Toplum Dergisi,* S. 82, Ekim 1990, ss. 44-47.

ÖZTÜRK Cemil. “İdadi” *TDV.İA,* C. 21, İstanbul 2000, ss. 464-466.

ÖZTÜRK Cemil. “Rüşdiye”, *TDV.İA,* C. 35, İstanbul 2008, ss. 300-303.

PAKALIN Mehmet Zeki. “İdadi”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C.2, İstanbul 1951.

PARMAKSIZ Esma. *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler*, (Basılmamış) Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2008.

Sait Paşa. *Hatırat,* C. 1, Dersaadet 1328.

SAKAOĞLU Necdet. *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi,* İstanbul 2003.

SALMAN Hacı. *İdadi Mekteplerinin Tarihsel Gelişimi*, (Basılmamış), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.

Sivas Kongresi Tutanakları ve Belgeler, (haz. Recep Toparlı, Sivas 2014.

Sivas Lisesi 100. Yılı: 1887-1987, [y.y.] [t.y.].

Sivas Lisesi 120. Yılı, Sivas 2008.

Sivas Vilâyet Meclisi Kararları 1911-1912, (haz. Ömer Demirel) Sivas 2010.

TAŞKIN Ünal. "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 1/3, 2008, ss. 343-366.

TOSUN Ramazan. "Milli Mücadele'de Sivas'ın Yeri ve Önemi*", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XII, Ankara 1996, ss. 67-86.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri,* Ankara 2011.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi,* C. 1, Ankara 1998.

YAZIBAŞI Muhammed Ali. "Klasik Osmanlı Döneminden Cumhuriyet'e Osmanlı'da Ahlak Eğitim ve Öğretimi*", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,* 3/4, 2014, ss. 761-780.

YILDIRIM Canan. "Sivas Kız (İnas) Rüşdiyesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi,* 1/1, Samsun 2020, ss. 77-102.

YILDIZ Kemal. ASLAN, Ensar. "Osmanlı Kuruluş Devri Fakihlerinden Alâeddin Esved'in Hayatı ve Eserleri". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 1, İstanbul 2021, ss. 321-343.

YILMAZ Mehmet Ali. *Maarif Salnamelerine Göre Osmanlı devleti Eğitim Sisteminde İdadiler (1898-1903)*, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Kahramanmaraş 2015.

YULARKIRAN Cevdet R. *Hatıralar: Sivas Valisi Reşit Paşanın Hatıraları,* Sivas 2009. *Yurt Ansiklopedisi,* "Sivas"*,* C.9, İstanbul 1982.

YÜCEL Hasan Ali. *Türkiye'de Orta Öğretim,* Ankara 1994, s. 9-10.

ZİŞAN FURAT Ayşe. "Eğitim-Mimarî İlişkisi Açısından Kuruluş Dönemi Osmanlı Medreseleri", *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, S. 8, 2003, ss. 181-208.

I. Arşiv Malzemeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA)*

Dahiliye İdare-i Umumiye (DH.İ.UM.)

7-4/1-12;.7-4/1-30; 7-4/1-70.

Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT.)

156/25; 219/31; 1183/42.

Dahiliye Mütenevvi Maruzat (DH.MTV.)

23/12.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TSMA.E)

1373/29; 1373/30; 1382/19.

Maarif Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (MF.İBT.)

31/116; 444/72.

Maarif Mektubi Kalemi (MF.MKT.)

85/102; 87/75; 89/35; 91/82; 104/50; 156/41; 159/39; 159/124; 171/15; 176/43; 179/36; 184/5; 184/103; 185/51; 185/87; 185/127; 187/137; 189/13; 189/110; 190/82; 193/24; 201/43; 207/7; 317/36; 369/41; 389/34; 444/21; 474/54; 549/38; 555/40; 563/35; 624/35; 662/47; 754/16; 754/20; 794/15; 882/20; 883/2; 908/6; 942/30; 1056/43; 1112/32.

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.)

111/4781.

İrade Maarif (İ.MF.)

13/83.

İrade Taltifat (İ.TAL.)

* Belgelerin tam künyeleri metin içinde verilmiş olduğundan burada tekrar edilmelerinden özellikle kaçınılmıştır.

34/34.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.)

53/22.

Şura-yı Devlet (ŞD.)

928/74; 929/86; 1060/46; 1080/38.

Yıldız Esas Evrak (Y.EE.)

131/24.

Süreli ve Resmi Yayınlar

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi 1316

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi 1317

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi 1318

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi 1319

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi 1321

Sivas Vilayet Salnamesi 1292

Sivas Vilayet Salnamesi 1301

Sivas Vilayet Salnamesi 1302

Sivas Vilayet Salnamesi 1304

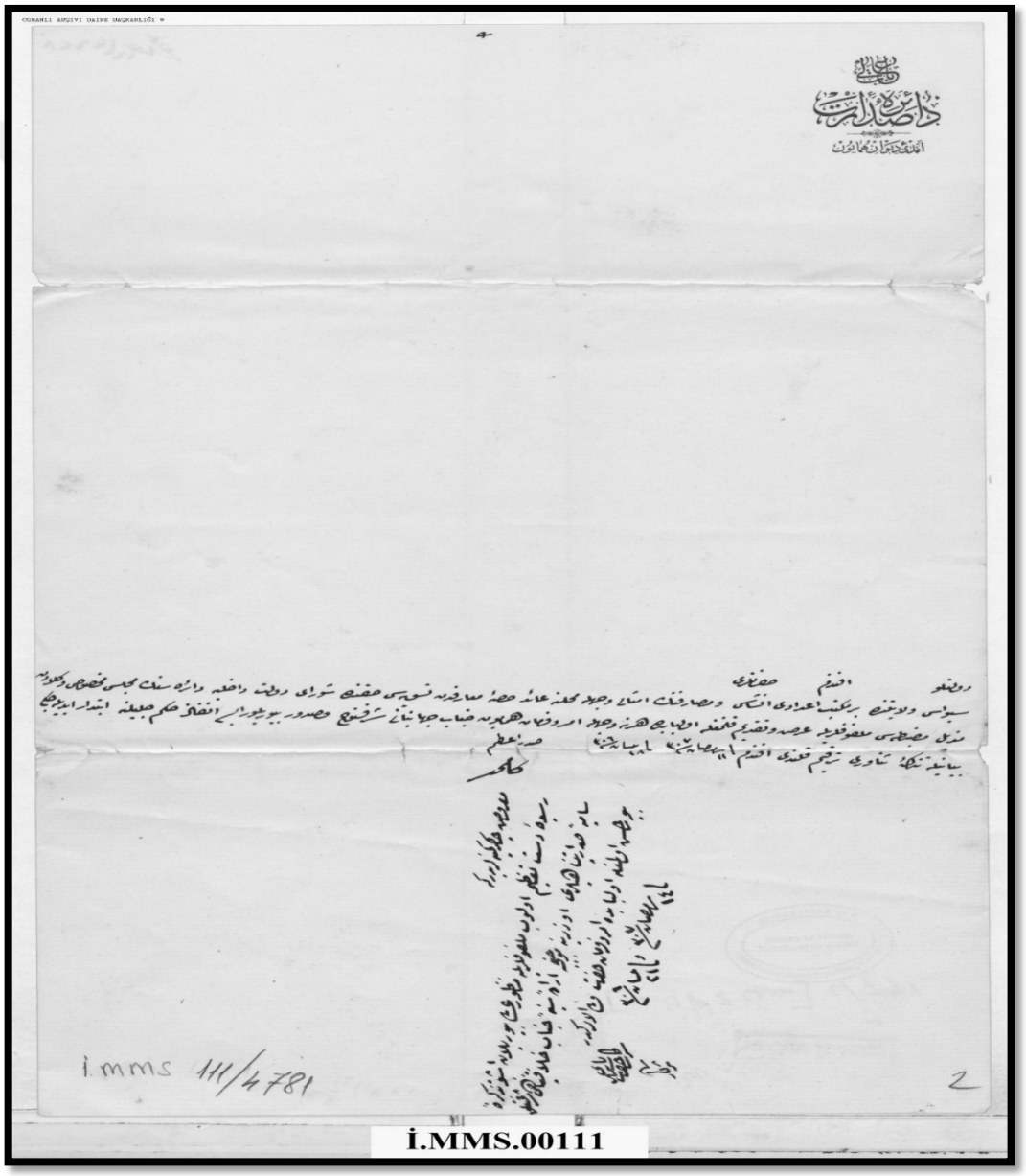
Sivas Vilayet Salnamesi 1306

Sivas Vilayet Salnamesi 1321

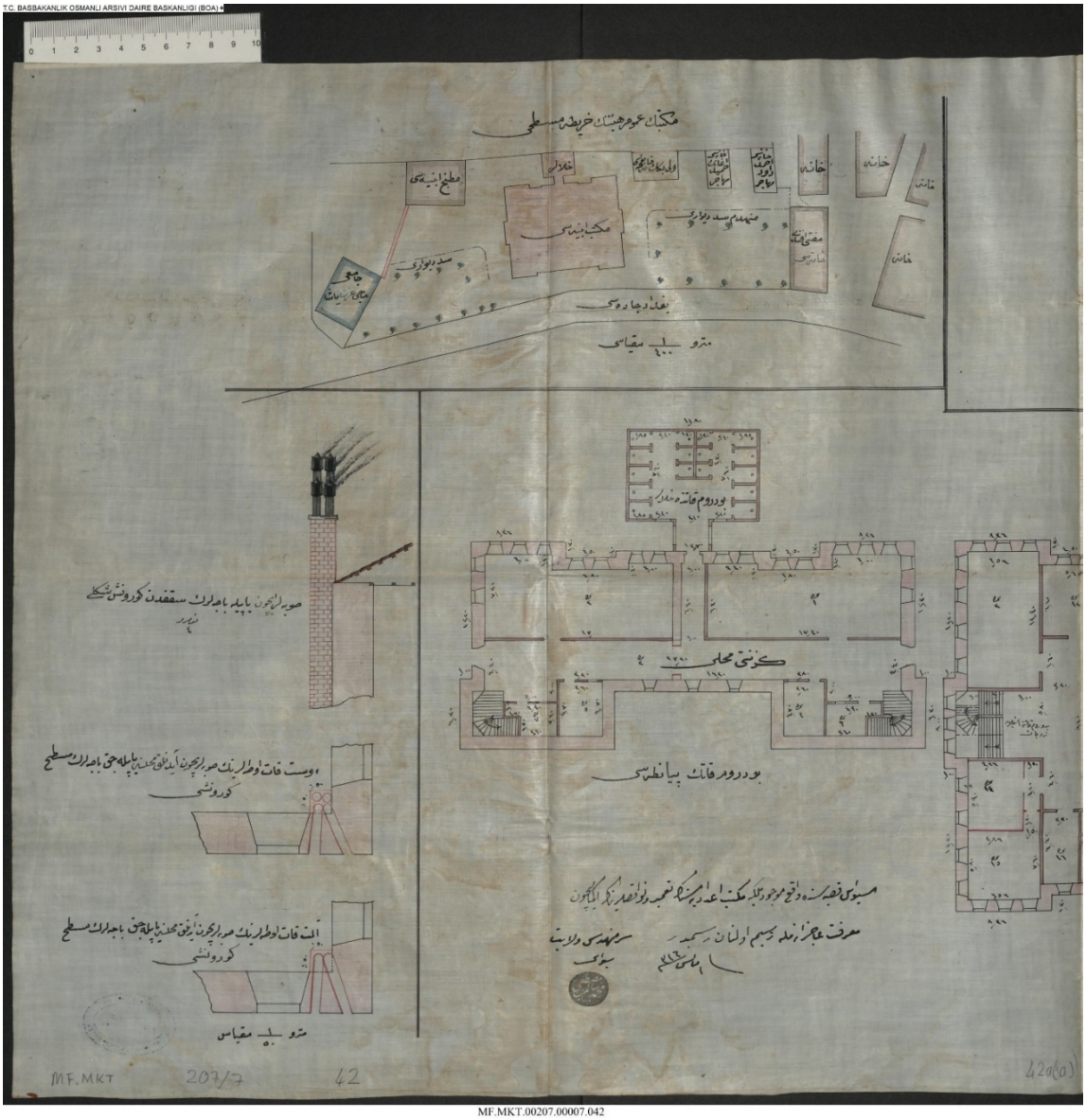
Sivas Vilayet Salnamesi 1325

EKLER

Ek 1. Sivas Mekteb-i İdadi Binasının İnşası İçin Çıkarılan İrade-i Seniyye (BOA, İ. MMS, 111/4781, s. 2-a. 4 Mayıs 1890 (22 Nisan 1306).

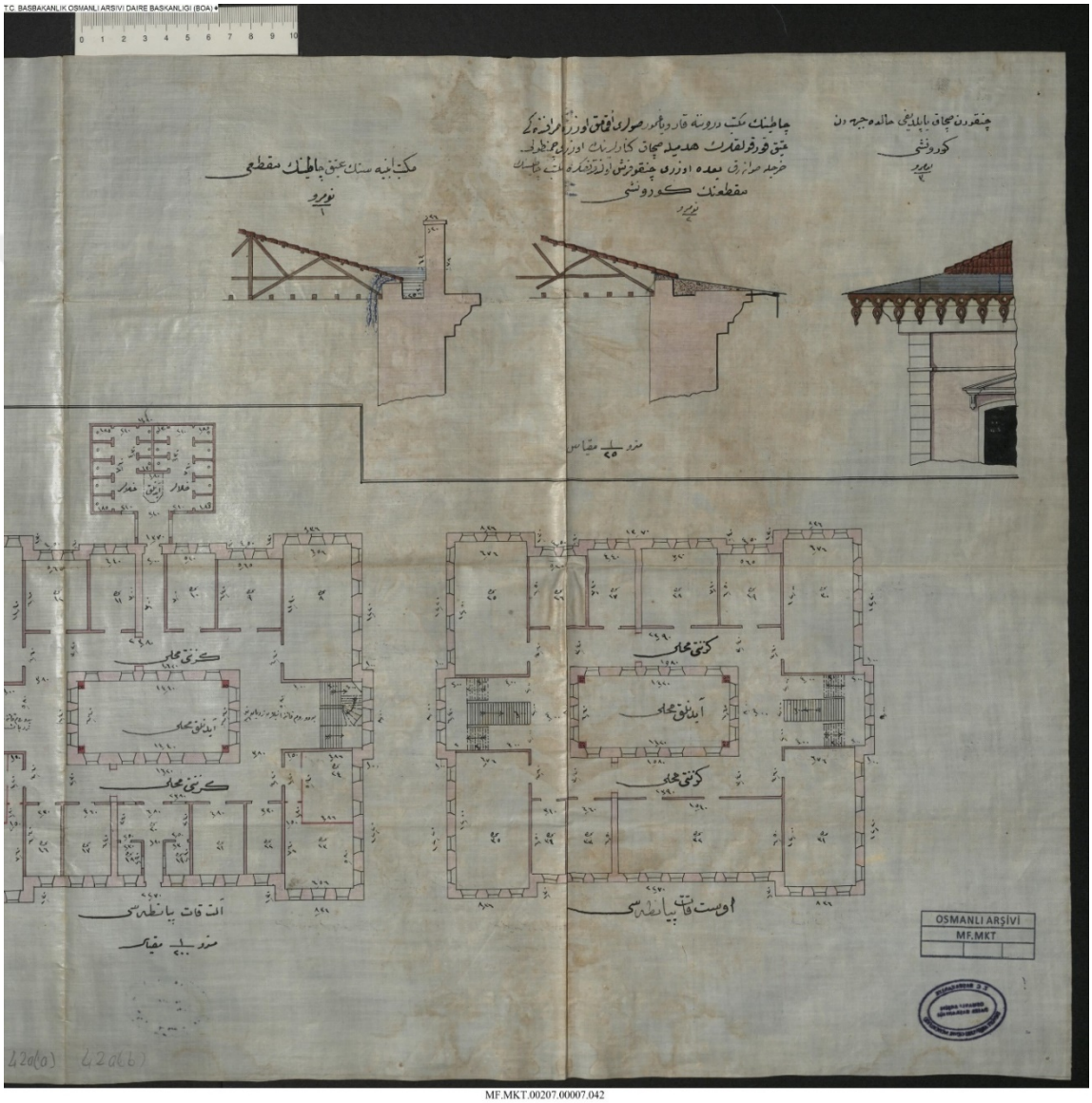

Ek 2. Ser Mühendis Mehmet Sami'nin çizdiği Sivas Mekteb-i İdadi Binasının Plan ve Tamiri İcap Eden Yerlerinin Resimleri *(BOA, MF. MKT, 207/7,* s. 42-a. 14 Mayıs 1900 (1 Mayıs 1316).

MF.MKT.00207.00007.042

Ek 3. Ser Mühendis Mehmet Sami'nin Çizimiyle Sivas Mekteb-i İdadi Binasının Plan ve Tamiri İcap Eden Yerlerinin Resimleri (*BOA, MF. MKT, 207/7,* s. 42-b. 14 Mayıs 1900 (1 Mayıs 1316).

MF.MKT.00207.00007.042

Ek 4. Ser Mühendis Mehmet Sami'nin Çizimiyle Sivas Mekteb-i İdadi Binasının Plan ve Tamiri İcap Eden Yerlerinin Resimleri (14 Mayıs 1900). *BOA, MF. MKT, 207/7,* s. 42-c. 14 Mayıs 1900 (1 Mayıs 1316).

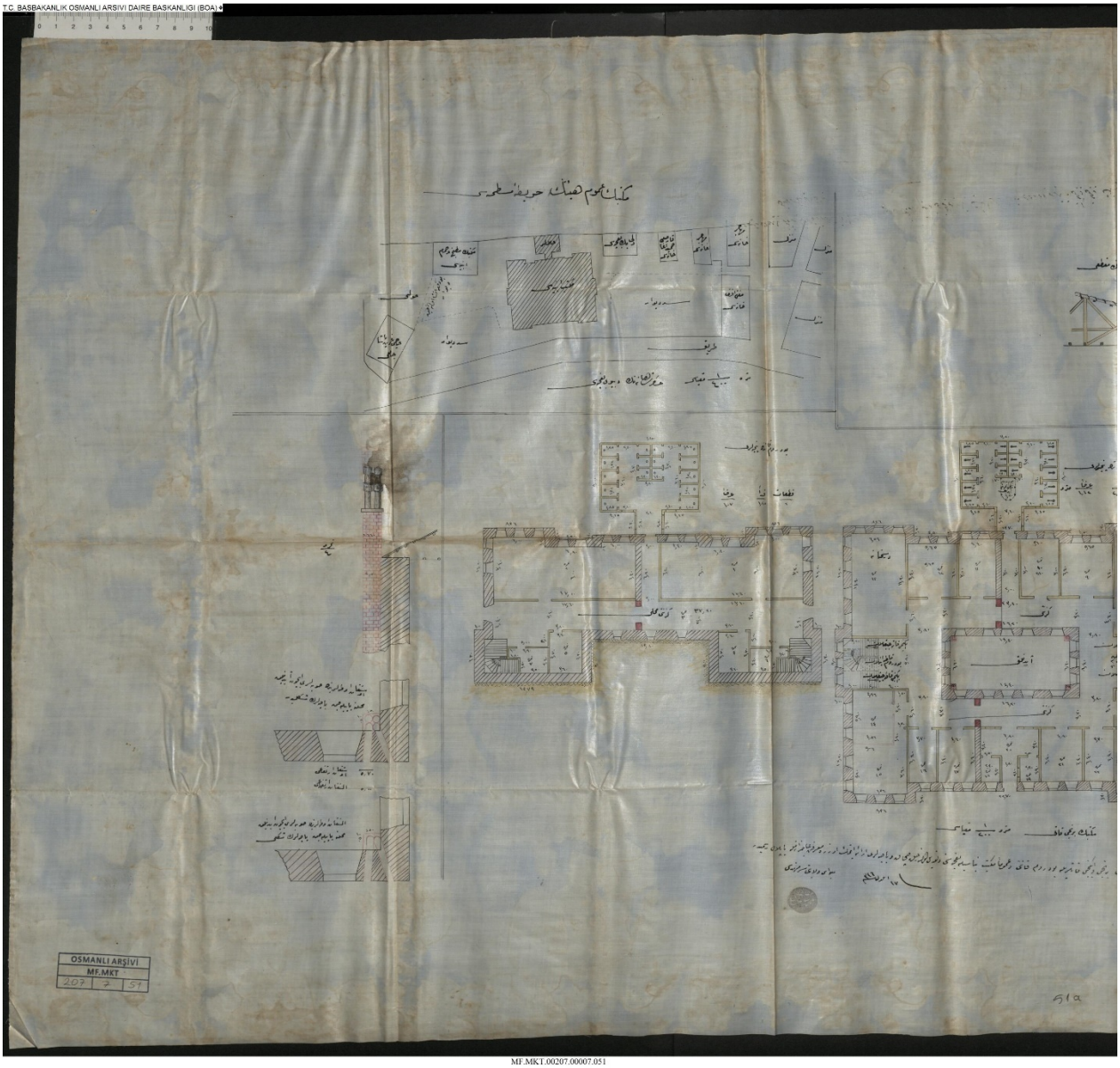

MF.MKT.00207.00007.042

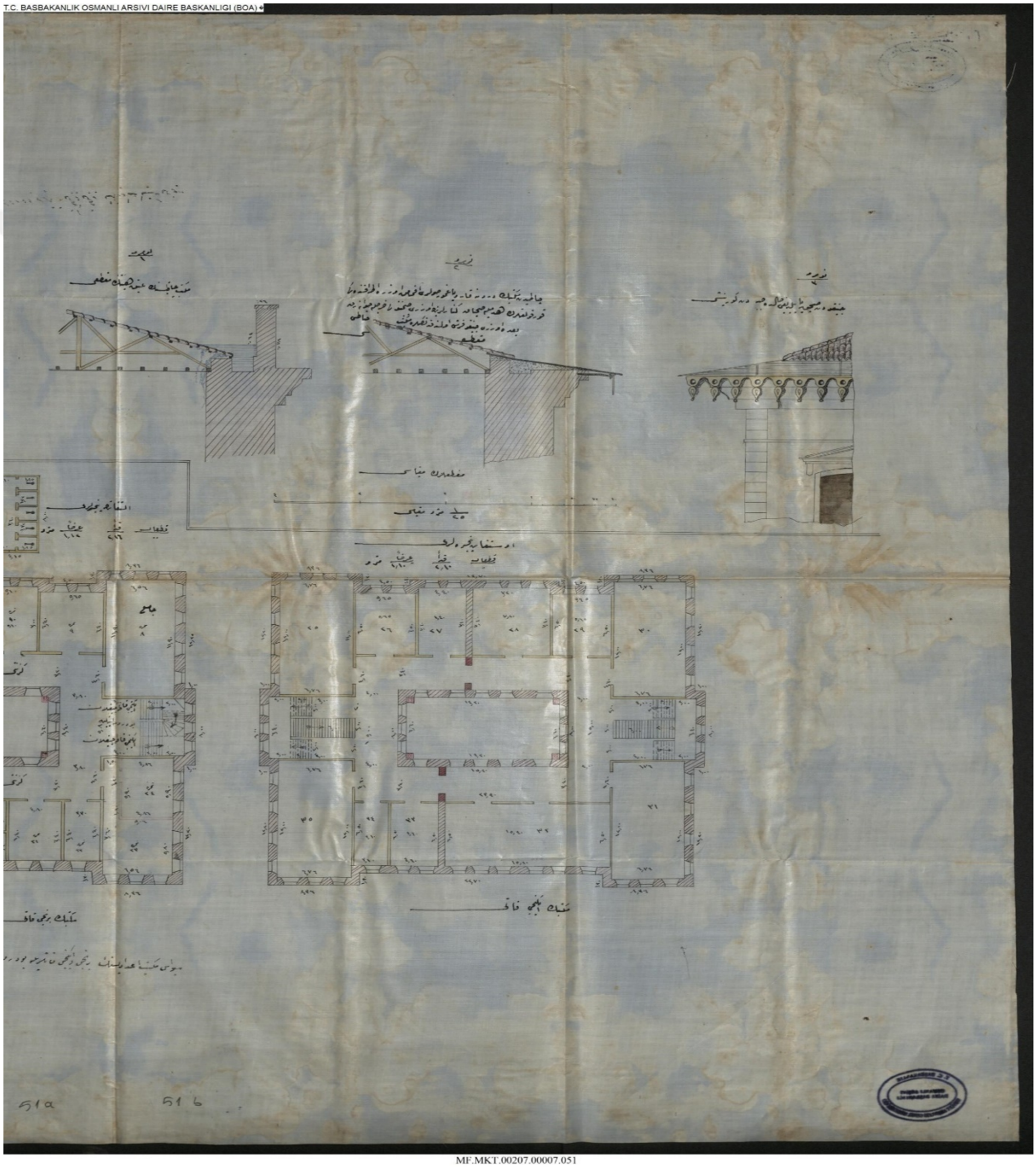
Ek 5. Ser Mühendis Mehmet Sami'nin Çizimiyle Sivas Mekteb-i İdadi Binasının Plan ve Tamiri İcap Eden Yerlerinin Resimleri (BOA, MF. MKT, 207/7, s. 42-d. 14 Mayıs 1900 (1 Mayıs 1316).

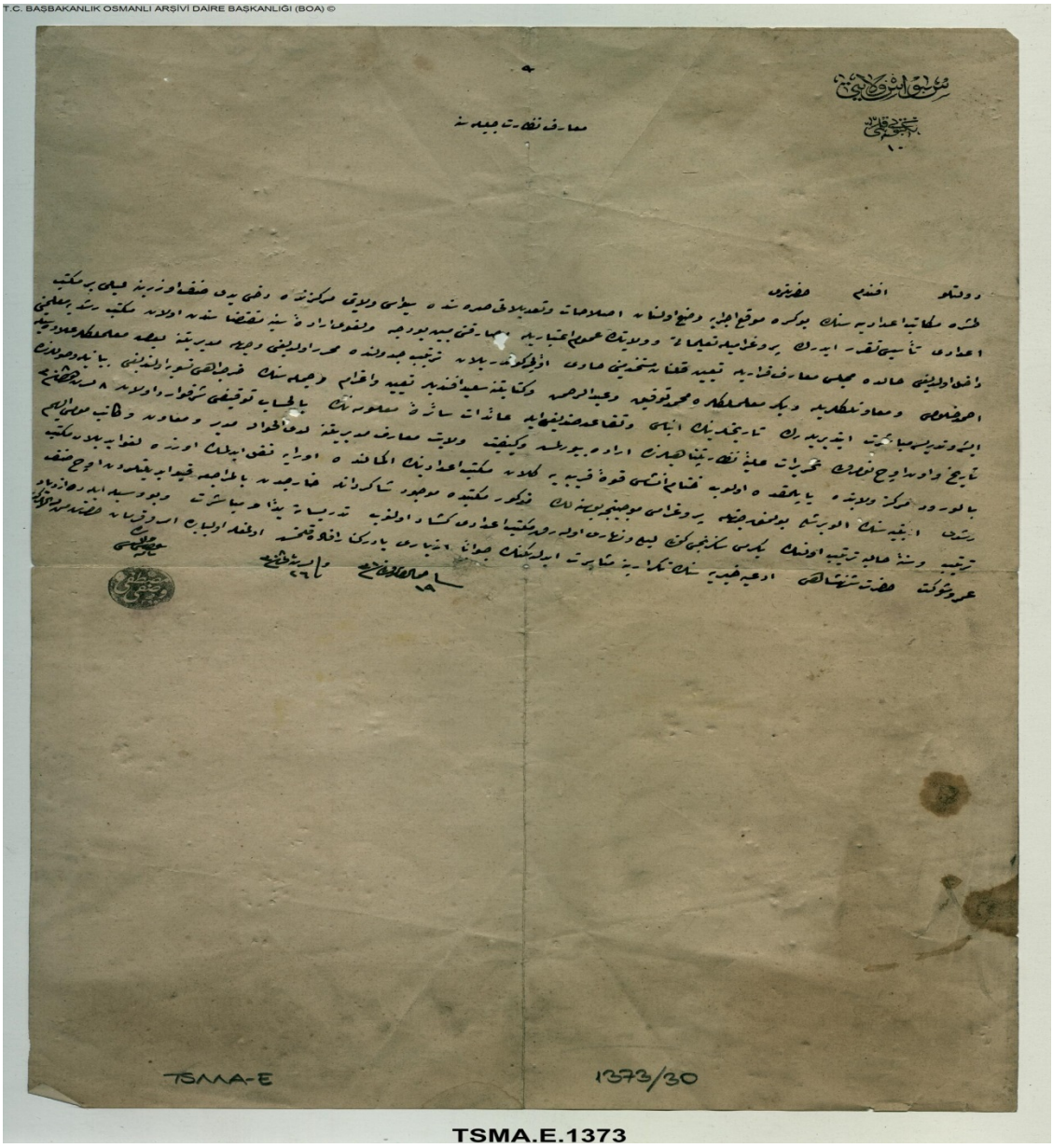
Ek 6. Ser Mühendis Mehmet Sami'nin Çizimiyle Sivas Mekteb-i İdadi Binasının Plan ve Tamiri İcap Eden Yerlerinin Resimleri (*BOA, MF. MKT, 207/7,* s. 51-a. 30 Eylül 1900 (17 Eylül 1316).

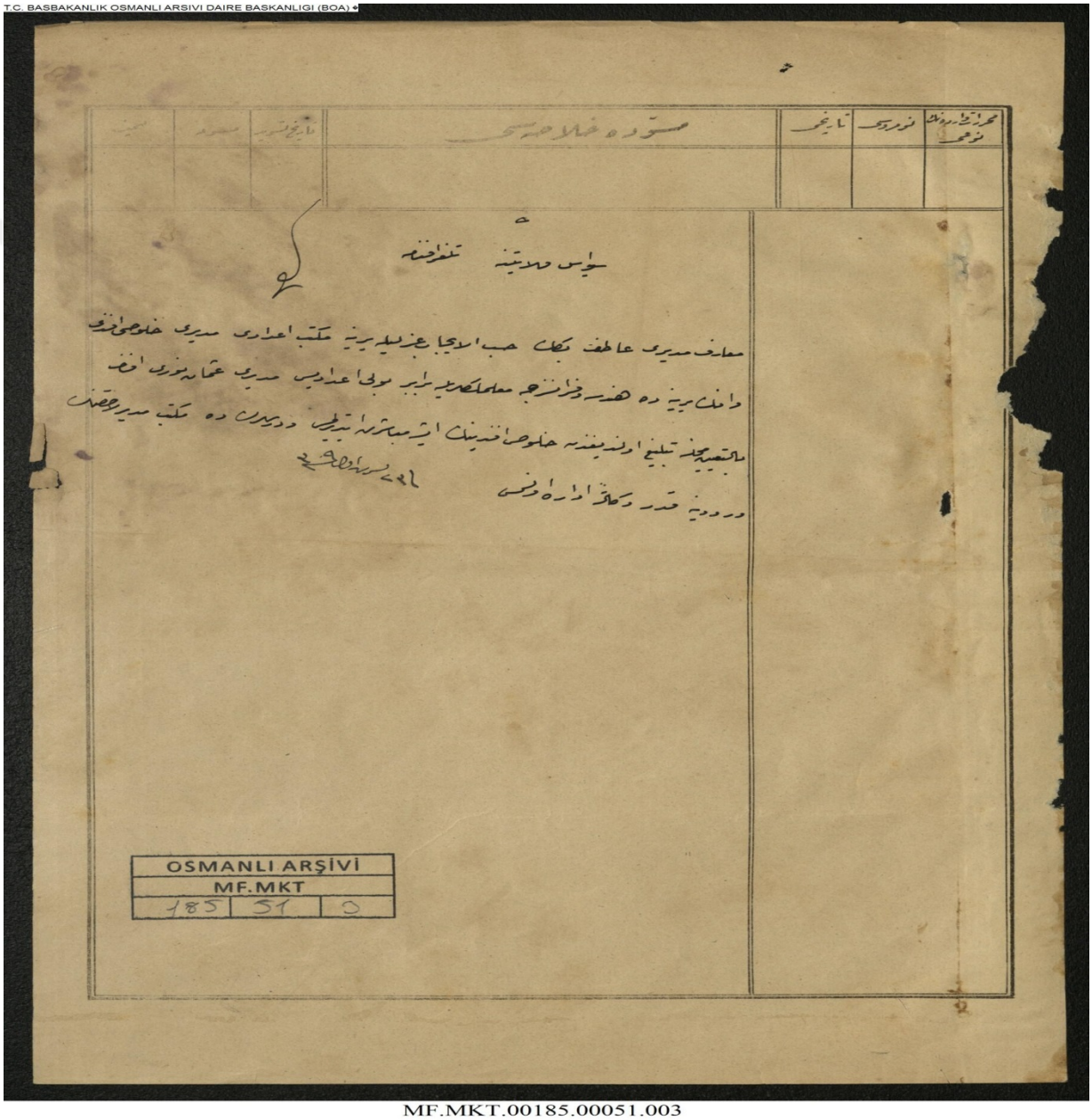
Ek 7. Ser Mühendis Mehmet Sami'nin Çizimiyle Sivas Mekteb-i İdadi Binasının Plan ve Tamiri İcap Eden Yerlerinin Resimleri (30 Eylül 1900). *BOA, MF. MKT, 207/7,* s. 51-b. 30 Eylül 1900 (17 Eylül 1316).

Ek 8. Sivas Mekteb-i İdadi İnşasının Bitirilip, Resmi Açılışının Yapılarak Eğitim ve Öğretime Başlandığını, Tayin Edilen Müdür, Muallimler ve Katibin Görevlerine Başladıklarını Tarihleriyle Gösteren Belge. *BOA, TSMA. E, 1373/30,* s. 1-a. 8 Aralık 1892 (26 Teşrinisani 1308).

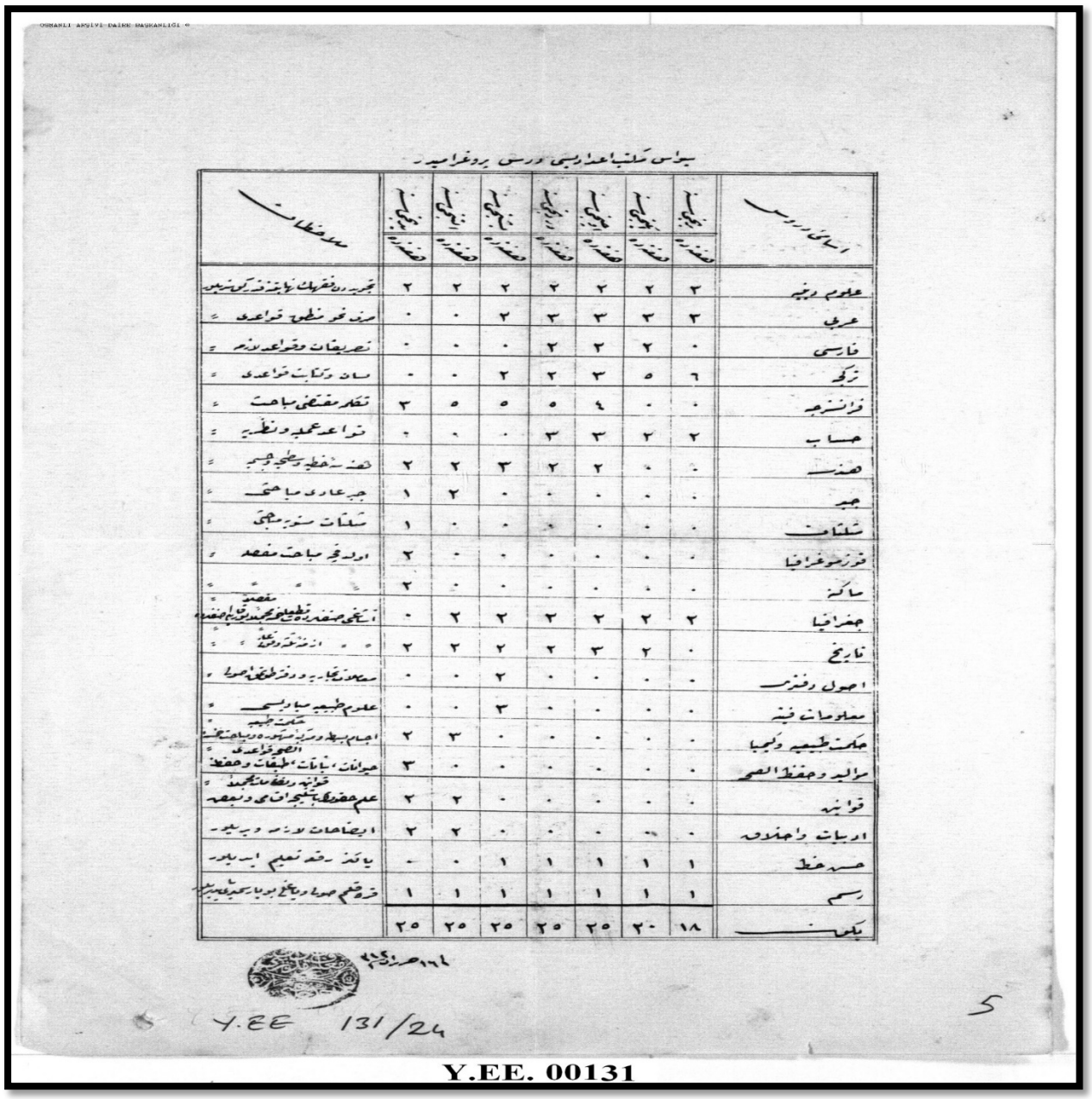

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

Ek 9. Sivas Mekteb-i İdadisinin İlk Müdürü Ahmed Hulusi'nin Maarif Müdüriyetine, Onun Yerine de Bolu İdadisi Müdürü Osman Nuri'nin Tayinlerini Gösteren Belge. *BOA, MF. MKT, 185/51,* s. 3-a. *4 Kasım 1893 (23 Teşrinevvel 1309)*.

MF.MKT.00185.00051.003

Ek 10. 1896 Yılı Sivas Mekteb-i İdadisi Ders Programı. *BOA, Y. EE, 131/24,* s. 5-a. 28 Haziran 1896 (16 Haziran 1312).

OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI

سیواس مکتب اعدادیسی درس برنامه‌سی

اسامی دروس	سنه اولی	سنه ثانیه‌سی	سنه ثالثه‌سی	سنه رابعه‌سی	سنه خامسه‌سی	سنه سادسه‌سی	سنه سابعه‌سی	ملاحظات
	فقره	فقره	فقره	فقره	فقره	فقره	فقره	
علوم دینیه	۳	۲	۲	۲	۲	۲	۲	تجوید و تقریرك یازیلمق درس ساعتیدر
عربی	۳	۳	۲	۳	۳	۲	۰	صرف نحو منطق قواعد ″
فارسی	۰	۲	۰	۲	۲	۰	۰	تصریفات وقواعد لازمه ″
ترکچه	۶	۵	۳	۲	۲	۲	۰	انشا وکتابت قواعدی ″
فرانسزجه	۰	۰	۴	۵	۵	۵	۳	تقدار مقتضای مباحث ″
حساب	۲	۲	۳	۳	۰	۰	۰	قواعد عمیه ونظریه ″
هندسه	۰	۰	۲	۲	۳	۲	۲	قصه سطح وحجم کسور ″
جبر	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۱	جبر عادی مباحثی ″
مثلثات	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	مثلثات سنه رابعه‌سی ″
فوزیقو جغرافیا	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	اولده فن مباحث مفصله ″
ساکنه	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	″ ″ ″
جغرافیا	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۰	تاریخی صفحه‌سنده مفصل تطبیقاتی یازیلمق
تاریخ	۰	۲	۳	۲	۲	۲	۲	″ ″ ″ ″ ″ ″ ″
اصول رفتر	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۰	سنه‌لرجه یازیلمق دفتر طوتمق امری ″
معلومات فنیه	۰	۰	۰	۰	۳	۰	۰	علوم طبیعیه مبادیسی ″
هیئت طبیعیه وکیمیا	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۲	هیئت جلیه اجسام بسیطه ومرکبه وخواصلرینه دائر ″
مرابی وحفظ الصحه	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳	النحو قواعدی حیوانات، نباتات، طبقات وحفائر ″
قوانینه	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۲	قوانینه رعایتله تجوید عدم حضورنده پیچه انامی وبعضه ″
ادبیات واجنداسی	۰	۰	۰	۰	۲	۲	۲	ایضاحات لازمه ویریلور ″
خط	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۰	یالکز رقعه تعلیم ایدیلور ″
رسم	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	فرقه‌لرجه صورت ویرلمق بویله رسم تعلیم ایدیلور ″
یکدیگر	۱۸	۲۰	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	

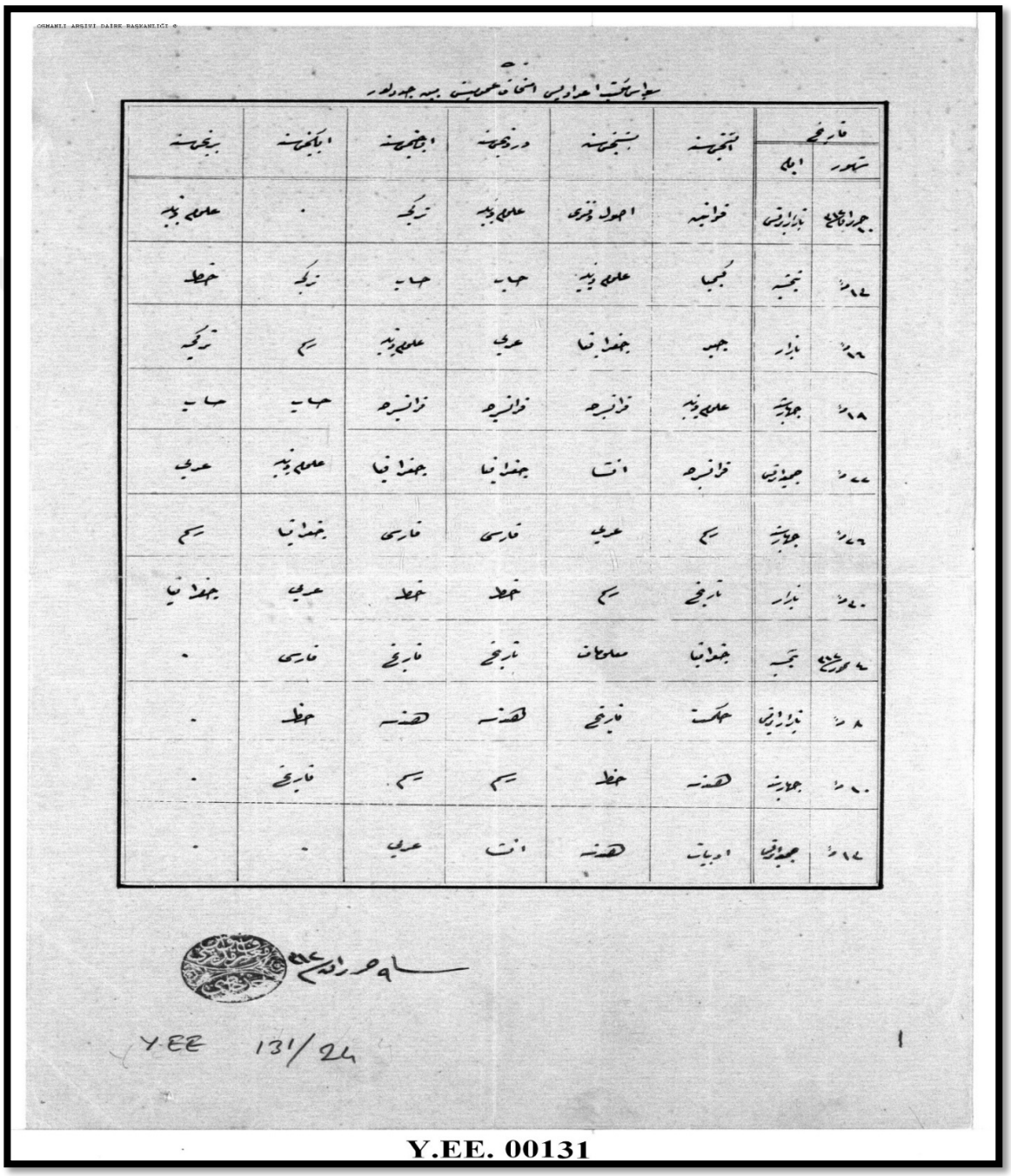
۱۳۱۲ صفر ۱۶

Y. EE 131/24

5

Y.EE. 00131

Ek 11. 1896 Yılı Sivas Mekteb-i İdadisi Sınav Cetveli. *BOA, Y. EE, 131/24,* s. 1-a. 21 Haziran 1896 (9 Haziran 1312).

Ek 12. Sivas Mekteb-i İdadi Binasının 13 Aralık 1892 (1 Kanunievvel 1308) Tarihli Fotoğrafı. http:// nek. istanbul. edu.tr: 4444/ ekos/ FOTOGRAF /90852---0017.jpg, (Erişim Tarihi, 05.02.2021).

Ek 13. Mekteb-i İdadi Binasının 1940 Yılına Ait Resmi ve 1967 Yılına Ait Asıl Giriş Kapısı Resmi. *Sivas Gazetesi,* 4 Eylül 1940. *Haber Gazetesi,* 3 Eylül 1967. https://katalog.cumhuriyet.edu.tr/yordambt/yordam.php (Erişim Tarihi, 7 Şubat 2021)

Tarihi Lise Kurağımız

Sivas Kongresinin toplandığı lisenin sonradan ATATÜRK müzesi haline getirilen giriş kapısı

Ek 14. Sivas Mekteb-i İdadi Binasının Günümüz Hali https://www.sivasagel.com/etiket/sivas-lisesi/ (Erişim Tarihi, 21.03.2021)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı **:** Nuri KARATAŞ

Uyruğu **:** T.C.

EĞİTİM

Derece	**Kurum**	**Mezuniyet Yılı**
Lisans	İstanbul Üniversitesi	2004
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2021

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	**Kurum**	**Görev**
-	-	-